Konstantinos Kouroupis

Associate Professor, Department of Law, Frederick University,

Project Academic Leader of Jean Monnet Module "EUDACY"

European Values and EU Digital Agenda

Co funded by the European Union

Frederick University

eudacy.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Ε.Ε.

sakkoulasbooks.gr

Konstantinos Kouroupis
Associate Professor, Department of Law, Frederick University,
Project Academic Leader of Jean Monnet Module "EUDACY"

European Values and EU Digital Agenda

Cypriot perspectives

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ
Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Ψηφιακής Ατζέντας στο κυπριακό νομικό σύστημα: μια κριτική προσέγγιση

INTRODUCTION

Digital transformation constitutes one of the most significant challenges as well as opportunities for the European Union in the 21st century. The development of the digital economy, the rapid expansion of emerging technologies and the growing importance of data and digital services are shaping a new regulatory environment in which the European Union seeks to establish a comprehensive legal and institutional framework. In this context, the European Digital Agenda represents a central pillar of EU policy, linking technological and economic development with the protection of fundamental rights, the safeguarding of democracy and the promotion of the core values of the Union.

The European Union does not approach digital policy merely as a technocratic regulatory field, but rather as a normative project aimed at creating an open, democratic and sustainable digital society. The development of trustworthy and powerful digital technologies requires the observance of European values, ethical standards and social principles that underpin the European integration process. In contemporary democratic European society, the values of the European Union, as enshrined in Article 2 of the Treaty on European Union, are expected to extend and apply also within the digital environment.

This textbook has been developed within the framework of the Jean Monnet Module "Application of European Digital Agenda in Cyprus" (EUDACY), which aims to strengthen the capacity of the Republic of Cyprus to meet its obligations as a Member State of the European Union, particularly in light of the adoption of recent European legislative instruments in the field of digital policy. Among

these initiatives are major regulatory developments such as the Digital Services Act Package, the NIS2 Directive on the security of network and information systems, and the Artificial Intelligence Act (AI Act), which constitutes the world's first comprehensive and binding legal framework regulating artificial intelligence.

The EUDACY project seeks to promote excellence in teaching and research in the field of law and digital technology while strengthening the understanding and application of EU values within the context of digital transformation. At the same time, it aims to contribute to the effective incorporation of recent European digital legislation into the national legal system of the Republic of Cyprus, including legislative measures such as Law 125(I)/2018 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and the free movement of such data, Law 89(I)/2020 on the Security of Networks and Information Systems, as well as other national measures implementing the European digital acquis.

Within this framework, the present textbook seeks to contribute to a deeper understanding of the fundamental principles governing European digital policy and to explore the manner in which these principles are incorporated into the Cypriot legal system. At the same time, it aspires to serve as a useful academic resource for students, researchers and professionals interested in the development of European digital law and its role in the contemporary information society.

The analysis presented in this book is structured into three main chapters.

The first chapter examines the concept of European values and their relationship with digital transformation. In particular, it analyses the historical evolution of European integration, the institutional structure of the European Union, the principle of the supremacy of EU law, the objectives and competences of the Union, and the role of

EU values in shaping European digital policy.

The second chapter focuses on the fundamental pillars of the European Digital Agenda. It examines major legislative and policy initiatives of the European Union, including the EU Data Strategy, the regulatory framework for digital services and markets (Digital Services Act and Digital Markets Act), the regulation of artificial intelligence through the AI Act, as well as issues related to e-government, digital identity and cybersecurity.

Finally, the third chapter explores the incorporation of the European Digital Agenda into the Cypriot legal system. The analysis focuses on the relevant national legislation, the process of harmonisation of Cypriot law with the European digital acquis, and the evaluation of the implementation of EU digital legislation within the Cypriot institutional and administrative framework.

Overall, the textbook seeks to highlight the close interconnection between European values, technological development and legal regulation, emphasising that the successful digital transition of Europe requires a careful balance between technological innovation and the protection of fundamental rights and freedoms.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ψηφιακή μετάβαση αποτελεί μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις αλλά και ευκαιρίες για την Ευρωπαϊκή Ένωση στον 21ο αιώνα. Η ανάπτυξη της ψηφιακής οικονομίας, η διάδοση των νέων τεχνολογιών και η συνεχώς αυξανόμενη σημασία των δεδομένων και των ψηφιακών υπηρεσιών δημιουργούν ένα νέο ρυθμιστικό περιβάλλον, στο οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκει να διαμορφώσει ένα ολοκληρωμένο νομικό και θεσμικό πλαίσιο. Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Ψηφιακή Ατζέντα αποτελεί κεντρικό πυλώνα της ευρωπαϊκής πολιτικής, συνδέοντας την τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, τη διασφάλιση της δημοκρατίας και την προώθηση των αξιών της Ένωσης.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αντιμετωπίζει την ψηφιακή πολιτική ως ένα καθαρά τεχνοκρατικό πεδίο ρύθμισης, αλλά ως ένα κανονιστικό εγχείρημα που αποσκοπεί στη δημιουργία μιας ανοικτής, δημοκρατικής και βιώσιμης ψηφιακής κοινωνίας. Η ανάπτυξη αξιόπιστων και ισχυρών ψηφιακών τεχνολογιών προϋποθέτει την τήρηση των ευρωπαϊκών αξιών, των ηθικών κανόνων και των κοινωνικών αρχών που διέπουν το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Στη σύγχρονη ευρωπαϊκή δημοκρατική κοινωνία, οι αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, καλούνται να επεκταθούν και να εφαρμοστούν και στο ψηφιακό περιβάλλον.

Το παρόν εγχειρίδιο εντάσσεται στο πλαίσιο του Jean Monnet Module ***"Application of European Digital Agenda in Cyprus" (EUDACY)***, το οποίο αποσκοπεί στην ενίσχυση της ικανότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας να αντα-

ποκριθεί στις υποχρεώσεις της ως κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδίως υπό το πρίσμα της υιοθέτησης σύγχρονων ευρωπαϊκών νομοθετικών πράξεων στον τομέα της ψηφιακής πολιτικής. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται σημαντικές νομοθετικές πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως το Digital Services Act Package, η Οδηγία NIS2 για την ασφάλεια δικτύων και πληροφοριακών συστημάτων, καθώς και ο Κανονισμός για την Τεχνητή Νοημοσύνη (AI Act), ο οποίος αποτελεί το πρώτο δεσμευτικό νομικό πλαίσιο παγκοσμίως για τη ρύθμιση της τεχνητής νοημοσύνης.

Το πρόγραμμα EUDACY στοχεύει στην προώθηση της αριστείας στη διδασκαλία και την έρευνα στον τομέα του δικαίου και της ψηφιακής τεχνολογίας, καθώς και στην ενίσχυση της κατανόησης των ευρωπαϊκών αξιών στο πλαίσιο της ψηφιακής μετάβασης. Παράλληλα, επιδιώκει να συμβάλει στην ουσιαστική ενσωμάτωση της σύγχρονης ευρωπαϊκής ψηφιακής νομοθεσίας στο εθνικό νομικό σύστημα της Κυπριακής Δημοκρατίας, συμπεριλαμβανομένων νομοθετικών πράξεων όπως ο Νόμος 125(I)/2018 για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ο Νόμος 89(I)/2020 για την ασφάλεια δικτύων και πληροφοριακών συστημάτων, καθώς και άλλες εθνικές ρυθμίσεις που ενσωματώνουν το ευρωπαϊκό ψηφιακό κεκτημένο.

Στο πλαίσιο αυτό, το παρόν εγχειρίδιο φιλοδοξεί να συμβάλει στην κατανόηση των θεμελιωδών αρχών που διέπουν την ευρωπαϊκή ψηφιακή πολιτική και στη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο αυτές ενσωματώνονται στο κυπριακό νομικό σύστημα. Παράλληλα, επιδιώκει να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο για φοιτητές, ερευνητές και επαγγελματίες που ενδιαφέρονται για την εξέλιξη του ευρωπαϊκού ψηφιακού δικαίου και τον ρόλο του στη σύγχρονη κοινωνία της πληροφορίας.

Η ανάλυση που ακολουθεί οργανώνεται σε τρία βασικά κεφάλαια.

Στο **πρώτο κεφάλαιο**, εξετάζεται η έννοια των ευρωπαϊκών αξιών και η σχέση τους με τον ψηφιακό μετασχηματισμό. Ειδικότερα, αναλύονται η ιστορική εξέλιξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, το θεσμικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, οι στόχοι και οι αρμοδιότητες της Ένωσης, καθώς και ο ρόλος των αξιών της ΕΕ στη διαμόρφωση της ψηφιακής πολιτικής.

Το **δεύτερο κεφάλαιο** επικεντρώνεται στους βασικούς πυλώνες της Ευρωπαϊκής Ψηφιακής Ατζέντας. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται σημαντικές νομοθετικές και πολιτικές πρωτοβουλίες της Ένωσης, όπως η ευρωπαϊκή στρατηγική για τα δεδομένα, το ρυθμιστικό πλαίσιο για τις ψηφιακές υπηρεσίες και αγορές (Digital Services Act και Digital Markets Act), η ρύθμιση της τεχνητής νοημοσύνης μέσω του AI Act, καθώς και ζητήματα ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, ψηφιακής ταυτότητας και κυβερνοασφάλειας.

Τέλος, το **τρίτο κεφάλαιο** εξετάζει την ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Ψηφιακής Ατζέντας στο κυπριακό νομικό σύστημα. Η ανάλυση επικεντρώνεται στη μελέτη της σχετικής κυπριακής νομοθεσίας, στη διαδικασία εναρμόνισης του εθνικού δικαίου με το ευρωπαϊκό ψηφιακό κεκτημένο και στην αξιολόγηση της εφαρμογής των ευρωπαϊκών κανόνων στο κυπριακό θεσμικό και διοικητικό πλαίσιο.

Συμπερασματικά, το εγχειρίδιο επιδιώκει να αναδείξει τη στενή διασύνδεση μεταξύ ευρωπαϊκών αξιών, τεχνολογικής εξέλιξης και νομικής ρύθμισης, υπογραμμίζοντας ότι η επιτυχής ψηφιακή μετάβαση της Ευρώπης προϋποθέτει την ισορροπία μεταξύ καινοτομίας και προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι
Ευρωπαϊκές αξίες και ψηφιακός μετασχηματισμός

1.1. Η ιστορική εξέλιξη των Ευρωπαϊκών Συνθηκών και το θεσμικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί το αποτέλεσμα μιας μακράς και εξελικτικής διαδικασίας θεσμικής, πολιτικής και νομικής ενοποίησης της ευρωπαϊκής ηπείρου, η οποία ξεκίνησε στον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Κεντρική επιδίωξη της διαδικασίας αυτής υπήρξε η διασφάλιση της ειρήνης μέσω της οικονομικής αλληλεξάρτησης, της σταδιακής μεταβίβασης αρμοδιοτήτων από τα κράτη μέλη σε υπερεθνικό επίπεδο και της εγκαθίδρυσης ενός πρωτοφανούς συστήματος κοινής άσκησης δημόσιας εξουσίας (Κανελλόπουλος, 2003).

Η απαρχή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης τοποθετείται στη Διακήρυξη Schuman της 9ης Μαΐου 1950, η οποία οδήγησε στην υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων (1951) και στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ). Η ΕΚΑΧ αποτέλεσε το πρώτο υπερεθνικό μόρφωμα στην ευρωπαϊκή ιστορία, καθώς τα κράτη μέλη της εκχώρησαν ουσιώδεις κυριαρχικές αρμοδιότητες σε μια Ανώτατη Αρχή, οι αποφάσεις της οποίας παρήγαγαν άμεσα δεσμευτικά αποτελέσματα στις εθνικές έννομες τάξεις χωρίς ανάγκη εσωτερικής κύρωσης. Η υπερεθνικότητα, η πλειοψηφική λήψη αποφάσεων και η ανεξαρτησία των οργάνων της Κοινότητας συνιστούν δομικά χαρακτηριστικά αυτής της πρώτης φάσης ενοποίησης (Κανελλόπουλος, 2003).

Πιο συγκεκριμένα, τέθηκε σε ισχύ το 1952 με τη συμμετοχή έξι κρατών (Βέλγιο, Γαλλία, Δυτική Γερμανία, Ιταλία, Λουξεμβούργο και Κάτω Χώρες) και η σύστασή της εντάσσεται στο μεταπολεμικό πλαίσιο αναζήτησης διαρκούς ειρήνης και σταθερότητας στην Ευρώπη, με κεντρική ιδέα την υπαγωγή της παραγωγής άνθρακα και χάλυβα —των βασικών πρώτων υλών της πολεμικής βιομηχανίας— σε έναν κοινό, υπερεθνικό έλεγχο. Μέσω της δημιουργίας κοινής αγοράς στους συγκεκριμένους αυτούς τομείς, επιδιώχθηκε η άρση των εμποδίων στο εμπόριο, η εξάλειψη των διακρίσεων, η απαγόρευση επιδοτήσεων και περιοριστικών πρακτικών και η διασφάλιση ίσων όρων ανταγωνισμού μεταξύ των παραγωγών των κρατών μελών.

Ο χαρακτήρας της ΕΚΑΧ ήταν σαφώς τομεακός, καθώς περιοριζόταν αποκλειστικά στους τομείς του άνθρακα και του χάλυβα, χωρίς να εκτείνεται στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας. Ωστόσο, ακριβώς αυτή η περιορισμένη αλλά στρατηγικής σημασίας εμβέλεια επέτρεψε την υιοθέτηση ενός καινοτόμου θεσμικού μοντέλου υπερεθνικότητας. Τα κράτη μέλη εκχώρησαν ουσιώδεις κυριαρχικές αρμοδιότητες σε μια ανεξάρτητη Ανώτατη Αρχή, οι αποφάσεις της οποίας ήταν δεσμευτικές και παρήγαγαν άμεσα αποτελέσματα στις εθνικές έννομες τάξεις, χωρίς να απαιτείται εσωτερική κύρωση. Μαζί με την Ανώτατη Αρχή λειτουργούσαν η Συνέλευση με ελεγκτικές αρμοδιότητες, το Συμβούλιο Υπουργών ως όργανο διακυβερνητικού συντονισμού και το Δικαστήριο, επιφορτισμένο με την εξασφάλιση της τήρησης και της ορθής ερμηνείας της Συνθήκης. Η πλειοψηφική λήψη αποφάσεων, η ανεξαρτησία των οργάνων και η υπεροχή του κοινοτικού συμφέροντος έναντι των εθνικών συμφερόντων συνιστούσαν δομικά χαρακτηριστικά του νέου αυτού μορφώματος.

Κατ’ αυτόν τον τρόπο, η ΕΚΑΧ, αν και περιορισμένη ως προς το υλικό της πεδίο, εισήγαγε θεμελιώδεις αρχές

και θεσμικές καινοτομίες που αποτέλεσαν το πρότυπο για τις μεταγενέστερες Κοινότητες[1].

Η δεύτερη ριζική αλλαγή επήλθε με τις Συνθήκες της Ρώμης (1957), οι οποίες ίδρυσαν αφενός την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και αφετέρου την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ – Euratom). Σε αντίθεση με την τομεακή φύση της ΕΚΑΧ, η ΕΟΚ είχε γενικό χαρακτήρα, καλύπτοντας το σύνολο των εμπορικών αγαθών, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων. Κεντρικός στόχος της ήταν η εγκαθίδρυση κοινής αγοράς, η κατάργηση δασμών και ποσοτικών περιορισμών μεταξύ των κρατών μελών, καθώς και η θέσπιση κοινού εξωτερικού δασμολογίου και κοινής εμπορικής πολιτικής έναντι τρίτων χωρών. Παράλληλα, η ΕΟΚ εισήγαγε κανόνες ανταγωνισμού που περιόριζαν τις κρατικές παρεμβάσεις και απαγόρευαν τη νόθευση της αγοράς (Στεφάνου, Φατούρος & Χριστοδουλίδης, 2001).

Σημαντικό ορόσημο στην εξέλιξη της ενοποίησης αποτέλεσε η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986), η οποία έθεσε τις βάσεις για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς έως το 1992 και διεύρυνε τις κοινοτικές αρμοδιότητες, ενώ παράλληλα ενίσχυσε τον ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η ανάγκη όμως για βαθύτερη πολιτική ενοποίηση και αποτελεσματικότερη λειτουργία της Κοινότητας οδήγησε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), με την οποία ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ εισήγαγε το λεγόμενο πυλωνικό σύστημα, διακρίνοντας μεταξύ του κοινοτικού πυλώνα, της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) και της συνεργασίας στους το-

[1] Η συνθήκη των Παρισίων θέσπισε την ΕΚΑΧ για περιορισμένη διάρκεια πενήντα ετών. Η ισχύς της συνθήκης ΕΚΑΧ έληξε συνεπώς στις 23 Ιουλίου 2002 (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/memo_02_145).

μείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων. Παράλληλα, καθιέρωσε την ευρωπαϊκή ιθαγένεια, αναγνώρισε ρητά την αρχή της επικουρικότητας και ενίσχυσε τον ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου μέσω της διαδικασίας της συναπόφασης (Ιωακειμίδης, 2005).

Οι Συνθήκες του Άμστερνταμ (1997) και της Νίκαιας (2001) επιχείρησαν να απαντήσουν στις προκλήσεις της διεύρυνσης και της θεσμικής δυσλειτουργίας, εισάγοντας τροποποιήσεις στο σύστημα ψηφοφορίας του Συμβουλίου, επεκτείνοντας τη συναπόφαση και προσαρμόζοντας τη σύνθεση των θεσμικών οργάνων. Ωστόσο, οι αλλαγές αυτές κρίθηκαν ανεπαρκείς, γεγονός που οδήγησε στην απόπειρα θέσπισης Ευρωπαϊκού Συντάγματος και τελικώς στη Συνθήκη της Λισαβόνας (2007), η οποία τέθηκε σε ισχύ το 2009. Αποτελείται από δύο κείμενα, νομικά ισοδύναμα μεταξύ τους, τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και τη Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) (ΕΕ 2010, C 83/1). Στην πρώτη περιλαμβάνονται διατάξεις που αποτυπώνουν το θεσμικό ουσιαστικό δίκαιο της Ένωσης, καθώς περιγράφονται οι σκοποί της Ένωσης, οι αρμοδιότητές της, αρχές και αξίες, η νομική δεσμευτικότητα του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, τα θεσμικά όργανα καθώς και η εξωτερική δράση της Ένωσης και η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας. Η ΣΛΕΕ περιλαμβάνει ρυθμίσεις που προβλέπονταν στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και αφορούν στις θεμελιώδεις ελευθερίες βάσει του ενωσιακού δικαίου (ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, εμπορευμάτων, κεφαλαίων και υπηρεσιών), ένδικα μέσα στο πλαίσιο έννομης προστασίας καθώς και εκτενείς αναφορές στον τρόπο λειτουργίας θεσμικών οργάνων και θέσπιση παράγωγου δικαίου.

Η Συνθήκη της Λισαβόνας σηματοδότησε μια ποιοτική αναβάθμιση της Ένωσης, καθώς κατάργησε το πυλωνικό σύστημα, αναγνώρισε ρητά την Ευρωπαϊκή Ένωση ως ενιαία νομική οντότητα με νομική προσωπι-

κότητα και κατέστησε νομικά δεσμευτικό τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Παράλληλα, αναβάθμισε τον ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, καθιστώντας τη συναπόφαση τη συνήθη νομοθετική διαδικασία, και ενίσχυσε τη θεσμική συνοχή και διαφάνεια (Πλιάκος, 2026, Ιωακειμίδης, 2008), επιδιώκοντας να αμβλύνει το δημοκρατικό έλλειμμα που είχε παρατηρηθεί έως τότε (Παπαγιάννης, 2016).

Στο πλαίσιο αυτό, το θεσμικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης συγκροτείται γύρω από μια σειρά οργάνων με διακριτές αλλά αλληλοσυμπληρούμενες αρμοδιότητες. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, αποτελούμενο από τους αρχηγούς κρατών ή κυβερνήσεων, καθορίζει τις γενικές πολιτικές κατευθύνσεις και τη στρατηγική της Ένωσης, χωρίς να ασκεί νομοθετική εξουσία. Αποτελεί τον κατεξοχήν φορέα πολιτικής ώθησης και συντονισμού, ιδίως σε ζητήματα υψηλής πολιτικής σημασίας.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το μόνο άμεσα εκλεγμένο όργανο της Ένωσης, εκπροσωπεί τους πολίτες της και ασκεί από κοινού με το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης τη νομοθετική και δημοσιονομική εξουσία. Επιπλέον, ασκεί ουσιαστικό δημοκρατικό έλεγχο επί της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εγκρίνοντας τη σύνθεσή της και έχοντας τη δυνατότητα να της απευθύνει πρόταση μομφής.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποτελεί το εκτελεστικό όργανο της Ένωσης και τον «θεματοφύλακα των Συνθηκών». Διαθέτει το μονοπώλιο της νομοθετικής πρωτοβουλίας, επιβλέπει την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου και εκπροσωπεί την Ένωση στη διεθνή σκηνή. Η ανεξαρτησία των μελών της από τις εθνικές κυβερνήσεις συνιστά βασικό εγγυητικό στοιχείο της υπερεθνικής φύσης της Ένωσης.

Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο οποίο συμμετέχουν οι υπουργοί των κρατών μελών ανάλογα με το εξεταζόμενο αντικείμενο, αποτελεί το κύριο νο-

μοθετικό όργανο μαζί με το Κοινοβούλιο. Εκφράζει τα εθνικά συμφέροντα στο ενωσιακό επίπεδο και λειτουργεί ως βασικός μηχανισμός διακυβερνητικού συντονισμού.

Τέλος, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διασφαλίζει την τήρηση και την ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου. Μέσω της νομολογίας του έχει διαμορφώσει θεμελιώδεις αρχές, όπως η υπεροχή και το άμεσο αποτέλεσμα του δικαίου της Ένωσης, συμβάλλοντας καθοριστικά στη συνταγματοποίηση της ευρωπαϊκής έννομης τάξης (Κανελλόπουλος, 2003).

1.2. Η θεσμική αρχιτεκτονική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η «αρχιτεκτονική» της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτυπώνει ένα θεσμικό και λειτουργικό οικοδόμημα που υπερβαίνει τα κλασικά πρότυπα διεθνούς οργανισμού, χωρίς να ταυτίζεται πλήρως με ένα ομοσπονδιακό κράτος: πρόκειται για μια δυναμική, εξελισσόμενη ένωση, της οποίας η πολιτειακή/συνταγματική φυσιογνωμία κυμαίνεται μεταξύ υπερεθνικής και διακυβερνητικής μορφής. Στον πυρήνα της αρχιτεκτονικής δομής βρίσκονται τα κράτη μέλη και οι πολίτες, παράγοντες στους οποίους αντανακλάται τόσο η θεσμική οργάνωση όσο και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Στο επίπεδο της θεσμικής διάρθρωσης, η Ένωση εμφανίζει χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε «ομοσπονδιακό» σύστημα: λειτουργεί με όργανα που εκφράζουν τη βούλησή της κατά ορισμένες διαδικασίες (όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το τελευταίο μάλιστα εκλεγόμενο άμεσα), με το Κοινοβούλιο να έχει πλέον αναγνωρισμένη θέση συν-νομοθέτη μαζί με το Συμβούλιο. Στηρίζεται σε κοινές αξίες, όπως ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ελευθερία, δημοκρατία, ισότητα και αλληλεγγύη, οι οποίες προσδίδουν στην

ενοποίηση όχι μόνο οικονομικό αλλά και πολιτικό πρόσημο. Επιπρόσθετα, η Ένωση διαθέτει ανεξάρτητο δικαιοδοτικό μηχανισμό (το Γενικό Δικαστήριο της Ένωσης, ΔΕΕ) που εγγυάται την τήρηση, ορθή ερμηνεία και εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου. Αναγνωρίζεται, επίσης, η άμεση ισχύς και η υπεροχή του ενωσιακού δικαίου έναντι των εθνικών κανόνων, ακόμη και σε συνταγματική κλίμακα. Επιπλέον, προβλέπεται χρηματοδοτική αυθυπαρξία μέσω ίδιων πόρων.

Όλα τα ανωτέρω στοιχεία συγκροτούν μια «υπερεθνική» προσέγγιση στον τρόπο άσκησης δημόσιας εξουσίας, και κατατάσσουν την Ευρωπαϊκή Ένωσης ως ξεχωριστό οργανισμό που διακρίνεται για τον ομοσπονδιακό του χαρακτήρα (Παπαγιάννης, 2016, Σκουρής, 2020).

Ωστόσο, η ίδια η Συνθήκη της Λισαβόνας αποφεύγει συνειδητά έναν πλήρη «χαρακτηρισμό» του οργανισμού, αφήνοντας την έννοια της «Ένωσης» εν μέρει αόριστη και εξελικτική, επιτρέποντας περαιτέρω θεσμικές μεταβολές, ενώ ταυτόχρονα υπογραμμίζει ότι οι αρμοδιότητες είναι δοτές και κατ' απονομή. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρ.1 εδ.1 ΣΕΕ, αναδεικνύεται η αρχή της δοτής αρμοδιότητας του άρ.5§2εδ.1 ΣΕΕ, όπου δηλώνεται ρητά ότι «*η Ένωση ενεργεί μόνον εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων που της απονέμουν τα κράτη μέλη με τις Συνθήκες για την επίτευξη των στόχων που οι Συνθήκες αυτές ορίζουν*». Συναφώς, η Ένωση δρα εντός του πλαισίου που τα κράτη μέλη της έχουν μεταβιβάσει με τις Συνθήκες, χωρίς να διαθέτει την αρμοδιότητα να καθορίζει η ίδια νέες αρμοδιότητες. Η έλλειψη ενιαίου «λαού» και ενιαίας «χώρας/επικράτειας» με την κρατική έννοια, καθώς και η απουσία αυτοδύναμης αρμοδιότητας αρμοδιοτήτων, αποτελούν κεντρικά επιχειρήματα υπέρ της θέσης ότι η Ένωση δεν έχει (ακόμη) την πλήρη μορφή ομοσπονδιακού κράτους (Σκουρής, 2020). Υποστηρίζεται ότι έτσι η Ένωση συνιστά κατά κύριο λόγο ένα ιδιότυπο δημιούργημα διεθνούς δικαίου που βασίζεται στην

κοινή βούληση και «*κοινή πεποίθηση ενός συνόλου κυρίαρχων κρατών ότι είναι καλύτερο να συνεργάζονται για ορισμένα ζητήματα παρά να αντιμετωπίζουν το καθένα ξεχωριστά*» (Χριστιανός, Περάκης, Ροδόπουλος, 2025).

Η Ένωση εμφανίζει υβριδικά στοιχεία: διαθέτει ισχυρά υπερεθνικά χαρακτηριστικά (άμεση ισχύ, υπεροχή, αυτόνομο δικαιοδοτικό όργανο, σημαντικό ρόλο Επιτροπής και Κοινοβουλίου στην άσκηση πολιτικών), αλλά ταυτόχρονα διατηρεί έντονη διακυβερνητική διάσταση σε ευαίσθητα πεδία, όπου η πολιτική «κυριαρχία» των κρατών εκδηλώνεται πιο άμεσα. Λόγω αυτής της υβριδικότητας καθίσταται δύσκολη η απόδοση ενός μοναδικού και ξεχωριστού χαρακτηρισμού στην Ένωση ενώ το ερώτημα ως προς το αν στοιχειοθετεί sui generis μόρφωμα συχνά καταλήγει ότι ο όρος «sui generis» περιγράφει μεν τη δυσκολία κατάταξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε διεθνή οργανισμό, αλλά δεν επιλύει το εννοιολογικό ζήτημα της πολιτειακής της ιδιότητας της (Παπαγιάννης, 2016).

Σημαντική συμβολή στη σύγχρονη αποτύπωση της ενωσιακής «αρχιτεκτονικής» προσφέρει και η προσέγγιση που ερμηνεύει την Ένωση ως «ένωση κρατών» (union of states) και όχι ως απλό ομοσπονδιακό κράτος, ιδίως λόγω της μεγάλης δημογραφικής ασυμμετρίας και της γλωσσικής-πολιτισμικής διαφοροποίησης μεταξύ των κρατών μελών. Η ιδιαίτερα σοβαρή οικονομική κρίση του 2013 που κλόνισε το ευρωπαϊκό οικοδόμημα και είχε ως επίκεντρο τη νομισματική σταθερότητα του ευρώ, τροφοδότησε έντονη συζήτηση ως προς τον ρόλο και τη θεσμική δομή της Ένωσης (Fabbrini, 2014). Υποστηρίχτηκε ότι η Ένωση είναι περισσότερο μια οικονομική κοινότητα ενώ στην αντίθετη πλευρά διατυπώθηκε η άποψη περί κοινοβουλευτικής και διακυβερνητικής Ένωσης. Κοινή συνισταμένη όλων των αντικρουόμενων αφηγήσεων αποτελεί ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση χαρακτηρίζεται από μια ιδιότυπη θεσμική αρχιτεκτονική. Ξεχωριστή

έμφαση δίνεται στον τρόπο οργάνωσης των λειτουργιών νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας καθώς και άσκησης του δικαστικού ελέγχου.

Κατ'επέκταση, το ενωσιακό οικοδόμημα λειτουργεί ως ένα πολυεπίπεδο σχήμα διάκρισης και συν-άσκησης εξουσιών. Αφενός, στο νομοθετικό επίπεδο, η «συν-νομοθεσία» και η διπλή εκπροσώπηση – μέσω του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Επιτροπής- λειτουργούν ως δομικό εμπόδιο άσκησης μονομερούς κυριαρχίας είτε των κρατών είτε των πολιτών (Fabbrini, 2014). Αφετέρου, στο εκτελεστικό επίπεδο, η συνύπαρξη Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Επιτροπής αντανακλά την ένταση μεταξύ πολιτικής καθοδήγησης από κυβερνήσεις και υπερεθνικής δράσης (Telò, 2009). Τέλος, στο δικαστικό επίπεδο, ο έλεγχος του ΔΕΕ, σε συνδυασμό με την αρχή της άμεσης ισχύος και της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, συγκροτεί μια «αυτόνομη και ιεραρχημένη» έννομη τάξη, στην οποία το ενωσιακό δίκαιο δεν εξαρτάται απλώς από την εσωτερική βούληση των κρατών αλλά αξιώνει ενότητα, συνοχή και κανονιστική υπεροχή, κάτι που προσδίδει στην Ένωση αυτονομία και ανεξάρτητη βούληση (Gautron, 2000).

Περαιτέρω, η «αρχιτεκτονική» της Ένωσης παρουσιάζει μια ιδιαίτερη δυναμική καθώς ο μηχανισμός διακυβέρνησής της μεταβάλλεται ανάλογα με τις πολιτικές ανάγκες, τις κρίσεις και την αλληλεπίδραση θεσμών και κρατών μελών, με βασικό διακύβευμα τη λογοδοσία και την αποτελεσματικότητα σε ένα σύστημα όπου η εκτελεστική ή/και η νομοθετική εξουσία ασκούνται πολυδιάστατα (Costa & Brack, 2025). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ο όρος «αρχιτεκτονική» χρησιμοποιείται στη διεθνή βιβλιογραφία και με ευρύτερο, κοινωνικο-φιλοσοφικό περιεχόμενο ώστε να περιγράψει μορφές και πρότυπα ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, ταυτότητας και θεσμικού οργανισμού. Ωστόσο, ως πληρέστερη έννοια θεωρείται κυρίως η θεσμική-πολιτειακή «δομή» (Jones & Delanty, 2002).

Συνολικά, η αρχιτεκτονική δομή της ΕΕ μπορεί να περιγραφεί ως «ένωση κρατών και πολιτών» με σύνθετη κατανομή λειτουργιών και μηχανισμούς ισορροπίας. Πρόκειται για μια έννομη τάξη με ιδιαίτερη αυτονομία και ιεραρχία, ένα θεσμικό σχήμα διπλής εκπροσώπησης καθώς και ένα σύστημα που ισορροπεί διαρκώς μεταξύ υπερεθνισμού και διακυβερνητισμού, επιτρέποντας την περαιτέρω εμβάθυνση της ολοκλήρωσης, χωρίς να ακυρώνει πλήρως ή να υποβαθμίζει τον ρόλο και την κυριαρχική ταυτότητα των κρατών μελών.

1.3. Η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου: θεμελίωση, εξέλιξη και σύγχρονες προκλήσεις

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί μια sui generis διεθνή οργάνωση, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από τις παραδοσιακές διεθνείς οργανώσεις. Ο εν λόγω όρος αντιστοιχεί σε μια ειδική οργανωτική μορφή με δικά της συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (Peročević, 2017). Όπως και άλλοι μεγάλοι διεθνείς οργανισμοί (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, Συμβούλιο της Ευρώπης) έτσι και η Ευρωπαϊκή Ένωση ιδρύθηκε ως αποτέλεσμα συνομολόγησης διεθνών συνθηκών. Ωστόσο, σε αντίθεση με άλλες διεθνείς οργανώσεις, η προσχώρηση στην Ένωση για τα κράτη μέλη συνεπάγεται αναπόφευκτα την εκχώρηση ή μεταβίβαση ορισμένων αρμοδιοτήτων που σχετίζονται με την εθνική κυριαρχία σε μια ανώτερη υπερεθνική δομή και τα θεσμικά της όργανα. Επιπρόσθετα, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σε άλλους διεθνείς οργανισμούς όπου προβλέπεται η δυνατότητα αποβολής μέλους στη βάση της γενικής αρχής του διεθνούς δικαίου "pacta sunt servanda" (άρθρο 62 Σύμβασης για το Δίκαιο των Συνθηκών), αποπομπή κράτους μέλους στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν προβλέπεται από καμία διάταξη Συνθηκών.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) – πρώ-

την Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) - έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στον προσδιορισμό της νομικής φύσης της Ένωσης. Οι αποφάσεις του έχουν μεταβάλει τη φύση του οργανισμού και επηρέασαν τη συνολική διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης εντός του οργανισμού.

Η σχέση μεταξύ του ενωσιακού δικαίου και του εθνικού δικαίου συγκεντρώνει εξαιρετικό ενδιαφέρον. Στο πλαίσιο αυτό, η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου (η οποία αναλύεται εκτενώς στη συνέχεια) αναδείχθηκε ως θεμελιώδης πυλώνας της ευρωπαϊκής έννομης τάξης, συμβάλλοντας στην ομοιομορφία του νομικού οικοδομήματος της Ένωσης (Di Salvatore, 2006, Σαμαράς, 2023).

Άμεση ισχύς και άμεσο αποτέλεσμα διατάξεων του ενωσιακού δικαίου

Πριν εξεταστεί η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου έναντι του εθνικού, κρίνεται απαραίτητο να αποσαφηνιστεί το ζήτημα της άμεσης ισχύος και του άμεσου αποτελέσματος των διατάξεων του ενωσιακού δικαίου. Παρόλο που σε κανένα άρθρο των Συνθηκών δεν προβλέπεται διάταξη που να αναδεικνύει την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου, η αναγνώριση άμεσης ισχύος και άμεσου αποτελέσματος διατάξεων ενωσιακού δικαίου πηγάζει σε μια σειρά διατάξεων (Σαχπεκίδου, 2021, Σαρμάς, 2022).

Η άμεση ισχύς αποτελεί το χαρακτηριστικό του ενωσιακού δικαίου να αναπτύσσει τις συνέπειές του στο εσωτερικό των κρατών μελών, χωρίς να χρειαστεί οποιαδήποτε πράξη κύρωσης, υποδοχής ή μεταφοράς του, και μάλιστα καθολικά, σε όλα τα κράτη μέλη, μόλις παρέλθει ο χρόνος που προβλέπει η πράξη ή το εικοσαήμερο από τη δημοσίευσή της (άρθρο 297 παρ. 1 ΣΛΕΕ, Moens, Trone, 2010). Αυτό συνεπάγεται ότι το ενωσιακό

δίκαιο ενσωματώνεται καταρχήν αυτόματα στην εθνική έννομη τάξη χωρίς την ανάγκη μεσολάβησης εθνικών νομοθετικών πράξεων. Η άμεση ισχύς των ενωσιακών κανόνων δεν απευθύνεται μόνο στα κράτη-μέλη αλλά και στους πολίτες τους παρέχοντας δικαιώματα και δημιουργώντας υποχρεώσεις. Η αρχή της άμεσης ισχύος αποτυπώνεται, μεταξύ άλλων, στο άρθρο 288 ΣΛΕΕ όπου υπογραμμίζεται ότι οι κανονισμοί είναι δεσμευτικοί και ισχύουν άμεσα σε κάθε κράτος μέλος.

Το άμεσο αποτέλεσμα, αντίστοιχα, αναφέρεται στη δυνατότητα επίκλησης εκ μέρους των ιδιωτών των διατάξεων του ενωσιακού δικαίου ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Η έννοια αυτή θεμελιώθηκε με την απόφαση Van Gend en Loos (1963), όπου το ΔΕΕ υπογράμμισε ότι το ενωσιακό δίκαιο δεν είναι απλώς ένα εργαλείο του διεθνούς δικαίου, αλλά έχει άμεσο αποτέλεσμα υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις (Douglas, 2002). Μια ενωσιακή διάταξη παράγει άμεσο αποτέλεσμα εφόσον είναι σαφής, ανεπιφύλακτη και πλήρης. Η πρώτη προϋπόθεση έγκειται στην απουσία οποιασδήποτε εννοιολογικής ερμηνείας, η δεύτερη στην απουσία τυχόν αίρεσης ή προθεσμίας και η τελευταία στο περιεχόμενο της διάταξης, το οποίο εκτείνεται στο πλέγμα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που περιλαμβάνει για τους ιδιώτες (Χριστιανός, Παπαδοπούλου, Περάκης, 2020). Σαφέστατα, θα πρέπει να προκύπτει και αντίστοιχη υποχρέωση εκ μέρους του κράτους. Το άμεσο αποτέλεσμα διακρίνεται σε κάθετο, στις περιπτώσεις όπου περιγράφει σχέσεις ιδιωτών με κράτος και σε οριζόντιο για σχέσεις ιδιωτών μεταξύ τους.

Η σχέση μεταξύ της άμεσης ισχύος και της υπεροχής είναι συμπληρωματική υπό την έννοια ότι η τελευταία εξυπηρετεί και εγγυάται την επίτευξη του προοριζόμενου αποτελέσματος της πρώτης, το οποίο είναι να καταστήσει το ενωσιακό δίκαιο ομοιόμορφο και αποτελεσματικό (Svensson, 2008). Ελλείψει της παραδοχής της αρχής της υπεροχής, η άμεση ισχύς και το άμεσο αποτέλεσμα

των διατάξεων του ενωσιακού δικαίου θα μπορούσαν να υπονομευθούν από αντίθετες εθνικές διατάξεις.

Η υπεροχή του ενωσιακού δικαίου: θεμελίωση και εννοιολογικό πλαίσιο

Αντίθετα με την άμεση ισχύ και το άμεσο αποτέλεσμα που προκύπτουν μέσα από ενωσιακές διατάξεις, η αρχή της υπεροχής εδράζει στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ένωσης, με αποτέλεσμα να αποτελεί ένα νομολογιακό κατασκεύασμα. Τόσο το πρωτογενές δίκαιο όσο και το παράγωγο δίκαιο της Ένωσης υπερέχει έναντι των κανόνων του εθνικού δικαίου, ακόμα και με αυξημένη τυπική ισχύ (Καλαβρός, Γεωργόπουλος, 2020, Κανελλόπουλος, 2010).

Σύμφωνα με αποφάσεις του Δικαστηρίου Ευρωπαϊκής Ένωσης η απόλυτη υπεροχή του ενωσιακού δικαίου καθίσταται ζωτικής σημασίας προκειμένου να «διατηρηθεί η ομοιομορφία και η αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου σε όλα τα κράτη μέλη» (Weatherill, 2013). Η υπεροχή συνεπάγεται υποχρέωση για τα εθνικά δικαστήρια να παραμερίζουν κάθε αντίθετο εθνικό κανόνα, όταν εφαρμόζεται ένας κανόνας της Ένωσης σε μια συγκεκριμένη υπόθεση.

Ωστόσο, η αποδοχή και εφαρμογή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου εξαρτώνται τελικά από τα κράτη μέλη, τα οποία καλούνται όχι μόνο να την αποδεχτούν αλλά και να την εφαρμόζουν σε αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων. Από αυτό προκύπτει ότι η εξελικτική φύση της αρχής της υπεροχής είναι αναγκαστικά διττή: η μία διάσταση αφορά στην επεξεργασία των παραμέτρων της αρχής από το ΔΕΕ, ενώ η δεύτερη διάσταση αναφέρεται στην αποδοχή και επιβεβαίωση της έννοιας της υπεροχής από τα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών (Weiler, 1981).

Η ερμηνευτική δήλωση υπ' αριθμ. 17

Ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση της αρχής της υπεροχής έχει η ερμηνευτική Δήλωση 17 που προσαρτήθηκε στη Συνθήκη της Λισαβόνας και ανήκει σε έναν κατάλογο Δηλώσεων που διαμορφώθηκαν από τη Διακυβερνητική Διάσκεψη που υιοθέτησε τη Συνθήκη της Λισαβόνας.

Παρατίθεται αυτούσιο το περιεχόμενο της Δήλωσης:

«Η Διάσκεψη υπενθυμίζει ότι, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι Συνθήκες και το δίκαιο που θεσπίζεται από την Ένωση βάσει των Συνθηκών υπερισχύουν του δικαίου των κρατών μελών, υπό τους όρους που ορίζονται στην εν λόγω νομολογία».

Επιπλέον, η Διάσκεψη αποφάσισε να προσαρτήσει στην τελική πράξη τη γνωμοδότηση της Νομικής Υπηρεσίας του Συμβουλίου της 22ας Ιουνίου 2007, η οποία αναφέρει: *«Από τη νομολογία του Δικαστηρίου απορρέει ότι η υπεροχή του κοινοτικού δικαίου αποτελεί θεμελιώδη αρχή του εν λόγω δικαίου. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η αρχή αυτή είναι συνυφασμένη με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Κατά την πρώτη απόφαση στο πλαίσιο αυτής της πάγιας νομολογίας (Costa/ENEL, 15 Ιουλίου 1964, υπόθεση 6/64) δεν υπήρχε μνεία της υπεροχής στη Συνθήκη, πράγμα που εξακολουθεί να συμβαίνει και σήμερα. Το γεγονός ότι η αρχή της υπεροχής δεν θα περιληφθεί στη μελλοντική Συνθήκη ουδόλως μεταβάλλει την ύπαρξη της αρχής και την υφιστάμενη νομολογία του Δικαστηρίου».*

Η προσπάθεια κωδικοποίησης της αρχής της υπεροχής είχε προηγηθεί με τη Συνθήκη που θεσπίζει Σύνταγμα για την Ευρωπαϊκή Ένωση του 2004, η οποία ενσωμάτωσε επίσημα την αρχή της υπεροχής στο άρθρο Ι-6, όπου ρητά ορίζεται ότι: *«Το Σύνταγμα και το δίκαιο που θεσπίζουν τα θεσμικά όργανα της Ένωσης ασκώντας τις*

αρμοδιότητες που της παραχωρούνται υπερισχύουν του δικαίου των κρατών μελών». Ωστόσο, η «Συνθήκη για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης» δεν επικυρώθηκε και δεν τέθηκε ποτέ σε ισχύ. Η προτεινόμενη Συνθήκη προέβλεπε τη θέση σε ισχύ της δύο χρόνια μετά από την ημερομηνία της υπογραφής της και μετά την επικύρωσή της από τα 25 κράτη μέλη, σύμφωνα με τις εθνικές συνταγματικές διατάξεις του καθενός. Στις 29 Μαΐου και 1 Ιουνίου 2025, αντίστοιχα, διενεργήθηκαν δημοψηφίσματα σε Γαλλία και Ολλανδία, όπου απορρίφθηκε το κείμενο του επονομαζόμενου «Ευρωσυντάγματος». Ο συνταγματικός χαρακτήρας του ελήφθη από κράτη μέλη, όπως τα ανωτέρω, ότι οδηγεί σε ένα καθαρά νέο ομοσπονδιακό κράτος, με αποτέλεσμα έκτοτε η Συνταγματική Συνθήκη να μην επικυρωθεί από το 1/3 των κρατών μελών της Ένωσης (Church & Phinnemore, 2005, Fabio, 2004).

Η θεμελιώδης νομολογία για την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου Van Gend en Loos (ΔΕΚ, 26/62, 5.2.1963)

Η απόφαση Van Gend en Loos αποτελεί την πρώτη σημαντική νομολογιακή θεμελίωση της ιδιαίτερης φύσης του ενωσιακού δικαίου. Στην απόφαση αυτή, το ΔΕΕ ορίζει το κοινοτικό δίκαιο ως «μια νέα τάξη διεθνούς δικαίου στην οποία τα κράτη μέλη περιόρισαν τα κυριαρχικά τους δικαιώματα, έστω και σε περιορισμένο τομέα, και της οποίας υποκείμενα δεν είναι μόνο τα κράτη μέλη αλλά και οι πολίτες τους» (Van Rossem, 2013).

Η Κοινότητα ορίζεται ως μια «νέα τάξη διεθνούς δικαίου», που υπερβαίνει το περιεχόμενο μιας παραδοσιακής σύμβασης μεταξύ μερών. Υπό αυτή την έννοια δεν αντιστοιχεί μόνο σε αμοιβαίως συμφωνημένες υποχρεώσεις μεταξύ των συμβαλλομένων μερών. Αναφερόμενο στη νέα έννομη τάξη, το ΔΕΚ διατύπωσε ότι η Κοινότητα δεν ήταν απλώς ένας «παραδοσιακός» ή

«συνηθισμένος» οργανισμός διεθνούς δικαίου και προέβλεψε την πιο ανεξάρτητη θέση της καθώς και τη μεγαλύτερη επίδρασή της στα εθνικά νομικά συστήματα των κρατών μελών (Vauchez, 2008).

Σημαντική καινοτομία της απόφασης αυτής είναι η αναγνώριση της ενότητας ερμηνείας της Συνθήκης από τα εθνικά δικαστήρια και η αναγνώριση ισχύος του κοινοτικού δικαίου από τα κράτη μέλη, ικανής προς επίκληση από ιδιώτες. Η κοινότητα αποτελεί νέα έννομη τάξη διεθνούς δικαίου, διακριτή και αυτόνομη από τις εθνικές έννομες τάξεις.

Costa κατά ENEL (ΔΕΚ, 6/64, 15.7.1964)

Η απόφαση Costa κατά ENEL αποτελεί την ακρογωνιαία θεμελίωση της αρχής της υπεροχής. Το ζήτημα της υπεροχής αντιμετωπίστηκε άμεσα σε αυτή την υπόθεση.

Το (τότε) Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) έκρινε σύγκρουση μεταξύ κανόνα του κοινοτικού δικαίου, που αποτελούσε μέρος της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (Συνθήκη ΕΟΚ), καθώς και μεταγενέστερου κανόνα εθνικού δικαίου, ο οποίος περιλαμβανόταν σε νομοθετική πράξη που υιοθετήθηκε από το κοινοβούλιο κράτους μέλους. Το ΔΕΚ αποφάνθηκε ότι μια τέτοια σύγκρουση πρέπει να επιλύεται σύμφωνα με την αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ, την οποία οφείλουν να εφαρμόζουν τα εθνικά δικαστήρια.

Η υπόθεση Costa v ENEL αφορούσε ιταλικό νόμο εθνικοποίησης, με τον οποίο ιδρύθηκε εθνική επιχείρηση ηλεκτρικής ενέργειας («ENEL») και μεταβιβάστηκαν σε αυτήν, με καταβολή αποζημίωσης, όλες οι υφιστάμενες επιχειρήσεις ηλεκτρισμού που δραστηριοποιούνταν στην Ιταλία («Νόμος ENEL»). Ο Nicolino Flaminio Costa, δικηγόρος στο Μιλάνο, ήταν πελάτης μίας από

τις εταιρείες ηλεκτρικής ενέργειας που επηρεάστηκαν από την εθνικοποίηση. Παροτρυνόμενος από τον καθηγητή Gian Galeazzo Stendardi, συνάδελφό του στον Δικηγορικό Σύλλογο Μιλάνου και ένθερμο υποστηρικτή της υπεροχής και του άμεσου αποτελέσματος του κοινοτικού δικαίου, ο Costa δεν επέτρεψε στους υπαλλήλους της ENEL να ελέγξουν τον μετρητή ηλεκτρικής ενέργειας και αρνήθηκε να πληρώσει τον πρώτο λογαριασμό που έλαβε από την ENEL.

Ακολούθησαν δύο αγωγές ενώπιον τοπικού δικαστηρίου μικροδιαφορών, όπου ο Stendardi εκπροσώπησε τον Costa. Στην πρώτη υπόθεση, ο δικαστής Antonio Carones υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα μόνο στο Ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο (ICC), ζητώντας να κριθεί αν ο Νόμος ENEL ήταν σύμφωνος με το Ιταλικό Σύνταγμα και με τη Συνθήκη ΕΟΚ. Το ICC όχι μόνο επιβεβαίωσε τη συνταγματικότητα του Νόμου ENEL, αλλά και δήλωσε ότι μεταγενέστερος ιταλικός νόμος υπερισχύει προγενέστερου κοινοτικού δικαίου.

Όταν έφθασε δεύτερος λογαριασμός, ο Costa άσκησε εκ νέου αγωγή. Αυτή τη φορά, η υπόθεση εκδικάστηκε από τον δικαστή Vittorio Emanuele Fabbri, ο οποίος υπέβαλε δύο προδικαστικά ερωτήματα, τόσο στο ICC όσο και στο ΔΕΚ. Ενώπιον του ΔΕΚ, η ιταλική κυβέρνηση υποστήριξε ότι το προδικαστικό ερώτημα του δικαστή Fabbri ήταν «απολύτως απαράδεκτο», διότι μεταγενέστερος ιταλικός νόμος έπρεπε να υπερισχύει της Συνθήκης ΕΟΚ. Ωστόσο, το ΔΕΚ έκρινε το ερώτημα παραδεκτό και διακήρυξε ότι κανόνας του κοινοτικού δικαίου που έχει άμεσο αποτέλεσμα υπερισχύει κάθε εθνικού κανόνα που τον αντίκειται.

Το ΔΕΚ υπογράμμισε ότι, αν γινόταν δεκτή η αντίθετη άποψη, θα θιγόταν η ομοιομορφία του κοινοτικού δικαίου στα κράτη μέλη, καθώς κάθε κράτος θα μπορούσε απλώς να παρεκκλίνει από συγκεκριμένη διάταξη της Συνθήκης θεσπίζοντας μεταγενέστερο εσωτερικό νόμο.

Ως προς την ουσία της υπόθεσης, το ΔΕΚ διαπίστωσε ότι οι περισσότερες από τις διατάξεις της Συνθήκης που επικαλέστηκε ο Ιταλός δικαστής δεν είχαν άμεσο αποτέλεσμα και, συνεπώς, δεν μπορούσαν να επηρεάσουν την έκβαση της διαφοράς, με εξαίρεση δύο: την ελευθερία εγκατάστασης και την απαγόρευση των μονοπωλίων. Εναπόκειτο στον εθνικό δικαστή να κρίνει αν η δεύτερη από αυτές είχε ενδεχομένως παραβιαστεί.

Το Δικαστήριο ανέπτυξε εμπεριστατωμένη νομική επιχειρηματολογία για να δικαιολογήσει τη θέση του, η οποία μπορεί να διαιρεθεί σε δύο κατηγορίες: (α) αυτές που αφορούν τη φύση της Κοινότητας (νυν Ένωσης), και (β) αυτές που αφορούν τον σκοπό της Κοινότητας (νυν Ένωσης) (Steiner et al., 2003).

Όσον αφορά στη φύση του κοινοτικού (ενωσιακού) δικαίου, το Δικαστήριο διέκρινε τη Συνθήκη από άλλες διεθνείς συνθήκες, αφού η ΕΟΚ (ΕΕ) «έχει δημιουργήσει το δικό της νομικό σύστημα που έγινε αναπόσπαστο μέρος των κρατών μελών και το οποίο τα δικαστήριά τους υποχρεούνται να εφαρμόζουν» (Costa, 1964, ECR 586). Επιπλέον, διατύπωσε ότι:

«Δημιουργώντας μια Κοινότητα απεριόριστης διάρκειας, που διαθέτει... πραγματικές εξουσίες που προέρχονται από περιορισμό της κυριαρχίας ή μεταβίβαση εξουσιών από τα κράτη στην Κοινότητα, τα κράτη μέλη περιόρισαν τα κυριαρχικά τους δικαιώματα, έστω και σε περιορισμένους τομείς, και έχουν έτσι δημιουργήσει ένα σώμα δικαίου που δεσμεύει τόσο τους πολίτες τους όσο και τους ίδιους» (Costa, 1964, ECR 593).

Η αντίληψη του ΔΕΕ για τη «νέα έννομη τάξη» επεκτάθηκε με τη διατύπωση του «ανεξάρτητου χαρακτήρα» της, ο οποίος εγκαθιδρύθηκε εκουσίως από τα κράτη μέλη εις βάρος «μόνιμου περιορισμού των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων» (Steiner et al., 2003). Για να υποστηρίξει αυτή τη δήλωση, το Δικαστήριο αναφέρθηκε στο άρθρο 249 (πρώην άρθρο 189), σύμφωνα με το οποίο ένας

Κανονισμός «είναι δεσμευτικός» και «άμεσα εφαρμοστέος σε όλα τα κράτη μέλη» και, έτσι, επιβεβαίωσε «την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου».

Όσον αφορά τους σκοπούς της Κοινότητας, τα επιχειρήματα του Δικαστηρίου ήταν περισσότερο λειτουργικά και πραγματιστικά: «η εκτελεστική ισχύς του κοινοτικού δικαίου δεν μπορεί να διαφέρει από το ένα κράτος στο άλλο σε σχέση με μεταγενέστερους εσωτερικούς νόμους, χωρίς να διακυβεύεται η επίτευξη των στόχων της Συνθήκης που ορίζονται στο άρθρο 5(2)» (Costa, 1963, ECR 594). Το Δικαστήριο δήλωσε ότι οι στόχοι της Συνθήκης ήταν η ολοκλήρωση και η συνεργασία, και η επίτευξή τους θα υπονομευόταν αν ένα κράτος μέλος αρνιόταν να εφαρμόσει κοινοτικό (ενωσιακό) δίκαιο που θα έπρεπε να δεσμεύει ομοιόμορφα και ισότιμα όλα (Craig & De Búrca, 2011).

Έπειτα από όλες αυτές τις παρατηρήσεις, το Δικαστήριο διατύπωσε τελικά ότι:

«Το δίκαιο που απορρέει από τη Συνθήκη, ανεξάρτητη πηγή δικαίου, δεν θα μπορούσε, λόγω του ειδικού και πρωτότυπου χαρακτήρα του, να παραγκωνιστεί από διατάξεις εσωτερικού δικαίου, όπως και αν διατυπώνονται αυτές, χωρίς να στερείται του χαρακτήρα του ως κοινοτικό δίκαιο και χωρίς να τίθεται υπό αμφισβήτηση η ίδια η νομική βάση της Κοινότητας» (Costa, 1963, ECR 594).

Μπορεί να συναχθεί ότι το Δικαστήριο θεμελίωσε την αντίληψή του για τη νέα έννομη τάξη με βάση τον μόνιμο περιορισμό των κυριαρχικών δικαιωμάτων από τα κράτη μέλη σε ορισμένους τομείς αρμοδιότητας, τα οποία στη συνέχεια μεταβίβασαν την κυριαρχία στα θεσμικά όργανα της Ένωσης. Επομένως, οποιαδήποτε μεταγενέστερη μονομερής πράξη ασυμβίβαστη με αυτήν την αντίληψη δεν μπορεί να υπερισχύσει και αυτή η διάταξη «δεν υπόκειται σε καμία επιφύλαξη».

Οι δύο κομβικές αποφάσεις του Δικαστηρίου στις υποθέσεις Costa v Enel και Van Gend en Loos παρουσιάζουν

μια σημαντική διαφορά: ενώ στην τελευταία το ΔΕΕ ανέφερε ότι τα κράτη μέλη «*περιόρισαν τα κυριαρχικά τους δικαιώματα*», στην Costa κατά ENEL υπογραμμίζεται η «*μεταβίβαση εξουσιών στα θεσμικά όργανα της Ένωσης*». Αυτή η τελεολογική προσέγγιση του Δικαστηρίου δίνει έμφαση στη φύση και σκοπό λειτουργίας της Ένωσης. Η πρώτη έγκειται στον ανεξάρτητο μηχανισμό και την ανεξάρτητη νομική υπόσταση της Ένωσης, ενώ ο σκοπός λειτουργίας της Ένωσης σχετίζεται με την ικανότητα αποτελεσματικής και πραγματικής εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου.

Internationale Handelsgesellschaft (ΔΕΚ, 11/70, 17.12.1970)

Η σύγκρουση μεταξύ του συνταγματικού δικαίου κράτους μέλους και του ενωσιακού δικαίου αντιμετωπίστηκε από το ΔΕΕ στην υπόθεση Internationale Handelsgesellschaft, όπου δήλωσε ότι ούτε ένας θεμελιώδης κανόνας του εθνικού συνταγματικού δικαίου θα μπορούσε να επικληθεί για να αμφισβητήσει την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου (τότε κοινοτικού δικαίου). Σύμφωνα με το Γερμανικό Σύνταγμα, κάθε συνηθισμένος νόμος ασυμβίβαστος με το Γερμανικό Σύνταγμα ήταν άκυρος, αφού το Σύνταγμα είναι η ανώτατη πηγή δικαίου.

Σε αυτή την υπόθεση, το Δικαστήριο απάντησε ότι «η εγκυρότητα ενός κοινοτικού μέτρου ή το αποτέλεσμά του εντός ενός κράτους μέλους δεν μπορεί να επηρεαστεί από ισχυρισμούς ότι αντιβαίνει είτε στα θεμελιώδη δικαιώματα όπως διατυπώνονται από το σύνταγμα αυτού του κράτους είτε στις αρχές μιας εθνικής συνταγματικής δομής». Αυτή η δήλωση βασίστηκε στο επιχείρημα ότι, με αναφορά στα θεμελιώδη δικαιώματα βάσει του Γερμανικού Συντάγματος, η προστασία των ίδιων δικαιωμάτων είναι ένας από τους κύριους σκοπούς της Συν-

θήκης. Η νομιμότητα μιας κοινοτικής πράξης δεν μπορεί να κριθεί υπό το πρίσμα του εθνικού δικαίου (Steiner et al., 2003), καθώς «θα είχε δυσμενή επίδραση στην ομοιομορφία και την αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου» (Internationale Handelsgesellschaft, 1970, ECR 1125).

Η εν λόγω απόφαση κατοχύρωσε ότι η ισχύς πράξεων κοινοτικού δικαίου μπορεί να κριθεί μόνο από το κοινοτικό δίκαιο και κανενός είδους εθνικοί κανόνες, ανεξαρτήτως βαθμίδας ή ιεραρχίας, δεν μπορούν να υπερισχύσουν του κοινοτικού δικαίου χωρίς να χάσει αυτό τον κοινοτικό του χαρακτήρα.

Simmenthal (ΔΕΚ, 106/77, 9.3.1978)

Η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Simmenthal υπήρξε καθοριστική για την εδραίωση και αναγνώριση εφαρμογής της αρχής της υπεροχής, αναπτύσσοντας περαιτέρω το δόγμα που είχε θεμελιωθεί στην υπόθεση Costa v Enel.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης έχουν ως ακολούθως:

Στις 26 Ιουλίου 1973, η εταιρεία Simmenthal εισήγαγε βοδινό κρέας για ανθρώπινη κατανάλωση από τη Γαλλία και υποχρεώθηκε να καταβάλει το προβλεπόμενο τέλος εισαγωγής για υγειονομικό έλεγχο. Η Simmenthal υποστήριξε ότι ο έλεγχος αυτός παραβίαζε τις θεμελιώδεις αρχές της Κοινής Αγοράς, και συγκεκριμένα την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Για τον λόγο αυτό άσκησε αγωγή με σκοπό να της επιστραφεί το επίμαχο τέλος, το οποίο θεωρούσε παράνομο.

Το αρμόδιο δικαστήριο, Pretore di Susa, έκανε δεκτούς τους ισχυρισμούς της Simmenthal και υποχρέωσε την Amministrazione delle Finanze dello Stato (Διοίκηση Οικονομικών του Κράτους) να επιστρέψει το ποσό στην εταιρεία. Η Διοίκηση, μη ικανοποιημένη από την από-

φαση, άσκησε έφεση, επικαλούμενη αποφάσεις της ιταλικής συνταγματικής δικαιοσύνης σχετικά με τη σύγκρουση μεταξύ κοινοτικού και εθνικού δικαίου.

Το εθνικό δικαστήριο ανέστειλε τη διαδικασία και υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), ζητώντας να διευκρινιστεί το εξής:

Δεδομένου ότι, σύμφωνα με το άρθρο 189 της Συνθήκης ΕΟΚ και τη νομολογία του ΔΕΚ, οι άμεσα εφαρμοστέες διατάξεις του κοινοτικού δικαίου πρέπει, ανεξαρτήτως οποιουδήποτε εσωτερικού κανόνα ή πρακτικής των κρατών μελών, να έχουν πλήρη, ολοκληρωμένη και ομοιόμορφη ισχύ στα εθνικά έννομα συστήματα, προκειμένου να προστατεύονται τα υποκειμενικά δικαιώματα που απονέμονται στους ιδιώτες, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι κάθε μεταγενέστερο εθνικό μέτρο που αντίκειται σε αυτές πρέπει να παραμερίζεται αμέσως, χωρίς να απαιτείται να προηγηθεί η κατάργησή του από τον εθνικό νομοθέτη ή η κήρυξή του ως αντισυνταγματικού από άλλο αρμόδιο όργανο; Ιδίως όταν, στη δεύτερη περίπτωση, το εθνικό δίκαιο εξακολουθεί να ισχύει πλήρως μέχρι την έκδοση τέτοιας απόφασης, καθιστώντας αδύνατη την εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων και, συνεπώς, την πλήρη, ολοκληρωμένη και ομοιόμορφη εφαρμογή τους και την προστασία των δικαιωμάτων των ιδιωτών;

Το ΔΕΚ αρχικά υπογράμμισε ότι το κοινοτικό δίκαιο πρέπει να εφαρμόζεται πλήρως και ομοιόμορφα σε όλα τα κράτη μέλη. Μία από τις βασικές λειτουργίες της αρχής της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου και των άμεσα εφαρμοστέων διατάξεων της Συνθήκης ΕΟΚ είναι η αποτροπή της εφαρμογής εθνικών νόμων που είναι ασυμβίβαστοι με το ευρωπαϊκό δίκαιο.

Το ΔΕΚ τόνισε ότι κάθε εθνικό δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να υποβάλλει προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου και έχει

καθήκον να προστατεύει τα δικαιώματα των ιδιωτών έναντι εθνικών διατάξεων που παραβιάζουν το κοινοτικό δίκαιο. Συνεπώς, ο εθνικός δικαστής οφείλει να παραμερίζει κάθε εθνική διάταξη που περιορίζει ή υπονομεύει την υπεροχή και την αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου, χωρίς να αναμένει την προηγούμενη κατάργησή της ή την κήρυξή της ως αντισυνταγματικής.

Η υπεροχή συνεπάγεται υποχρέωση για τα εθνικά δικαστήρια να «παραμερίζουν» κάθε αντίθετο εθνικό κανόνα όταν εφαρμόζεται ένας κανόνας της Ένωσης σε μια συγκεκριμένη υπόθεση. Ωστόσο, όπως αναπτύχθηκε η αρχή, η απαίτηση να «παραμερίζεται» το αντίθετο εθνικό δίκαιο δεν συνεπαγόταν υποχρέωση ακύρωσης του εθνικού δικαίου, το οποίο μπορεί να συνεχίσει να εφαρμόζεται σε οποιαδήποτε κατάσταση που δεν καλύπτεται από αντίθετη διάταξη του ενωσιακού δικαίου.

Ωστόσο, αυτή η «απλή» υποχρέωση να μην εφαρμόζεται ο αντίθετος κανόνας του εθνικού δικαίου είναι μόνο μια ελάχιστη απαίτηση καθώς «οι κανόνες του ενωσιακού δικαίου όχι μόνο καθιστούν αυτόματα ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη διάταξη του ισχύοντος εθνικού δικαίου με την έναρξη ισχύος τους, αλλά... εμποδίζουν επίσης την έγκυρη έκδοση νέων εθνικών νομοθετικών μέτρων στο βαθμό που θα ήταν ασυμβίβαστα με τις κοινοτικές διατάξεις» (Simmenthal, 1978, ECR 632).

Επιπλέον, συνεπάγεται υποχρέωση και για άλλες εθνικές αρχές, όπως αυτές σε νομοθετικό επίπεδο, να μην εκδίδουν νόμους που είναι ασυμβίβαστοι με δεσμευτικούς κανόνες του ενωσιακού δικαίου και υποχρέωση να τροποποιούν τους νόμους που αποδεικνύονται ασυμβίβαστοι, ιδίως σε περιπτώσεις όπου το ενωσιακό δίκαιο προορίζεται να εναρμονίσει την εθνική νομοθεσία (Witte, 2011).

Εν τέλει, η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Simmenthal πρέπει να θεωρηθεί όχι μόνο ως λογική

συνέχεια των αποφάσεων του Δικαστηρίου στις υποθέσεις Van Gend en Loos και Costa v ENEL, αλλά ως κομβικό βήμα στη «συνταγματοποίηση» του ενωσιακού δικαίου. Με την ανάθεση στα εθνικά δικαστήρια της εξουσίας να παραμερίζουν ασύμβατες εθνικές διατάξεις, το ΔΕΚ τα καθιστά ουσιαστικά «τακτικούς δικαστές του ενωσιακού δικαίου» και τα εντάσσει σε ένα σύστημα διάχυτου ελέγχου συμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο (Pagano, Mario, 2021). Αναμφίβολα, η εξέλιξη αυτή παρουσιάζεται ως θεμελιώδης για την εδραίωση της υπεροχής και της άμεσης εφαρμογής, δεσμεύοντας όλες τις κρατικές λειτουργίες. Συγχρόνως, αναδεικνύεται ο κομβικός ρόλος του εθνικού δικαστή, ο οποίος συνίσταται στον παραμερισμό από τον ίδιο και όχι από άλλη αρχή, της αντίθετης προς το ενωσιακό δίκαιο εθνικής διάταξης.

Η οπτική των κρατών μελών: σχετική υπεροχή και συνταγματικά όρια

Παρά τη θεμελίωση της αρχής της υπεροχής από το ΔΕΕ, τα κράτη μέλη έχουν αναπτύξει τη δική τους οπτική, που συχνά διαφέρει από την ενωσιακή αντίληψη περί απόλυτης υπεροχής. Η εθνική εκδοχή του δόγματος της υπεροχής διαφέρει από κράτος μέλος σε κράτος.

Η πολυσύνθετη αυτή εικόνα μπορεί να συνοψιστεί στις ακόλουθες τρεις παρατηρήσεις: (α) όλες οι χώρες δέχονται την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου έναντι των νόμων (υπερνομοθετική ισχύς), (β) η συντριπτική πλειοψηφία των χωρών αρνούνται την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου έναντι του εθνικού τους συντάγματος (απόρριψη υπερσυνταγματικής ισχύος), και (γ) ακόμη και οι χώρες που αποδέχονται την υπερσυνταγματική ισχύ του ενωσιακού δικαίου, τη θεμελιώνουν στο ίδιο το σύνταγμά τους και όχι στον αυτόνομο χαρακτήρα της ενωσιακής έννομης τάξης.

Η νομική βάση αναγνώρισης της αρχής της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου

Τα κράτη μέλη μπορούν να επιλέξουν να αποδεχθούν την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου είτε επειδή αποδέχονται την επιχειρηματολογία του ΔΕΕ στην υπόθεση Costa κατά ENEL είτε λόγω διάταξης εντός της δικής τους εθνικής έννομης τάξης (Craig, 2004).

Ειδικότερα, η προβληματική της υπεροχής του ευρωπαϊκού δικαίου εντάσσεται σε ένα ευρύτερο θεωρητικό και συγκριτικό πλαίσιο που αφορά τη σχέση διεθνούς και εθνικού δικαίου και, ειδικότερα, τη στάση των εθνικών δικαστηρίων απέναντι σε διεθνείς δεσμεύσεις οι οποίες συγκρούονται με μεταγενέστερη εσωτερική νομοθεσία. Στη σχετική βιβλιογραφία έχει επισημανθεί ότι τα εθνικά δικαστήρια συχνά εμφανίζουν επιφυλάξεις όταν η εφαρμογή διεθνών κανόνων συνεπάγεται περιορισμό της εθνικής νομοθετικής εξουσίας, ιδίως σε περιπτώσεις σύγκρουσης με μεταγενέστερους νόμους (Benvenisti, 1993). Η ευρωπαϊκή εμπειρία, ωστόσο, και ιδίως η νομολογία του ΔΕΚ, ανέτρεψε σε σημαντικό βαθμό τα παραδοσιακά αυτά σχήματα.

Σε συνέχεια των αποφάσεων του Δικαστηρίου στις υποθέσεις Van Gend en Loos, Costa v ENEL και Simmenthal και σε αντίθεση με την παραδοσιακή αρχή lex posterior derogat legi priori, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας υπογράμμισε την κανονιστική υπεροχή και την πλήρη αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου, καθώς και τον ρόλο των εθνικών δικαστών ως εγγυητών της εφαρμογής του.

Χαρακτηριστική είναι η απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Βελγίου στην υπόθεση Etat Belge v. S.A. "Fromagerie Franco-Suisse Le Ski" (Cour de cassation, 1re chambre, arrêt du 27/05/1971), η οποία αποτυπώνει τη μετάβαση ενός εθνικού ανώτατου δικαστηρίου από το δόγμα της ισοδυναμίας προς την αναγνώριση της υπεροχής

του διεθνούς —και κατ' επέκταση του ευρωπαϊκού— δικαίου.

Στην εν λόγω υπόθεση, τα πραγματικά περιστατικά αφορούσαν την επιβολή τελών εισαγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων κατ' εφαρμογή βασιλικών διαταγμάτων που εκδόθηκαν μετά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης ΕΟΚ. Μετά από σχετική κρίση του ΔΕΚ περί ασυμβατότητας των τελών με το άρθρο 12 της Συνθήκης, τα διατάγματα καταργήθηκαν χωρίς αναδρομικό αποτέλεσμα, ενώ μεταγενέστερος νόμος του 1968 απέκλεισε ρητά τη δυνατότητα επιστροφής των ήδη καταβληθέντων ποσών. Σύμφωνα με το παραδοσιακό βελγικό δόγμα, η κυρωμένη συνθήκη θεωρούνταν ισοδύναμη με νόμο και, συνεπώς, σε περίπτωση σύγκρουσης ίσχυε ο μεταγενέστερος κανόνας (lex posterior). Η προσέγγιση αυτή βασιζόταν τόσο στην αρχή της «ισοδυναμίας» μεταξύ νόμου και συνθήκης όσο και στην απουσία δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων.

Το Ανώτατο Δικαστήριο του Βελγίου, ωστόσο, εγκατέλειψε την πάγια αυτή γραμμή. Έκρινε ότι, όταν υπάρχει σύγκρουση μεταξύ εσωτερικού νόμου και διάταξης διεθνούς συνθήκης η οποία έχει άμεσο αποτέλεσμα στο εσωτερικό δίκαιο, υπερισχύει η συνθήκη και ο αντίθετος νόμος δεν εφαρμόζεται (Michigan Law Review, 1973). Η θεμελίωση της κρίσης αυτής δεν στηρίχθηκε σε ρητή συνταγματική πρόβλεψη, αλλά στη «φύση» του διεθνούς συμβατικού δικαίου. Το κράτος, ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου, δεσμεύεται από τις διεθνείς του υποχρεώσεις και δεν μπορεί να επικαλείται το εσωτερικό του δίκαιο προς αποφυγή της εκπλήρωσής τους· η υπεροχή της συνθήκης απορρέει από την ίδια τη λογική της διεθνούς έννομης τάξης και τον δεσμευτικό χαρακτήρα των συμβατικών υποχρεώσεων (Michigan Law Review, 1973).

Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζει το γεγονός ότι το Δικαστήριο περιόρισε την υπεροχή σε διατάξεις διεθνούς δικαίου με «άμεσο αποτέλεσμα» και δεν προχώρησε σε

ακύρωση του μεταγενέστερου νόμου, αλλά απλώς αρνήθηκε την εφαρμογή του κατά το μέρος της σύγκρουσης (Michigan Law Review, 1973). Η επιλογή αυτή παρουσιάζει λειτουργική συγγένεια με όσα είχε υπογραμμίσει το ΔΕΚ στη Simmenthal, αναφορικά με την υποχρέωση του εθνικού δικαστή να παραμερίζει τον αντίθετο κανόνα, χωρίς να απαιτείται προηγούμενη κατάργησή του.

Σε αντίθεση με τη νομολογία του ΔΕΚ, η οποία συνέδεσε την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου με τη δημιουργία νέας έννομης τάξης και τη μεταβίβαση κυριαρχικών αρμοδιοτήτων, το βελγικό δικαστήριο θεμελίωσε την υπεροχή στη γενικότερη αρχή της προτεραιότητας των διεθνών συμβατικών υποχρεώσεων έναντι μονομερών εσωτερικών πράξεων. Η επιχειρηματολογία του δεν περιορίστηκε στη Συνθήκη ΕΟΚ, αλλά διατυπώθηκε με όρους γενικής ισχύος για το διεθνές συμβατικό δίκαιο (Michigan Law Review, 1973). Η διάσταση αυτή καθιστά την απόφαση κρίσιμη για τη γενικότερη θεωρία της σχέσης διεθνούς και εσωτερικού δικαίου.

Η εξέλιξη αυτή πρέπει να ιδωθεί υπό το πρίσμα της θεωρητικής συζήτησης για τη στάση των εθνικών δικαστηρίων απέναντι στο διεθνές δίκαιο. Η αναγνώριση της υπεροχής χωρίς ρητή συνταγματική θεμελίωση συνιστά σημαντική μετατόπιση ισορροπιών υπέρ της διεθνούς νομιμότητας και εις βάρος της παραδοσιακής κοινοβουλευτικής κυριαρχίας (Benvenisti, 1993). Στο βελγικό νομοθετικό σύστημα, είχαν προηγηθεί αποτυχημένες απόπειρες συνταγματικής αναθεώρησης για την καθιέρωση ρητής υπεροχής των διεθνών κανόνων, γεγονός που καταδεικνύει ότι το Δικαστήριο ανέλαβε έναν ρόλο θεσμικής πρωτοβουλίας (Michigan Law Review, 1973).

Συνολικά, η υπόθεση Fromagerie αποτυπώνει μια κρίσιμη μετάβαση από το μοντέλο ισοδυναμίας και χρονικής υπεροχής του μεταγενέστερου νόμου σε ένα ιεραρχημένο σύστημα κανονιστικής προτεραιότητας του διεθνούς και ενωσιακού δικαίου. Σε αντίθεση με την πα-

ραδοσιακή προσέγγιση, η οποία υποβάθμιζε τη διεθνή δέσμευση σε επίπεδο απλού νόμου, η νέα λογική αναγνωρίζει ότι η αποτελεσματικότητα και η αξιοπιστία της διεθνούς και ευρωπαϊκής έννομης τάξης προϋποθέτουν την υπεροχή των σχετικών κανόνων έναντι κάθε αντίθετης εθνικής ρύθμισης.

Συμπερασματικά, το βελγικό Δικαστήριο «Cour de Cassation» θεμελίωσε την αρχή υπεροχή του κοινοτικού δικαίου κρίνοντας ότι σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ κανόνα διεθνούς συνθήκης που παράγει άμεσο αποτέλεσμα στην εσωτερική έννομη τάξη και του εσωτερικού δικαίου, η συνθήκη πρέπει να υπερισχύει. Επιπλέον, το βελγικό δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι οι Συνθήκες ΕΚ συνέστησαν ένα νέο νομικό σύστημα, καθώς τα κράτη μέλη περιόρισαν την άσκηση των κυριαρχικών τους εξουσιών στους τομείς που καθορίζονται από αυτές τις συνθήκες.

Ωστόσο, τα περισσότερα κράτη μέλη θεμελίωσαν την αποδοχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου σε εθνικές συνταγματικές διατάξεις βάσει της έννοιας του δυισμού. Στην περίπτωση της Γαλλίας, η υπεροχή που αναγνωρίστηκε στο ενωσιακό δίκαιο δεν βασίστηκε στην εγγενή φύση του ενωσιακού δικαίου, αλλά υπό την εξουσία της δικής τους εθνικής έννομης τάξης - άρθρα 55 και 88-1 του γαλλικού Συντάγματος (Witte, 1991). Το γαλλικό Εφετείο (Cour de Cassation) στην υπόθεση Café Jacques Vabre (Cour de Cassation, Chambre MIXTE, du 24 mai 1975, 73-13.556) δήλωσε ότι το ίδιο το Σύνταγμα αναγνώριζε προτεραιότητα σε μια «δεόντως κυρωμένη διεθνή πράξη» σε περίπτωση σύγκρουσης με «εσωτερικό δίκαιο», καθώς το άρθρο 55 του προέβλεπε την υπεροχή ορισμένων διεθνών συνθηκών έναντι του εσωτερικού δικαίου. Ομοίως, το Συμβούλιο της Επικρατείας στη Γαλλία, (Conseil d'Etat) στην υπόθεση Nicolo, βασίστηκε στην ίδια συνταγματική διάταξη (Conseil d'État, Assemblée, 20 Octobre 1989, Nicolo).

Η ερμανική προσέγγιση και οι επιφυλάξεις

Το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας (BVerfG) βασίστηκε σε συνταγματικές διατάξεις προκειμένου να θεμελιώσει την αποδοχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου. Με αφετηρία την παραδοχή εκ μέρους του Δικαστηρίου στη νομολογία Van Gend en Loos και Costa v Enel ότι «*η Ένωση δεν θα μπορούσε να υπάρξει ως νομική κοινότητα εάν η ομοιόμορφη αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου δεν εξασφαλιζόταν στα κράτη μέλη*», το BVerfG στην απόφαση Honeywell της 6ης Ιουλίου 2010, δήλωσε ότι η μεταβίβαση κυριαρχικής εξουσίας στην Ένωση από τη Γερμανία ως κράτος μέλος ασκήθηκε σύμφωνα με το άρθρο 23.1 του Θεμελιώδους Νόμου. Τελικά, κατέληξε ότι «σε αντίθεση με την υπεροχή εφαρμογής του ομοσπονδιακού δικαίου, όπως προβλέπεται από το άρθρο 31 του Θεμελιώδους Νόμου για το γερμανικό νομικό σύστημα, η υπεροχή εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου δεν μπορεί να είναι περιεκτική» (ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ 2021).

Το BVerfG έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο για τα συνταγματικά θεμέλια της συμμετοχής της Γερμανίας στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά και για την ανάπτυξη της νομολογίας σε άλλα κράτη μέλη της Ένωσης (Grimm et al., 2019). Τα γερμανικά δικαστήρια, εντός του γνωστού κανόνα σχετικών υποθέσεων όπως Solange I, Solange II, Maastricht, Lisbon και πολλές άλλες, έχουν θέσει όρια στην αποδοχή της αρχής της υπεροχής και στη συνολική διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σε αυτό το πλαίσιο. Αυτά τα όρια σχετίζονται με τα θεμελιώδη δικαιώματα, την αρμοδιότητα και τη συνταγματική ταυτότητα.

Ως αντίδραση στην επιχειρηματολογία του ΔΕΕ στην υπόθεση Internationale Handelsgesellschaft, το BVerfG στην υπόθεση Solange I έκρινε ότι το άρθρο 24 του Γερμανικού Συντάγματος ακυρώνει οποιαδήποτε τροπο-

ποίηση συνθήκης που θα κατέστρεφε την ταυτότητα της ισχύουσας συνταγματικής δομής, όπως την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως «κορυφαίο βασικό χαρακτηριστικό» αυτής. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι η Κοινότητα εκείνη την εποχή δεν διέθετε «κωδικοποιημένο κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων». Επομένως, σε περίπτωση σύγκρουσης, η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο Γερμανικό Σύνταγμα θα υπερίσχυε του ενωσιακού δικαίου.

Ωστόσο, δεδομένης της ανάπτυξης από το ΔΕΕ της αρχής των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η απόφαση Solange II δήλωσε ότι εφόσον η ΕΚ διέθετε επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που ήταν ουσιαστικά σύμφωνο με τις προστασίες που παρέχει το γερμανικό σύνταγμα, δεν θα εξέταζε πλέον συγκεκριμένες κοινοτικές πράξεις υπό το πρίσμα αυτού του συντάγματος (Παπαδοπούλου, 2020).

Με την ευκαιρία της αναθεώρησης της συνταγματικότητας της κύρωσης της Συνθήκης του Maastricht, το BVerfG διατύπωσε ένα κριτήριο βασισμένο στην αρμοδιότητα για την αποδοχή της υπεροχής της Ένωσης και θεώρησε τον εαυτό του ως κατέχοντα τη δικαιοδοσία να εξετάζει τις ενέργειες των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων και φορέων προκειμένου να διασφαλίσει ότι η Ένωση δεν υπερβαίνει τις εξουσίες που της παραχωρήθηκαν ρητά στις Συνθήκες.

Η πρακτική κρατών μελών της Ένωσης – Διαφοροποιημένες προσεγγίσεις

Χώρες όπως το Βέλγιο, η Γαλλία, η Δανία, η Ελλάδα, η Ιταλία, η Πολωνία και η Τσεχία τοποθετούν το ενωσιακό δίκαιο στην ιεραρχική κλίμακα των κανόνων πάνω από τους νόμους αλλά κάτω από το σύνταγμα (Τσαδήρας 2022). Επιπλέον, εδράζουν αυτή την εθνική αντίληψη περί σχετικής υπεροχής σε συνταγματικές τους δι-

ατάξεις που συνήθως αφορούν την εκχώρηση κρατικής κυριαρχίας (π.χ. άρθρο 34 του βελγικού συντάγματος, άρθρα 55 και 88 παρ. 1 του γαλλικού συντάγματος, άρθρο 23 παρ. 1 του γερμανικού συντάγματος, άρθρο 28 του ελληνικού συντάγματος, άρθρο 11 του ιταλικού συντάγματος).

Από την άλλη, υπάρχουν χώρες που, αν και προσδίδουν υπερνομοθετική και υπερσυνταγματική ισχύ στο ενωσιακό δίκαιο, η υπεροχή του τελευταίου δεν πηγάζει από τον αυτόνομο χαρακτήρα της ενωσιακής έννομης τάξης αλλά από ρητή διάταξη του εθνικού συντάγματός τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κυπριακή έννομη τάξη. Σύμφωνα με το άρθρο 169 του κυπριακού συντάγματος το διεθνές δίκαιο διαθέτει υπερνομοθετική και μόνο ισχύ καθώς, όπως προβλέπεται ρητά «*Συνθήκαι, συμβάσεις και συμφωνίαι συνομολογούμεναι συμφώνως ταις ειρημέναις διατάξεσι του παρόντος άρθρου έχουσιν από της δημοσιεύσεως αυτών εις την επίσημον εφημερίδα της Δημοκρατίας ηυξημένην ισχύν έναντι οιουδήποτε ημεδαπού νόμου, υπό τον όρον ότι αι τοιαύται συνθήκαι, συμβάσεις και συμφωνίαι εφαρμόζονται αντιστοίχως και υπό του αντισυμβαλλομένου*». Αντίθετα, η διάταξη του άρθρου 179§1 Κυπριακού Συντάγματος ορίζει τα ακόλουθα: «*Τηρουμένων των διατάξεων του άρθρου 1Α, το Σύνταγμα είναι ο υπέρτατος νόμος της Δημοκρατίας*». Με τη σειρά του, το άρθρο 1Α προβλέπει τα εξής: «*Ουδεμία διάταξη του Συντάγματος θεωρείται ότι ακυρώνει νόμους που θεσπίζονται, πράξεις που διενεργούνται ή μέτρα που λαμβάνονται από τη Δημοκρατία τα οποία καθίστανται αναγκαία από τις υποχρεώσεις της ως κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ούτε εμποδίζει Κανονισμούς, Οδηγίες ή άλλες πράξεις ή δεσμευτικά μέτρα νομοθετικού χαρακτήρα που θεσπίζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή από τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες ή από τα θεσμικά τους όργανα ή από τα αρμόδιά τους σώματα στη βάση των συνθηκών που ιδρύουν τις Ευρωπαϊκές Κοι-*

νότητες ή την Ευρωπαϊκή Ένωση από του να έχουν νομική ισχύ στη Δημοκρατία». Συνεπώς, το ενωσιακό δίκαιο αποκτά υπερσυνταγματική ισχύ μέσα από το περιεχόμενο των ιδίων συνταγματικών διατάξεων.

1.4. Στόχοι – Αρμοδιότητες – Αξίες της Ένωσης

Οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφέρονται ρητά στο άρθρο 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ), το οποίο αποτελεί ένα θεμελιώδες στοιχείο του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης. Στο προοίμιο, οι στόχοι καταγράφονται ως προθέσεις των αρχηγών των κρατών μελών. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο άρθρο 3§3 ΣΕΕ, όπου ρητά υπογραμμίζεται ότι η ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη, η κοινωνική πρόοδος, η βιώσιμη ανάπτυξη και η προαγωγή επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου αποτελούν θεμελιώδεις στόχους της Ένωση. Αυτοί οι στόχοι συνιστούν πεδία δράσης και εφαρμογής ψηφιακών πολιτικών, υπογραμμίζοντας τη σημασία της ψηφιακής μετάβασης στην Ευρώπη.

Βασικές Προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με το άρθρο 3 ΣΕΕ

1. **Εσωτερική Αγορά**: Ο πυρήνας της ολοκλήρωσης της Ε.Ε. είναι η δημιουργία μιας εσωτερικής αγοράς, όπου αγαθά, υπηρεσίες, κεφάλαια και άνθρωποι μπορούν να κυκλοφορούν ελεύθερα χωρίς εσωτερικά σύνορα. Αυτή η ελευθερία κυκλοφορίας προάγει την οικονομική ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα των κρατών μελών.
2. **Βιώσιμη Ανάπτυξη:** Η Ε.Ε. στοχεύει σε μια ανάπτυξη που θα είναι οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά βιώσιμη. Αυτή η προσέγγιση ενσωματώνει την περιβαλλοντική προστασία στις οικονομικές πολιτικές και προάγει τη χρήση ανανεώσιμων πη-

γών ενέργειας. Στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση η βιώσιμη ανάπτυξη μεταφράζεται ως επιδίωξη για επίτευξη αειφόρου και ισόρροπης οικονομικής ανάπτυξης (sustainable development).

3. **Προαγωγή Επιστημονικής και Τεχνολογικής Προόδου:** Η Ένωση επιδιώκει να ενισχύσει την καινοτομία και την έρευνα, επενδύοντας στην εκπαίδευση και την τεχνολογία. Ειδικότερα, ο εν λόγω στόχος συνδέεται όχι μόνο με την πολιτική έρευνας – η οποία εντοπίζεται στα άρθρα 179επ. ΣΛΕΕ – αλλά και με το θεμελιώδες δικαίωμα της ελευθερίας της τέχνης και της επιστήμης, όπως αυτό αναδεικνύεται στο άρθρο 13 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης (ΣΚΟΥΡΗΣ, 2020). Ο ψηφιακός μετασχηματισμός θεωρείται κλειδί για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης.
4. **Κοινωνική Ευημερία:** Η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να συνδέεται με την κοινωνική ευημερία και την εξάλειψη διακρίσεων που μπορεί να απειλήσουν την κοινωνική συνοχή. Η Ένωση δεσμεύεται να προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα, διασφαλίζοντας ότι όλοι οι πολίτες απολαμβάνουν ίσες ευκαιρίες. Με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύονται οι κοινωνικοί στόχοι της Ένωσης, οι οποίοι αντιστοιχούν σε έννοιες αλληλεγγύης, ισότητας και κοινωνικής συνοχής.

Επίδραση της Ψηφιακής Μετάβασης στην Κοινωνική Ευημερία και τα Θεμελιώδη Δικαιώματα στην Ευρώπη

Η ψηφιακή μετάβαση έχει σημαντικό αντίκτυπο στην κοινωνική ευημερία και την ενίσχυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρώπη. Ειδικότερα, μπορούν να παρατεθούν τα ακόλουθα παραδείγματα ως αποτελέσματα της επίδρασης του ψηφιακού μετασχηματισμού:

1. **Αύξηση της Ανταγωνιστικότητας:** Ο ψηφιακός μετασχηματισμός ενισχύει την ανταγωνιστικότητα της εσωτερικής αγοράς. Οι επιχειρήσεις που προσαρμόζουν τις διαδικασίες τους στον ψηφιακό κόσμο μπορούν να προσφέρουν καλύτερες και πιο αποδοτικές υπηρεσίες στους πολίτες.
2. **Πρόσβαση στην Πληροφορία:** Η ψηφιακή τεχνολογία διευκολύνει την πρόσβαση των πολιτών σε πληροφορίες και υπηρεσίες. Αυτό ενισχύει την ενημέρωση και τη συμμετοχή των πολιτών στα δημόσια πράγματα, προάγοντας τη δημοκρατία και τη διαφάνεια.
3. **Κοινωνική Συνοχή:** Η ψηφιακή μετάβαση μπορεί να ενισχύσει την κοινωνική συνοχή μέσω της δημιουργίας νέων ευκαιριών απασχόλησης και εκπαίδευσης. Ωστόσο, είναι σημαντικό να διασφαλιστεί ότι όλοι οι πολίτες έχουν πρόσβαση στις ψηφιακές υπηρεσίες, προκειμένου να αποφευχθούν τόσο ο ψηφιακός αποκλεισμός όσο και η καλλιέργεια ανισοτήτων ή κοινωνικών προκαταλήψεων.
4. **Θεμελιώδη Δικαιώματα:** Η Ε.Ε. καλείται να προστατεύσει θεμελιώδεις αξίες όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η δημοκρατία και το κράτος δικαίου, οι οποίες κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ. Η ψηφιακή μετάβαση πρέπει να διασφαλίσει ότι αυτές οι αξίες δεν θα παραβιάζονται στο πλαίσιο της τεχνολογικής ανάπτυξης.

Νομικό Πλαίσιο και Υποχρεώσεις

Η σημασία των στόχων του άρθρου 3 ΣΕΕ είναι πολλαπλή. Ως τμήμα του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης, οι στόχοι αυτοί καταγράφονται από τα κράτη μέλη και δεσμεύουν την Ένωση. Η Ένωση δεν έχει τη δυνατότητα να τους μεταβάλει ή να τους τροποποιεί. Είναι δεσμευτικοί και απευθύνονται στα ενωσιακά όργανα τα οποία

είναι υποχρεωμένα να τους λαμβάνουν υπόψη κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Το Δικαστήριο ελέγχει τις πράξεις ή παραλείψεις των θεσμικών οργάνων με βάση το άρθρο 3 ΣΕΕ (Pechstein, στο Streinz, 2013).

Τα κράτη μέλη δεν αναλαμβάνουν υποχρεώσεις στο πλαίσιο αυτό, αλλά δεσμεύονται να απέχουν από οποιοδήποτε μέτρο που θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την πραγματοποίηση των στόχων της Ένωσης, βάσει της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και συνεργασίας, όπως αυτή αναδεικνύεται στο άρθρο 4§3 ΣΕΕ. Τέλος, το άρθρο 3 ΣΕΕ δεν αναπτύσσει άμεσο αποτέλεσμα και δεν μπορεί να θεμελιώσει δικαιώματα των πολιτών ή των νομικών προσώπων (Σαχπεκίδου, 2021).

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, οι στόχοι του άρθρου 3 ΣΕΕ αποτελούν τον οδηγό για τη διαμόρφωση των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι επιπτώσεις τους είναι εμφανείς σε όλους τους τομείς, ιδιαίτερα στον τομέα της ψηφιακής μετάβασης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει την ευθύνη να διασφαλίσει ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν θα έρχεται σε αντίθεση με τις κοινωνικές αξίες και τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών. Η επιτυχής εφαρμογή των στόχων αυτών απαιτεί συνεργασία μεταξύ κρατών μελών, θεσμικών οργάνων και πολιτών, προκειμένου να διασφαλιστεί μια βιώσιμη και δίκαιη ανάπτυξη στην ψηφιακή εποχή.

Αρμοδιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η ανάπτυξη της ψηφιακής πολιτικής

Η Ευρωπαϊκή Ένωση συνιστά μια έννομη τάξη sui generis, της οποίας η δράση δεν ερείδεται σε γενική κρατική κυριαρχία, αλλά στην αρχή της δοτής αρμοδιότητας. Κατά το άρθρο 5§1 και 2 ΣΕΕ, η Ένωση ενεργεί απο-

κλειστικά εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων που της έχουν απονεμηθεί από τα κράτη μέλη μέσω των Συνθηκών, ενώ κάθε αρμοδιότητα που δεν έχει απονεμηθεί ρητώς παραμένει στα κράτη μέλη. Η αρχή αυτή έχει κατεξοχήν συνταγματικό χαρακτήρα, καθώς καθορίζει τόσο την έκταση της ενωσιακής δράσης όσο και τα όρια της εθνικής ρυθμιστικής αυτονομίας (ΣΚΟΥΡΗΣ, 2020, ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ 2025). Αξίζει να τονιστεί η νομική δεσμευτικότητα της αρχής καθώς υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο του Δικαστηρίου, κατόπιν άσκησης των σχετικών ενδίκων μέσων (εν προκειμένω, της αίτησης ακυρώσεως), όπως έχει ήδη κριθεί νομολογιακά (ΔΕΚ, Γνωμοδότηση 2/78 της 4ης Οκτωβρίου 1979, σχετικά με τη διεθνή συμφωνία για το φυσικό καουτσούκ, σκεπτικό 1, Συλλ. 1979, σελ. 2871, ΔΕΚ, Γνωμοδότηση 1/91 της 14ης Δεκεμβρίου 1991 σχετικά με το σχέδιο συμφωνίας μεταξύ της Κοινότητας και των χωρών της ευρωπαϊκής ζώνης των ελεύθερων συναλλαγών για τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου, σκεπτικό 1, Συλλ. 1991, σελ. 6079). Συναφώς, το Δικαστήριο σε σχετική απόφασή του έχει αποφανθεί υπέρ της εξαντλητικής ερμηνείας των κοινοτικών αρμοδιοτήτων, προσδίδοντας τελεολογική προσέγγιση στο περιεχόμενό τους (ΔΕΚ, απόφαση της 9ης Ιουλίου 1987, υπόθεση C-281 έως 287/1980, Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας κ.α. κατά Επιτροπής (Μεταναστευτική πολιτική), Συλλ. 1987, σελ. 3203).

Η Συνθήκη της Λισαβόνας επιδίωξε να προσδώσει μεγαλύτερη διαφάνεια και συστηματικότητα στο σύστημα κατανομής αρμοδιοτήτων, υιοθετώντας ρητό κατάλογο κατηγοριών αρμοδιοτήτων στα άρθρα 2 έως 6 ΣΛΕΕ. Η σημασία του συστήματος αυτού δεν εξαντλείται στη δογματική ταξινόμηση των αρμοδιοτήτων, αλλά έγκειται κυρίως στη σύνδεση κάθε κατηγορίας με συγκεκριμένες έννομες συνέπειες ως προς τη σχέση μεταξύ Ένωσης και κρατών μελών, ιδίως ως προς το ποιος δύναται να νομοθετεί και υπό ποιες προϋποθέσεις (Craig, 2012).

Το άρθρο 2 ΣΛΕΕ ταξινομεί σε κατηγορίες τις αρμοδιότητες της Ένωσης, με κριτήριο το βαθμό της παρέμβασης των ενωσιακών οργάνων και το νομικό χαρακτήρα αυτής, διακρίνοντας ξεχωριστά συγκεκριμένες κατηγορίες (Στεφάνου – Καταπόδης, 2008, Bausili, 2002).

Ειδικότερα, διακρίνονται οι αποκλειστικές (exclusive competences), συντρέχουσες (shared competences) και υποστηρικτικές αρμοδιότητες, καθώς και ειδικές μορφές αρμοδιότητας, όπως εκείνες που αφορούν στο συντονισμό των οικονομικών πολιτικών και πολιτικών απασχόλησης καθώς και στην Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας. Στις αποκλειστικές αρμοδιότητες, όπως αυτές απαριθμούνται στο άρθρο 3 ΣΛΕΕ, μόνο η Ένωση δύναται να θεσπίζει δεσμευτικούς κανόνες δικαίου, ενώ στα κράτη μέλη επιτρέπεται δράση μόνον κατόπιν εξουσιοδότησης ή προς εφαρμογή ενωσιακών πράξεων. Αντιθέτως, στις υποστηρικτικές αρμοδιότητες του άρθρου 6 ΣΛΕΕ, η Ένωση δύναται να ενισχύει, να συμπληρώνει ή να συντονίζει τη δράση των κρατών μελών, χωρίς να προβαίνει σε εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας.

Ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση της σύγχρονης ενωσιακής ρύθμισης, και ιδίως της ψηφιακής πολιτικής, έχουν οι συντρέχουσες αρμοδιότητες του άρθρου 4 ΣΛΕΕ. Στους τομείς αυτούς, όπως η εσωτερική αγορά, η προστασία των καταναλωτών και ο χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, τόσο η Ένωση όσο και τα κράτη μέλη διαθέτουν κανονιστική αρμοδιότητα. Ωστόσο, τα κράτη μέλη ασκούν την αρμοδιότητά τους μόνον εφόσον και στον βαθμό που η Ένωση δεν έχει ασκήσει τη δική της ή έχει παύσει να την ασκεί. Οι συντρέχουσες αρμοδιότητες αποτελούν τον κανόνα στο ενωσιακό δίκαιο και συνδέονται με έντονα φαινόμενα νομοθετικής προεκτόπισης της εθνικής ρύθμισης, ιδίως όταν η Ένωση θεσπίζει πλήρως εναρμονιστικούς κανόνες (Konstadinides, 2016).

Στο πλαίσιο αυτό, κομβικό ρόλο διαδραματίζει το άρθρο 114 ΣΛΕΕ, το οποίο προβλέπει τη δυνατότητα θέσπισης μέτρων προσέγγισης των νομοθεσιών των κρατών μελών με σκοπό την εγκαθίδρυση και τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Η διάταξη αυτή έχει ερμηνευθεί διαχρονικά με ευρύ τρόπο από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιτρέποντας την υιοθέτηση κανονιστικών παρεμβάσεων ακόμη και όταν η σύνδεσή τους με την εσωτερική αγορά είναι έμμεση ή προληπτική. Το άρθρο 114 ΣΛΕΕ λειτουργεί συχνά ως μηχανισμός μετατροπής μιας τυπικά συντρέχουσας αρμοδιότητας σε σχεδόν αποκλειστική στην πράξη, λόγω της εξαντλητικής εναρμόνισης που συνεπάγεται (Craig, 2012).

Η δυναμική αυτή είναι ιδιαιτέρως εμφανής στον τομέα της ψηφιακής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ψηφιακή πολιτική δεν προβλέπεται ως αυτοτελής αρμοδιότητα στις Συνθήκες, αλλά αναπτύσσεται ως οριζόντια πολιτική, η οποία διατρέχει πολλαπλούς τομείς ενωσιακής δράσης. Το άρθρο 26 ΣΛΕΕ για την εσωτερική αγορά θεμελιώνει τη ρύθμιση των ψηφιακών υπηρεσιών και αγορών ως αναπόσπαστο στοιχείο της οικονομικής ολοκλήρωσης, ενώ οι διατάξεις περί ανταγωνισμού των άρθρων 101 έως 109 ΣΛΕΕ παρέχουν τη βάση για την παρέμβαση της Ένωσης σε ψηφιακές αγορές και πλατφόρμες με ιδιαίτερη οικονομική ισχύ.

Καθοριστικής σημασίας για τον σχεδιασμό της ευρωπαϊκής ψηφιακής πολιτικής είναι το άρθρο 16 ΣΛΕΕ, το οποίο κατοχυρώνει ρητώς την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Σε συνδυασμό με το άρθρο 8 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η προστασία των δεδομένων αναδεικνύεται σε θεμελιώδες δικαίωμα με συνταγματικό κύρος. Η εξέλιξη αυτή επηρεάζει καταλυτικά το περιεχόμενο και τα όρια της ψηφιακής νομοθεσίας, καθώς η ενωσιακή δράση δεν μπορεί πλέον να θεμελιώνεται αποκλειστικά στη λογική της λειτουργίας της αγοράς, αλλά οφείλει να εν-

σωματώνει αυξημένες εγγυήσεις προστασίας δικαιωμάτων. Έτσι, η ανθρωποκεντρική διάσταση της προστασίας δεδομένων στη βάση της προστασίας και ενίσχυσης θεμελιωδών δικαιωμάτων, λειτουργεί ως ουσιαστικός περιορισμός της ενωσιακής κανονιστικής ευχέρειας (Konstantinides, 2016).

Η ανάλυση των αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναδεικνύει, εν τέλει, ότι η ψηφιακή πολιτική της δεν αποτελεί προϊόν μιας ενιαίας, ρητώς κατοχυρωμένης αρμοδιότητας, αλλά το αποτέλεσμα της δυναμικής άσκησης συντρεχουσών αρμοδιοτήτων, με κεντρικό άξονα το άρθρο 114 ΣΛΕΕ και ισχυρό συνταγματικό υπόβαθρο το άρθρο 16 ΣΛΕΕ. Η εξέλιξη αυτή επιβεβαιώνει ότι το ενωσιακό δίκαιο λειτουργεί ως προσαρμοστικός μηχανισμός, ικανός να ανταποκρίνεται σε τεχνολογικές και κοινωνικές μεταβολές, χωρίς ωστόσο να αποδεσμεύεται από τη θεμελιώδη αρχή της δοτής αρμοδιότητας.

Αξίες Ε.Ε.: άρθρα 2 και 4§3 ΣΕΕ

Οι αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως αυτές κατοχυρώνονται πρωτίστως στο Άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ), αποτελούν τον πυρήνα της νομικής και πολιτικής ταυτότητας της Ένωσης, λειτουργώντας ως θεμελιώδεις αρχές που διαμορφώνουν την εσωτερική της δομή, τις σχέσεις της με τα κράτη μέλη και την εξωτερική της δράση. Το Άρθρο 2 ΣΕΕ ορίζει ρητά ότι η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες, ενώ αυτές οι αξίες είναι κοινές στα κράτη μέλη σε μια κοινωνία όπου επικρατούν ο πλουραλισμός, η μη-διάκριση, η ανοχή, η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη και η ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών. Αυτή η διατύπωση

δεν είναι απλώς διακηρυκτική, αλλά συνιστά μια νομική βάση που διαπερνά ολόκληρο το ενωσιακό δίκαιο, δημιουργώντας υποχρεώσεις για τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, όπως υπογραμμίζεται από τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), η οποία προσδίδει σε αυτές τις αξίες τον «άθικτο πυρήνα» της ευρωπαϊκής έννομης τάξης (Lavranos, 2009).

Η ιστορική εξέλιξη αυτών των αξιών ξεκινά από τις απαρχές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, όπου θεωρούνταν σιωπηρά προϋποθέσεις για την ένταξη ενός κράτους στην Κοινότητα, περιοριζόμενες αρχικά σε δημοκρατικά ευρωπαϊκά κράτη που σέβονται το κράτος δικαίου και τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αναφέρεται σε πρώιμες δηλώσεις των θεσμών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και στο Προοίμιο της Συνθήκης της Ρώμης (Soldatos & Vandersanden, 1968). Η ρητή κωδικοποίησή τους πραγματοποιήθηκε σταδιακά: αρχικά με το Άρθρο ΣΤ(1) της Συνθήκης του Μάαστριχτ (1992), που εισήγαγε τη δημοκρατία ως βάση της Ένωσης δηλώνοντας ότι *«τα κυβερνητικά συστήματα των κρατών μελών βασίζονται στις δημοκρατικές αρχές»*, συνεχίζοντας με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) που πρόσθεσε αναφορές στο κράτος δικαίου και τα ανθρώπινα δικαιώματα στο Άρθρο 6(1) ΣΕΕ και ολοκληρώνοντας με τη Συνθήκη της Λισαβώνας (2007), η οποία μετονόμασε τις «αρχές» σε «αξίες», πρόσθεσε την προστασία των μειονοτήτων και διεύρυνε τον κατάλογο για να αντικατοπτρίζει μια πιο ολοκληρωμένη κοινωνική διάσταση (Kochenov & Klamert, 2019).

Αυτή η εξέλιξη συνδέεται στενά με εξωτερικούς παράγοντες, όπως τα Κριτήρια της Κοπεγχάγης του 1993, τα οποία ενσωμάτωσαν αυτές τις αξίες και τις κατέστησαν απαιτητέες στα υποψήφια κράτη για ένταξη από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, απαιτώντας σταθερότητα θεσμών που εγγυώνται τη δημοκρατία, το

κράτος δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα και την προστασία των μειονοτήτων (Kochenov, 2004; Maresceau, 2006). Τα Κριτήρια της Κοπεγχάγης, που συμπληρώθηκαν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Μαδρίτης το 1995, δεν περιορίζονταν σε οικονομικούς όρους αλλά έθεταν πολιτικές προϋποθέσεις, επιβεβαιώνοντας ότι οι αξίες δεν πρέπει απλώς να υιοθετούνται στα εθνικά συντάγματα των κρατών αλλά και να εφαρμόζονται στις μεταξύ τους σχέσεις, διαπερνώντας και τον ευρύτερο σύνδεσμο με την Ένωση, όπως φαίνεται από τις αναφορές στο Άρθρο 49 ΣΕΕ για την ένταξη νέων μελών (Nicolaïdis & Kleinfeld, 2012).

Σε αυτό το πλαίσιο, το Άρθρο 2 ΣΕΕ λειτουργεί ως «ρήτρα ομοιογένειας», συγχωνεύοντας προηγούμενες διατάξεις σε μια ενιαία ρύθμιση που υπερβαίνει τα όρια των αρμοδιοτήτων της Ένωσης και την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, σε αντίθεση με τους στόχους του Άρθρου 3 ΣΕΕ που συνδέονται άμεσα με πολιτικές (Schorkopf, 2017). Οι αξίες αυτές δεν είναι στατικές αλλά δυναμικές, όπως αποδεικνύεται από τη σύνδεσή τους με το Άρθρο 7 ΣΕΕ, που προβλέπει κυρώσεις για σοβαρές παραβιάσεις, και με το Άρθρο 4(2) ΣΕΕ, που αναφέρεται στην εθνική ταυτότητα των κρατών μελών, υπονοώντας μια αντίστοιχη «ευρωπαϊκή ταυτότητα» (Itzcovich, 2017; Lacroix, 2009). Η φύση τους είναι διττή: από τη μια, είναι κοινές σε όλα τα κράτη μέλη, δημιουργώντας μια βάση αμοιβαίας εμπιστοσύνης, όπως τόνισε το ΔΕΕ στη Γνωμοδότηση 2/13 για την προσχώρηση στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), όπου η Ένωση βασίζεται στην προϋπόθεση ότι τα κράτη μέλη μοιράζονται αυτές τις αξίες και σέβονται το ενωσιακό δίκαιο που τις υλοποιεί.

Από την άλλη, λειτουργούν ως κριτήριο ελέγχου και ερμηνείας, όπως φαίνεται σε υποθέσεις όπου το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αποτελεί γενική αρχή δικαίου στο ενωσια-

κό δίκαιο και ότι η προστασία αυτής της αρχής συνιστά νόμιμο λόγο δημόσιας τάξης που μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να δικαιολογήσει περιορισμούς στις θεμελιώδεις ελευθερίες (Case C-36/02, Omega, 2004). Παράλληλα, οι αξίες του άρθρου 2 ΣΕΕ λειτουργούν ως γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου, όπως έχει διεμηνυθεί και προγενέστερα της επικύρωσης και εφαρμογής της Συνθήκης της Λισαβόνας σε αντίστοιχη απόφαση του Δικαστηρίου(Netherlands v EP and Council, 2001). Ειδικότερα, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αναγνωρίζεται ως θεμελιώδης αξία που πρέπει να ενσωματώνεται σε κάθε νομική πράξη δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου, ενώ η ελευθερία συνδέεται με την αυτονομία και την προστασία από αυθαίρετες παρεμβάσεις (Tade Spranger, 2002).

Ακολουθώντας την ίδια νομοτελειακή προσέγγιση, η αρχή της δημοκρατίας ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι οι λαοί συμμετέχουν στην άσκηση εξουσίας μέσω αντιπροσωπευτικής συνέλευσης, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (SA Roquette Frères v Council of the European Communitie, case 138/79). Η ισότητα, συμπεριλαμβανομένης της ισότητας φύλων, προάγει την μη-διάκριση και την αλληλεγγύη, ενώ το κράτος δικαίου, όπως ορίζεται στη θεμελιώδη απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Les Verts (1986), καθιστά την Ένωση «κοινότητα δικαίου», αξιώνοντας αποτελεσματική δικαστική προστασία, κάτι που επισφραγίστηκε και σε μεταγενέστερη απόφαση (2015 *Schrems I*, case C-362/14). Τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενσωματωμένα μέσω του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΧΘΔ), καθώς και η προστασία μειονοτήτων ενισχύουν τον πλουραλισμό και την ανοχή, δημιουργώντας μια κοινωνία δικαιοσύνης και αλληλεγγύης (Pech, 2009; Pech & Scheppele, 2017). Αυτές οι αξίες δεν περιορίζονται μόνο στο εσωτερικό των κρατών μελών αλλά επεκτείνονται στην εξωτερική πολιτική, όπως προβλέπεται στα Άρθρα 21 και 23 ΣΕΕ για την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), καθώς και

στο Άρθρο 3§5 ΣΕΕ, που υποχρεώνει την Ένωση να προάγει τις αξίες της στον κόσμο (Leino & Petrov, 2009).

Ωστόσο, η υλοποίηση και η επιβολή αυτών των αξιών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας του άρθρου 4§3 ΣΕΕ, η οποία λειτουργεί ως μηχανισμός ενίσχυσης και εφαρμογής τους. Σύμφωνα με την εν λόγω αρχή, η Ένωση και τα κράτη μέλη εκπληρώνουν τα καθήκοντά τους βάσει αμοιβαίου σεβασμού και συνεργασίας, με τα κράτη μέλη να λαμβάνουν κάθε μέτρο για να διασφαλίσουν την εκπλήρωση των υποχρεώσεων από τις Συνθήκες ή τα όργανα της Ένωσης, διευκολύνοντας την αποστολή της και απέχοντας από μέτρα που θέτουν σε κίνδυνο τους στόχους της (Σκουρής, 2020).

Το ΔΕΕ ερμηνεύει την καλόπιστη συνεργασία ως έκφραση μιας γενικής αρχής του δικαίου, που επιβάλλει αμοιβαίες υποχρεώσεις ειλικρινούς συνεργασίας και συνδρομής μεταξύ κρατών μελών και θεσμών (case France v Parliament, 1987; case Luxembourg v Parliament, 1983), προσεγγίζοντας την έννοια της «ομοσπονδιακής πίστης», όπως αποκαλείται στο γερμανικό δίκαιο, αν και η νομολογία προτιμά όρους όπως «υποχρέωση πιστής συνεργασίας» ή «αλληλεγγύη» (case Commission v France, 1969). Αυτή η αρχή έχει συστατικό χαρακτήρα, θεμελιώνοντας υποχρεώσεις που υπερβαίνουν τη στενή ερμηνεία διατάξεων και παραπέμπουν σε περαιτέρω αρχές, όπως στην υπεροχή του ενωσιακού δικαίου (case Costa v ENEL, 1964), στο άμεσο αποτέλεσμα των οδηγιών, στη σύμφωνη ερμηνεία του εθνικού δικαίου και στην ευθύνη των κρατών για παραβάσεις (case Winner Wetten, 2010; case Ireland v Parliament and Council, 2002). Λειτουργεί αμφίδρομα, επιβάλλοντας στα θεσμικά όργανα να σέβονται τα κράτη μέλη και εξελίσσεται σε συνταγματική αρχή της Ένωσης, ενισχύοντας την αμοιβαία εμπιστοσύνη που βασίζεται στις κοινές αξίες του Άρθρου 2 (case Commission v France, 1970; case Kraaijeveld, 1996).

Σε περιπτώσεις παραβιάσεων, όπως όταν η αρχή του κράτους δικαίου υπονομεύεται σε ορισμένα κράτη μέλη, η καλόπιστη συνεργασία και υποχρέωση πιστής συνεργασίας συνδέεται με μηχανισμούς εποπτείας, όπως δηλώνεται ρητά στην Ανακοίνωση COM(2014)158 της Επιτροπής, η οποία θέτει ένα ολοκληρωμένο Πλαίσιο για την ενίσχυση του κράτους δικαίου λειτουργώντας ως προληπτικός μηχανισμός έναντι συστημικών απειλών στις θεμελιώδεις αξίες του άρθρου 2 ΣΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της δικαιοσύνης και της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων. Μέσω σταδίων διαλόγου, αξιολόγησης και σύστασης, το Πλαίσιο ενθαρρύνει την καλόπιστη συνεργασία μεταξύ της Επιτροπής και των κρατών μελών προτού ενεργοποιηθούν οι «δραστικές» διαδικασίες του άρθρου 7 ΣΕΕ, επιβεβαιώνοντας ότι η υποχρέωση πιστής συνεργασίας συνδέεται με μηχανισμούς εποπτείας που ελέγχουν αν οι βασικές αξίες της Ένωσης τηρούνται στην πράξη. (Closa & Kochenov, 2016; Jakab & Kochenov, 2017).

Συνολικά, οι αξίες του Άρθρου 2 ΣΕΕ, ενισχυμένες από την αρχή συνεργασίας του Άρθρου 4§3 ΣΕΕ, διαμορφώνουν μια Ένωση όχι μόνο οικονομική αλλά και αξιακή, όπου η αμοιβαία εμπιστοσύνη και η αλληλεγγύη εξασφαλίζουν την ομαλή λειτουργία. Το ΔΕΕ στην κομβική υπόθεση *Commission v Poland* (C-619/18) επιβεβαιώνει ότι η αποτελεσματική εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου αποτελεί ουσιώδες στοιχείο του κράτους δικαίου, κρίνοντας ότι η μείωση της ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών του Ανώτατου Δικαστηρίου και η εξάρτηση της συνέχισης της θητείας τους από διακριτική εξουσία του Προέδρου παραβιάζει τις υποχρεώσεις του κράτους μέλους σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 1 ΣΕΕ, στο πλαίσιο της ανεξαρτησίας και της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που εγγυάται το ενωσιακό δίκαιο. Με τον τρόπο αυτό, η απόφαση του Δικαστηρίου ενισχύ-

ει τη σημασία του κράτους δικαίου ως θεμελιώδους αξίας και υποχρέωσης για όλα τα κράτη μέλη (Simonelli, Marco Antonio, 2019). Αυτή η σύνδεση υπογραμμίζει ότι οι αξίες δεν είναι αφηρημένες αλλά λειτουργικές, προάγοντας μια κοινωνία πλουραλισμού και δικαιοσύνης, ενώ σε περιπτώσεις ανεπάρκειας μηχανισμών επιβολής και υποβάθμισης του κράτους δικαίου απαιτείται ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών καθώς και των ενωσιακών θεσμικών οργάνων (Kochenov, 2015; Schroeder, 2016).

Εν τέλει, αυτές οι αξίες, μέσα από την αλληλεπίδραση με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, καθιστούν την Ευρωπαϊκή Ένωση ένα μοναδικό νομικό-πολιτικό σύστημα, βασισμένο σε κοινές αρχές που υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα και προάγουν την ειρήνη, την ευημερία και τα θεμελιώδη δικαιώματα (Williams, 2009; Tomuschat, 2002).

1.5. Σύστημα κυρώσεων στην Ε.Ε. - Άρθρο 7 ΣΕΕ

Το Άρθρο 7 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) αποτελεί έναν από τους πυλώνες του συστήματος προστασίας των θεμελιωδών αξιών της Ένωσης, όπως αυτές κατονομάζονται στο Άρθρο 2 ΣΕΕ (Blanke & Mangiameli, 2013). Πρόκειται για έναν μηχανισμό που εισήχθη με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1997 και τροποποιήθηκε με τη Συνθήκη της Νίκαιας το 2001, προκειμένου να αντιμετωπίσει καταστάσεις όπου ένα Κράτος Μέλος απειλεί ή παραβιάζει σοβαρά τις κοινές αξίες της ΕΕ, όπως η δημοκρατία, το κράτος δικαίου, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η ισότητα (Mangiameli & Saputelli, 2013). Ο μηχανισμός αυτός δεν περιορίζεται από τις αρχές της απόδοσης αρμοδιοτήτων (Άρθρο 5 ΣΕΕ), καθώς λειτουργεί ως lex specialis για την υπεράσπιση των θεμελιωδών αρχών της Ένωσης, ακόμη και σε πεδία εθνικής αρμοδιότητας (Blanke

& Mangiameli, 2013). Η εισαγωγή του συνδέεται ιστορικά με την προοπτική διεύρυνσης της ΕΕ προς τα ανατολικά, όπου υπήρχε ανησυχία για την εδραίωση δημοκρατικών θεσμών σε πρώην κομμουνιστικά κράτη, αλλά και με περιστατικά όπως η περίπτωση της Αυστρίας το 2000, όπου η συμμετοχή του ακροδεξιού Κόμματος των Ελευθέρων (FPÖ) στην κυβέρνηση προκάλεσε διπλωματικές κυρώσεις από τα άλλα 14 Κράτη Μέλη, χωρίς όμως να ενεργοποιηθεί το Άρθρο 7 (Jakab and Kochenov, 2017; Mangiameli & Saputelli, 2013).

Η ερμηνεία του Άρθρου 7 απομυθοποιεί την αντίληψη ότι πρόκειται για «πυρηνική επιλογή», μια χαρακτηριστική έκφραση που χρησιμοποιήθηκε από τον Πρόεδρο της Επιτροπής Barroso το 2012, αλλά που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα (Kochenov, 2017). Στην πράξη, το Άρθρο 7 περιλαμβάνει τρεις ανεξάρτητες διαδικασίες: (α) την προληπτική διαδικασία για διαπίστωση «σαφούς κινδύνου σοβαρής παραβίασης"»(παρ. 1), (β) τη διαδικασία διαπίστωσης «σοβαρής και διαρκούς παραβίασης» (παρ. 2) και, (γ) τη διαδικασία επιβολής κυρώσεων και ανάκλησής τους (παρ. 3 και 4) (Mangiameli & Saputelli, 2013). Αυτές οι διαδικασίες δεν είναι διαδοχικές και η ενεργοποίησή τους δεν απαιτεί απαραίτητα την προηγούμενη ολοκλήρωση της προηγούμενης, επιτρέποντας ευελιξία στην αντιμετώπιση κρίσεων (Kochenov, 2017; Blanke & Mangiameli, 2013).

Η προληπτική διαδικασία (παρ. 1) μπορεί να ξεκινήσει με αιτιολογημένη πρόταση από το 1/3 των Κρατών Μελών, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ή την Επιτροπή και απαιτεί πλειοψηφία 4/5 στο Συμβούλιο μετά από συναίνεση του Κοινοβουλίου (Mangiameli & Saputelli, 2013). Στόχος της είναι η έκδοση συστάσεων προς το Κράτος Μέλος για αποτροπή της παραβίασης, με υποχρέωση περιοδικής επανεξέτασης (European Commission, 2003). Σε αντίθεση με την κοινή αντίληψη, αυτή η διαδικασία δεν οδηγεί σε κυρώσεις, αλλά λειτουργεί ως εργαλείο δι-

αλόγου και πίεσης, κάνοντάς την εύκολα ενεργοποιήσιμη (Kochenov, 2017; Schroeder, 2016).

Η διαδικασία διαπίστωσης σοβαρής και διαρκούς παραβίασης (παρ. 2) απαιτεί ομοφωνία στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (εκτός του εμπλεκόμενου Κράτους Μέλους), μετά από πρόταση του 1/3 των Κρατών Μελών ή της Επιτροπής και συναίνεση του Κοινοβουλίου (Mangiameli & Saputelli, 2013). Εδώ, η παραβίαση πρέπει να είναι συστημική, δηλαδή να αφορά θεσμική κατάληψη που καθιστά αδύνατη την αυτοδιόρθωση, όπως στις περιπτώσεις Ουγγαρίας και Πολωνίας, όπου οι κυβερνήσεις έχουν υπονομεύσει την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης και τα θεμελιώδη δικαιώματα (Pech & Scheppele, 2017; Kochenov, 2017; Blanke & Mangiameli, 2013). Η διαπίστωση αυτή ανοίγει το δρόμο για κυρώσεις (παρ. 3), οι οποίες αποφασίζονται με ενισχυμένη πλειοψηφία στο Συμβούλιο και μπορεί να περιλαμβάνουν αναστολή δικαιωμάτων, όπως η ψήφος στο Συμβούλιο ή η πρόσβαση σε ευρωπαϊκά κονδύλια, χωρίς όμως να θίγουν υποχρεώσεις του Κράτους Μέλους ή δικαιώματα φυσικών και νομικών προσώπων (Mangiameli & Saputelli, 2013; Jakab & Kochenov, 2017). Η ανάκληση ή τροποποίηση των κυρώσεων (παρ. 4) γίνεται επίσης με ενισχυμένη πλειοψηφία, εξασφαλίζοντας προσαρμογή στις εξελίξεις (Blanke & Mangiameli, 2013). Ο ρόλος του Δικαστηρίου της ΕΕ περιορίζεται σε διαδικαστικούς ελέγχους (Άρθρο 269 ΣΛΕΕ), υπογραμμίζοντας τον πολιτικό χαρακτήρα του μηχανισμού, ο οποίος συνδυάζει νομιμότητα και πολιτική διακριτική ευχέρεια (Kochenov, 2017; Schroeder, 2016).

Το εύρος εφαρμογής του Άρθρου 7 εκτείνεται πέρα από τις αρμοδιότητες της ΕΕ, καλύπτοντας ακόμη και εθνικές ενέργειες που απειλούν τις αξίες του Άρθρου 2, όπως επιβεβαιώνει η Επιτροπή στην Επικοινωνία της το 2003 (European Commission, 2003; Mangiameli & Saputelli, 2013). Αυτό το καθιστά εργαλείο «ομοσπονδιακής εκτέλεσης», όπου η Ένωση μπορεί να επέμβει για

να διατηρήσει την ομοιογένεια του συστήματος, χωρίς να περιορίζεται από την αρχή της απόδοσης (Blanke & Mangiameli, 2013; Jakab & Kochenov, 2017). Ωστόσο, η μη ενεργοποίησή του μέχρι σήμερα, παρά τις κρίσεις σε Ουγγαρία και Πολωνία, όπου παρατηρήθηκε σοβαρή κρίση στην αρχή του κράτους δικαίου λόγω εξτρεμιστικής μεταναστευτικής πολιτικής και σύγχυσης εξουσιών κατόπιν νομοθετικής μεταρρύθμισης αντίστοιχα, αποδίδεται σε πολιτική απροθυμία (Kochenov, 2017; Pech & Scheppele, 2017; Closa & Kochenov, 2016). Η Επιτροπή αντί της ενεργοποίησης πρωτοβουλίας για την εφαρμογή του άρθρου 7 ΣΕΕ προτίμησε ηπιότερους τρόπους αντίδρασης μέσω υιοθέτησης soft law, όπως το Πλαίσιο Κράτους Δικαίου το 2014, το οποίο ενεργοποιήθηκε κατά της Πολωνίας αλλά όχι της Ουγγαρίας, δημιουργώντας ασυνέπεια και καθυστέρηση (European Commission, 2014; Schroeder, 2016; Blanke & Mangiameli, 2013). Το Συμβούλιο εισήγαγε ετήσιους διαλόγους για το κράτος δικαίου, ενώ το Κοινοβούλιο πρότεινε μηχανισμούς όπως το Μηχανισμό Δημοκρατίας, Κράτους Δικαίου και Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (Mangiameli & Saputelli, 2013; Jakab & Kochenov, 2017). Αυτές οι εναλλακτικές, ωστόσο, υπονομεύουν το Άρθρο 7, αγνοώντας την ευελιξία του και ενισχύοντας τη δυσπιστία απέναντι στα ενωσιακά όργανα (Kochenov, 2017; Closa & Kochenov, 2016).

Καταληκτικά, το Άρθρο 7 ΣΕΕ αποτιμάται ως ένας λειτουργικός μηχανισμός για την υπεράσπιση των αξιών της ΕΕ, με προληπτική, διαπιστωτική και κυρωτική διάσταση (Mangiameli & Saputelli, 2013; Blanke & Mangiameli, 2013). Η μη εφαρμογή του σε περιπτώσεις συστημικής παραβίασης, όπως στην Ουγγαρία και την Πολωνία, θέτει σε κίνδυνο την εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών και την ίδια την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η οποία τίθεται ως ύψιστος στόχος της Ένωσης (Pech & Scheppele, 2017; Kochenov, 2017; Schroeder, 2016). Η ενεργοποίησή του απαιτεί πολιτική βούληση, αλλά η νο-

μιμότητά του είναι αδιαμφισβήτητη, καθιστώντας την αδράνεια των θεσμών ανεύθυνη και ενδεχομένως παράνομη (Closa & Kochenov, 2016; Jakab & Kochenov, 2017).

Μηχανισμός αιρεσιμότητας

Ο μηχανισμός αιρεσιμότητας του κράτους δικαίου, όπως αυτός θεσπίστηκε με τον Κανονισμό (ΕΕ, Ευρατόμ) 2020/2092, αποτελεί ένα καινοτόμο εργαλείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προστασία του προϋπολογισμού της από παραβιάσεις που θέτουν σε κίνδυνο τη χρηστή διαχείριση των κονδυλίων. Συγκεκριμένα, ο μηχανισμός επιτρέπει την επιβολή μέτρων όπως η αναστολή δεσμεύσεων, πληρωμών ή και η απαίτηση επιστροφής κονδυλίων όταν εντοπίζονται γενικευμένες ελλείψεις στο κράτος δικαίου που επηρεάζουν άμεσα τη δημοσιονομική διαχείριση, όπως η έλλειψη ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, η αδυναμία πρόληψης διαφθοράς ή η απουσία αποτελεσματικών ελέγχων (Regulation (EU, Euratom) 2020/2092). Λειτουργεί μέσω μιας διαδικασίας όπου η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αφού εντοπίσει παραβιάσεις, ειδοποιεί το εμπλεκόμενο κράτος μέλος, το οποίο έχει τη δυνατότητα να απαντήσει και να προτείνει διορθωτικά μέτρα εντός προθεσμιών, ενώ το Συμβούλιο αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία για την επιβολή κυρώσεων, εξασφαλίζοντας έτσι αναλογικότητα και προστασία των τελικών δικαιούχων των κονδυλίων (von Bogdandy & Łacny, 2020). Αυτή η προσέγγιση διαφέρει από παλαιότερους μηχανισμούς, όπως το άρθρο 7 ΣΕΕ, καθώς εστιάζει σε δημοσιονομικές συνέπειες και όχι σε πολιτικές κυρώσεις, επιτρέποντας προληπτική δράση χωρίς την ανάγκη ομοφωνίας.

Η υιοθέτηση του μηχανισμού ανάγεται στην κρίση του κράτους δικαίου που ξέσπασε σε ορισμένα κράτη μέλη από τα μέσα της δεκαετίας του 2010, ιδίως στην Πολωνία και την Ουγγαρία, όπου κυβερνητικές μεταρρυθ-

μίσεις υπονόμευσαν την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης και τον πλουραλισμό των μέσων ενημέρωσης, δημιουργώντας φαινόμενα *«υποχώρησης του κράτους δικαίου»* ("rule of law backsliding", Scheppele & Pech, 2018). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αναγνωρίζοντας την ανεπάρκεια υφιστάμενων εργαλείων όπως η διαδικασία του άρθρου 7 ΣΕΕ, που απαιτούσε ομοφωνία και αποδείχθηκε αναποτελεσματική λόγω αμοιβαίων βέτο, πρότεινε το 2018 έναν μηχανισμό που συνδέει την εκταμίευση κονδυλίων με τον σεβασμό του κράτους δικαίου, βασισμένο στο άρθρο 322 ΣΛΕΕ για τη δημοσιονομική προστασία (COM(2018) 324 final). Αυτό γεννήθηκε από την ανάγκη να αντιμετωπιστούν συστημικές παραβιάσεις που όχι μόνο απειλούσαν τις θεμελιώδεις αξίες της Ένωσης αλλά και οδηγούσαν σε κατάχρηση κοινοτικών πόρων, ιδίως σε χώρες όπου τα ευρωπαϊκά κονδύλια αποτελούν σημαντικό ποσοστό του ΑΕΠ, όπως η Ουγγαρία με πάνω από το 4% (Kelemen & Scheppele, 2018a). Η υιοθέτηση του Κανονισμού το 2020, εν μέσω της πανδημίας COVID-19 και της διαπραγμάτευσης του Πολυετούς Δημοσιονομικού Πλαισίου 2021-2027, αποτέλεσε συμβιβασμό μετά από έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις, με την Πολωνία και την Ουγγαρία να ψηφίζουν κατά και να προσφεύγουν στο Δικαστήριο της ΕΕ, το οποίο όμως επικύρωσε τη νομιμότητα του στις υποθέσεις C-156/21 και C-157/21 (Judgment of the Court in Case C-156/21, 2022).

Σχολιάζοντας τον μηχανισμό, φαίνεται ότι ενισχύει ουσιαστικά τη σύνδεση με τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ, όπως αυτές κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, όπου το κράτος δικαίου αναδεικνύεται ως πυλώνας της δημοκρατίας, των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ κρατών μελών (Communication from the Commission, COM(2014) 158 final). Μέσω της οικονομικής πίεσης, προάγει την αλληλεγγύη και την ομοιογένεια, αποτρέποντας την υπονόμευση της ενωσιακής έννομης τάξης από εθνικές αποκλίσεις, ενώ ταυ-

τόχρονα σέβεται την αρχή της αναλογικότητας και της ίσης μεταχείρισης, όπως επιβεβαιώθηκε δικαστικά (von Brauneck, 2019). Ωστόσο, η αποτελεσματικότητά του εξαρτάται από την πολιτική βούληση της Επιτροπής να τον ενεργοποιήσει, όπως φάνηκε στην περίπτωση της Ουγγαρίας όπου δεσμεύτηκαν κονδύλια ύψους δισεκατομμυρίων, ενώ στην Πολωνία η εφαρμογή καθυστέρησε λόγω γεωπολιτικών παραγόντων (Uitz, 2020). Τελικά, ο μηχανισμός δεν περιορίζεται σε τιμωρητικό ρόλο αλλά ενισχύει την προληπτική διάσταση, συνδέοντας άρρηκτα τις οικονομικές παροχές με τον σεβασμό των κοινών αξιών, συμβάλλοντας έτσι στην εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης χωρίς να παραβιάζει την εθνική ταυτότητα των κρατών (Klamert & Kochenov, 2019).

1.6. Αξίες της Ένωσης και Ευρωπαϊκή Ψηφιακή Ατζέντα

Η ψηφιακή στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν μπορεί να κατανοηθεί ως ουδέτερη τεχνοκρατική πολιτική, αλλά ως κανονιστικό και αξιακό εγχείρημα, στο οποίο η Ένωση επιχειρεί να μεταφράσει θεμελιώδεις ευρωπαϊκές αξίες σε κανόνες, θεσμούς, δικαιώματα και υποχρεώσεις που οργανώνουν το ψηφιακό περιβάλλον. Η αφετηρία αυτής της αξιακής θεμελίωσης βρίσκεται στο πρωτογενές δίκαιο: οι αξίες της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελούν συστατικά στοιχεία της ίδιας της ενωσιακής ταυτότητας (άρθρο 2 ΣΕΕ). Οι αξίες αυτές καθίστανται δεκτικές επίκλησης από ιδιώτες μέσω του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ΧΘΔΕΕ), ο οποίος δεσμεύει τα όργανα της Ένωσης και τα κράτη μέλη κατά την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου (άρθρο 51 ΧΘΔΕΕ) και έχει την ίδια νομική ισχύ με τις Συνθήκες (άρθρο 6 ΣΕΕ). Συνεπώς, η

ψηφιακή πολιτική της ΕΕ –και κατ' επέκταση των κρατών μελών– οφείλει να συγκροτείται με τρόπο συμβατό με δικαιώματα όπως ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρθρο 1 ΧΘΔΕΕ), η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή (άρθρο 7), η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (άρθρο 8), η ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης (άρθρο 11), καθώς και η απαγόρευση διακρίσεων (άρθρο 21).

Το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ σε μια σειρά ψηφισμάτων του ως προς το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, στον απόηχο των αποκαλύψεων για μαζική παρακολούθηση με αφορμή το σκάνδαλο Snowden, διακήρυξε ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν ενιαία εφαρμογή, ανεξαρτήτως του τόπου και του πεδίου άσκησής τους. Ειδικότερα, σε Ψήφισμά του το 2015 διακήρυξε ότι «τα ίδια δικαιώματα που έχουν οι άνθρωποι εκτός διαδικτύου πρέπει ομοίως να προστατεύονται και στο διαδίκτυο, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα» (Human Rights Council creates mandate of Special Rapporteur on the right to privacy, 2015: *"affirms that the same rights that people have offline must also be protected online, including the right to privacy"*). Ωστόσο, η θεμελιώδης αυτή δήλωση δεν συνιστά μόνο απλή πολιτική διακήρυξη. Λειτουργεί ως κανόνας κατεύθυνσης που νομιμοποιεί και οριοθετεί τη ρυθμιστική παρέμβαση στον ψηφιακό χώρο.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ευρωπαϊκή ρύθμιση του ψηφιακού δεν περιορίζεται στη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς αλλά εγγράφεται σε μια ευρύτερη «συνταγματική» κατανόηση των τεχνολογικών μεταβολών. Η σχέση δικαίου και τεχνολογίας αντιστοιχεί σε αυτό που εύστοχα έχει ονομαστεί μέσα από τη διεθνή βιβλιογραφία ως «ψηφιακός συνταγματισμός» (digital constitutionalism) προκειμένου να περιγραφεί πώς το δίκαιο αντιδρά στις μετατοπίσεις ισχύος και στις νέες μορφές ρύθμισης που προκαλεί η ψηφιακή τεχνολογία. Ειδικότερα, έχει υπο-

στηριχθεί ότι πρόκειται για το σύνολο αξιών και ιδεωδών που «διαπερνούν» και «καθοδηγούν» τις κανονιστικές αντιδράσεις απέναντι στις αλλοιώσεις της συνταγματικής ισορροπίας που επιφέρει η ψηφιακή τεχνολογία (Celeste, 2019, όπως παρατίθεται σε Bonnamy & Perarnaud, 2023). Πράγματι, σε πρόσφατες ενωσιακές ψηφιακές ρυθμίσεις –όπως στον GDPR και στον DSA– ποικίλοι δρώντες (πολιτικοί θεσμοί, ρυθμιστικές αρχές, οργανώσεις ψηφιακών δικαιωμάτων) τείνουν να παρουσιάζουν τις προκλήσεις του ψηφιακού πεδίου ως δοκιμασία θεμελιωδών αρχών και αξιών: προστασία της ιδιωτικής ζωής, ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφόρηση, προστασία της ελευθερίας έκφρασης, ενίσχυση της ασφάλειας κ.ο.κ. (Bonnamy & Perarnaud, 2023). Έτσι, η ευρωπαϊκή ψηφιακή στρατηγική συγκροτείται ως προσπάθεια να συμβιβαστεί η τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη με θεμελιώδεις εγγυήσεις κράτους δικαίου και ανθρωποκεντρικής προστασίας.

Η πιο συμπυκνωμένη αξιακή αποτύπωση της ευρωπαϊκής ψηφιακής στρατηγικής είναι η Ευρωπαϊκή Διακήρυξη για τα Ψηφιακά Δικαιώματα και τις Ψηφιακές Αρχές, η οποία εκδόθηκε το 2023 (European Declaration on Digital Rights and Principles). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσιάζει τη Διακήρυξη ως πλαίσιο που προωθεί μια ψηφιακή μετάβαση «διαμορφωμένη από ευρωπαϊκές αξίες», με σκοπό να ενδυναμώσει τους ανθρώπους και να προωθήσει ένα ανθρωποκεντρικό, ασφαλές και βιώσιμο όραμα για τον ψηφιακό μετασχηματισμό (European Commission, 2025). Παράλληλα, επισημαίνεται ότι η Διακήρυξη στηρίζεται στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και αναφέρεται σε δικαιώματα κρίσιμα για την ψηφιακή μετάβαση (όπως ελευθερία έκφρασης/πληροφόρησης, προστασία δεδομένων και ιδιωτικότητα). Δέον τονιστεί ότι παρόλο τον διακηρυκτικό της χαρακτήρα, η νομική αυτή πράξη μετουσιώνεται σε ενωσιακή νομοθεσία και διαπερνά τις εθνικές

πολιτικές κρατών μελών, προσδίδοντας τριτενέργεια και νομική δεσμευτικότητα στις αρχές και αξίες αυτές (European Commission, 2025). Συνακόλουθα, αν και εντασσόμενη στην κατηγορία του ήπιο δικαίου (soft law), η Διακήρυξη λειτουργεί ως κανονιστικός « οδικός χάρτης» που συνδέει αξίες και δικαιώματα με συγκεκριμένα νομοθετήματα, χωρίς κατ'ανάγκη να θεσπίζονται αυτοτελώς νέα δικαιώματα.

Οι ευρωπαϊκές ψηφιακές αρχές οργανώνονται γύρω από έξι θεματικές, οι οποίες αντιστοιχούν σε λειτουργικούς πυλώνες μιας αξιακής ψηφιακής πολιτικής. Ειδικότερα, με στόχο την προώθηση ενός ευρωπαϊκού τρόπου ψηφιακού μετασχηματισμού με ανθρωποκεντρική προσέγγιση, με βάση τις ευρωπαϊκές θεμελιώδεις αξίες και τα δικαιώματα, διακηρύχτηκαν τα ακόλουθα, όπως αποτυπώνονται σε μορφή Κεφαλαίων στο κείμενο της Διακήρυξης:

> ***Κεφάλαιο Ι: Ψηφιακός μετασχηματισμός με επίκεντρο τους ανθρώπους***
>
> Το πρώτο κεφάλαιο θέτει ως θεμελιώδη αφετηρία την αρχή ότι ο ψηφιακός μετασχηματισμός στην ΕΕ δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά διαδικασία που οφείλει να υπηρετεί τον άνθρωπο, την ασφάλειά του και την αξιοπρέπειά του, με πλήρη σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η τεχνολογία παρουσιάζεται ως μέσο ενδυνάμωσης υπό την ακόλουθη έννοια: πρέπει να ωφελεί όλους όσοι ζουν στην Ένωση και να τους επιτρέπει να επιδιώκουν τους στόχους τους χωρίς να θυσιάζουν ελευθερίες. Η Διακήρυξη δεσμεύει τα θεσμικά όργανα και τα κράτη μέλη να ενισχύουν το δημοκρατικό πλαίσιο του ψηφιακού μετασχηματισμού, να κατοχυρώνουν ότι οι αξίες και τα δικαιώματα της ΕΕ ισχύουν «τόσο στο διαδίκτυο όσο και εκτός διαδικτύου», να

απαιτούν υπεύθυνη δράση από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς και να προβάλλουν ενεργά αυτή την ανθρωποκεντρική αντίληψη και στις διεθνείς σχέσεις.

Κεφάλαιο ΙΙ: Αλληλεγγύη και ένταξη

Το δεύτερο κεφάλαιο μεταφέρει το επίκεντρο από την αρχή στον κοινωνικό σκοπό: η τεχνολογία πρέπει να ενώνει και να μειώνει ανισότητες, όχι να δημιουργεί νέα ρήγματα. Προκρίνεται ένας μετασχηματισμός που δεν αποκλείει κανέναν, περιλαμβάνει ειδική μέριμνα για ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (ηλικιωμένοι, κάτοικοι αγροτικών περιοχών, άτομα με αναπηρία, ευάλωτα και περιθωριοποιημένα πρόσωπα) και επιδιώκει την έμφυλη ισορροπία και την πολιτιστική/γλωσσική πολυμορφία. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται και συγκεκριμένες τεχνικές προϋποθέσεις ένταξης, όπως: καθολική πρόσβαση σε οικονομικά προσιτή και υψηλής ταχύτητας συνδεσιμότητα, διαφύλαξη ενός ουδέτερου και ανοικτού διαδικτύου, καθώς και διαρκής ψηφιακή εκπαίδευση/κατάρτιση ώστε όλοι να αποκτούν βασικές και προηγμένες δεξιότητες (με κριτική σκέψη και παιδεία στα μέσα) και να μπορούν να προσαρμόζονται στις μεταβολές που φέρνει η ψηφιοποίηση της εργασίας.

Κεφάλαιο ΙΙΙ: Ελευθερία επιλογής

Το τρίτο κεφάλαιο δίνει έμφαση στην ατομική αυτονομία. Ο πολίτης πρέπει να παραμένει κυρίαρχος των επιλογών του σε περιβάλλον όπου αποφάσεις και προτάσεις επηρεάζονται ή/και λαμβάνονται από αλγορίθμους και συστήματα τεχνητής νοημοσύνης. Η ΤΝ περιγράφεται ως εργαλείο για

την ευημερία, υπό τον όρο ότι συνοδεύεται από διαφάνεια, ενημέρωση, κατάλληλα δεδομένα για αποφυγή διακρίσεων, δυνατότητα ανθρώπινης εποπτείας και εγγυήσεις ασφάλειας καθ' όλη τη λειτουργία της, ενώ αποδοκιμάζεται η χρήση τεχνολογιών για «χειραγώγηση» ή προδιαμόρφωση κρίσιμων επιλογών σε τομείς όπως η υγεία, εκπαίδευση και εργασία. Παράλληλα, η ελευθερία επιλογής συνδέεται με ένα δίκαιο ψηφιακό περιβάλλον: οι χρήστες πρέπει να έχουν πρόσβαση σε αντικειμενικές και αξιόπιστες πληροφορίες για να επιλέγουν ουσιαστικά υπηρεσίες, ενώ επιχειρήσεις και ιδίως οι μικρομεσαίες και μεγάλες (ΜΜΕ) πρέπει να μπορούν να ανταγωνίζονται ισότιμα, σε αγορά όπου οι ευθύνες των πλατφορμών (ιδίως των πολύ μεγάλων) είναι σαφείς, η προστασία των καταναλωτών ισχυρή και η διαλειτουργικότητα και τα ανοικτά πρότυπα ενισχύουν την εμπιστοσύνη.

Κεφάλαιο IV: Συμμετοχή στον ψηφιακό δημόσιο χώρο

Το τέταρτο κεφάλαιο αντιμετωπίζει το διαδίκτυο ως χώρο δημοκρατίας και δημόσιου λόγου. Βασικός στόχος ορίζεται η δημιουργία ενός αξιόπιστου, ποικιλόμορφου και πολύγλωσσου ψηφιακού περιβάλλοντος που στηρίζει τον πλουραλισμό, χωρίς διακρίσεις και κατοχυρώνει την ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης καθώς και το δικαίωμα συνάθροισης και συνεταιρισμού στο ψηφιακό πεδίο. Τονίζεται η ανάγκη διαφάνειας για την ιδιοκτησία και έλεγχο των μέσων ενημέρωσης που χρησιμοποιεί ο πολίτης και αναγνωρίζεται ο ιδιαίτερος ρόλος των πολύ μεγάλων πλατφορμών στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, με υποχρέωση να μετριάζουν κινδύνους όπως παραπληροφόρηση και εκστρατείες

χειραγώγησης. Ταυτόχρονα, η αντιμετώπιση του παράνομου περιεχομένου οριοθετείται από μια βασική εγγύηση: τα μέτρα πρέπει να είναι αναλογικά και να μην οδηγούν σε γενικές υποχρεώσεις παρακολούθησης ή λογοκρισίας, ενώ προωθείται η προστασία από παρενόχληση, την έμφυλη βία και η ενδυνάμωση των ατόμων απέναντι στη στοχευμένη καλλιέργεια προκαταλήψεων.

Κεφάλαιο V: Ασφάλεια, προστασία και ενδυνάμωση

Το πέμπτο κεφάλαιο συγκροτεί ένα πλέγμα «ασφάλειας με δικαιώματα». Ειδικότερα, ψηφιακά προϊόντα και υπηρεσίες πρέπει να είναι «ασφαλή και προστατευμένα εκ σχεδιασμού» και να σέβονται την ιδιωτική ζωή, εξασφαλίζοντας εμπιστευτικότητα, ακεραιότητα, διαθεσιμότητα και γνησιότητα. Στο επίπεδο πολιτικής, η Διακήρυξη για τα Ψηφιακά Δικαιώματα και τις Ψηφιακές Αρχές αναφέρεται στην ανάγκη υιοθέτησης μεθόδων και τεχνικών όπως ιχνηλασιμότητα προϊόντων, άμυνα έναντι κυβερνοκινδύνων, παραβιάσεων δεδομένων και κλοπής ή/και χειραγώγησης ταυτότητας, καθώς και λογοδοσία όσων υπονομεύουν την ασφάλεια ή προωθούν βία και μίσος με ψηφιακά μέσα. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην ιδιωτικότητα και στον έλεγχο των δεδομένων. Κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην προστασία προσωπικών δεδομένων και το απόρρητο επικοινωνιών, αποδοκιμάζονται πρακτικές παράνομης επιγραμμικής παρακολούθησης, εκτενούς ιχνηλάτησης ή υποκλοπής δεδομένων, προωθείται η φορητότητα δεδομένων και η απαγόρευση παράνομης ταυτοποίησης ή/και παράνομης τήρησης αρχείων δραστηριοτήτων, ενώ αναγνωρίζεται και η διάσταση της «ψηφιακής κλη-

ρονομιάς». Στο ίδιο κεφάλαιο εντάσσεται και η προστασία παιδιών και νέων. Στόχος είναι ένα ασφαλές, ηλικιακά κατάλληλο περιβάλλον με ανάπτυξη δεξιοτήτων (ιδίως προκρίνεται η καλλιέργεια ψηφιακού εγγραμματισμού και κριτικής σκέψης), πρόληψη εκμετάλλευσης και κακοποίησης, καθώς και ειδική προστασία από παράνομη ιχνηλάτηση, κατάρτιση προφίλ (profiling), με ταυτόχρονη συμμετοχή των νέων στη χάραξη πολιτικών.

Κεφάλαιο VI: Βιωσιμότητα

Το έκτο κεφάλαιο της Διακήρυξης συνδέει τον ψηφιακό μετασχηματισμό με την πράσινη μετάβαση και την κοινωνική υπευθυνότητα. Τα ψηφιακά προϊόντα και υπηρεσίες πρέπει να σχεδιάζονται, να χρησιμοποιούνται, να επισκευάζονται και να ανακυκλώνονται με τρόπο που ελαχιστοποιεί περιβαλλοντικές και κοινωνικές βλάβες και αποτρέπει την πρόωρη απαξίωση. Προβλέπεται δικαίωμα πρόσβασης των πολιτών σε ακριβείς και κατανοητές πληροφορίες για επιπτώσεις και ενεργειακή κατανάλωση, ώστε οι επιλογές να είναι υπεύθυνες, ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση δεσμεύεται να προωθεί βιώσιμες τεχνολογίες, να δημιουργεί κίνητρα για βιώσιμη κατανάλωση και επιχειρηματικά μοντέλα, να ενισχύει υπεύθυνη εταιρική συμπεριφορά στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας (με αναφορά και στην καταπολέμηση καταναγκαστικής εργασίας) και να αναπτύσσει σχετικά πρότυπα και σήματα βιωσιμότητας που καθιστούν τη βιωσιμότητα μετρήσιμη και συγκρίσιμη.

Με αυτόν τον τρόπο, η Διακήρυξη προσφέρει ένα συνεκτικό αξιακό πλαίσιο, κατάλληλο προκειμένου να θεσπιστούν δεσμευτικοί κανόνες δικαίου στον τομέα του

ψηφιακού δικαίου (ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων, ο Κανονισμός για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες, ο Κανονισμός για την Τεχνητή Νοημοσύνη και η Οδηγία NIS2 για την Κυβερνοασφάλεια), στη βάση όλων των αρχών που διατυπώθηκαν και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, διευκολύνοντας τη μετάβαση από το soft law στο hard law.

Η έννοια της «*digital sovereignty*» (ψηφιακής κυριαρχίας), αν και αναφέρεται ευρέως στην ψηφιακή στρατηγική της Ένωσης και τις πολιτικές των κρατών μελών, αποτελεί ταυτόχρονα έννοια εννοιολογικά αμφίσημη, προσλαμβάνοντας έντονη πολιτική χροιά. Η ΕΕ επικαλείται ολοένα συχνότερα την πρόθεση να ενισχύσει την «ψηφιακή κυριαρχία» ως βάση για τη διασφάλιση ευρωπαϊκών αξιών στην ψηφιακή εποχή, ωστόσο η αποσαφήνιση και αποκρυπτογράφηση των διαστάσεων του όρου συναντά αρκετές δυσκολίες, εξαιτίας της πολυεπίπεδης φύσης του ψηφιακού περιβάλλοντος, κάτι που δυσχεραίνει την καθολική υλοποίηση των στόχων της ευρωπαϊκής ψηφιακής ατζέντας (Roberts et al., 2021).

Για να αντιμετωπιστεί αυτή η ασάφεια, προτείνεται μια εννοιολογική προσέγγιση όπου η ψηφιακή κυριαρχία νοείται ως «*μια μορφή νόμιμης ελεγκτικής εξουσίας*» (a form of legitimate, controlling authority) πάνω σε ψηφιακά στοιχεία όπως δεδομένα, λογισμικό, πρότυπα, υπηρεσίες και υποδομές, με κρίσιμα επιμέρους στοιχεία τον «έλεγχο» και τη «νομιμότητα» της εξουσίας (Roberts et al., 2021). Τα τελευταία προσδίδουν μια νομικο-πολιτική διάσταση και αντίστοιχο περιεχόμενο στην έννοια της ψηφιακής κυριαρχίας: δίνεται ξεχωριστή έμφαση στο ποιος ελέγχει τι, με ποια νομιμοποίηση, υπό ποιες εγγυήσεις και με ποια λογοδοσία.

Αντίστοιχα, η πρόσφατη βιβλιογραφία, προσεγγίζοντας τον όρο ως προς τον αντίκτυπό του στην οργανωτική δομή της Ένωσης, ορίζει ευρέως την ψηφιακή κυριαρχία ως ικανότητα της ΕΕ να ελέγχει το δικό της ψηφιακό

πρόγραμμα (χαρακτηριστικά αναφέρεται το εξής: *digital sovereignty corresponds to what it necessary for the EU in order to control its own digital destiny*), περιλαμβάνοντας διακυβέρνηση δεδομένων, υποδομές και τεχνολογική καινοτομία, χωρίς υπέρμετρη εξάρτηση από μη ευρωπαϊκούς δρώντες (Roger et al., 2025). Η εν λόγω ερμηνευτική προσέγγιση προσθέτει έναν κρίσιμο παράγοντα: η κυριαρχία δεν λειτουργεί μόνο ως ρυθμιστική ισχύς, αλλά υποδηλώνει τη σύγκλιση σε επίπεδο οργάνωσης, ίδρυσης και εφαρμογής τεχνικών υποδομών, επιδρώντας κατ'επέκταση στην εσωτερική συνοχή μεταξύ των κρατών μελών.

Παρόλες τις διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις, γίνεται αντιληπτό ότι η «ψηφιακή κυριαρχία» συνδέεται ρητά με την προστασία αξιών. Εντούτοις, δεδομένης της διαφορετικής οικονομικής κατάστασης των κρατών μελών και της ανομοιόμορφης εφαρμογής της ψηφιακής ατζέντας, ο όρος δύναται να υποδηλώσει το χάσμα μεταξύ αξιακής δέσμευσης και γεωοικονομικών επιδιώξεων. Έχει υποστηριχτεί έντονα ότι η ΕΕ δεν δρα απαραίτητα ως «παραγωγός τεχνολογίας» (technology maker), αλλά έχει εξελιχθεί σε παγκόσμιο «ρυθμιστή τεχνολογίας» (technology regulator), μέσω της υιοθέτησης και προώθησης μιας ευρείας δέσμης ψηφιακών νομοθετικών κειμένων (GDPR, DMA, DSA, EU AI Act κ.λπ.), με δεσμευτική νομικά ισχύ στα κράτη μέλη, με σκοπό να επιβάλει μεγαλύτερη διαφάνεια και λογοδοσία στους κυρίαρχους τεχνολογικούς παρόχους και στις υποδομές που εποπτεύουν (Bartoletti, 2024). Κατ'αυτόν τον τρόπο, προωθείται η ικανότητα της ΕΕ να εξάγει ρυθμιστικά πρότυπα παγκοσμίως μέσω της αγοράς της και της κανονιστικής της ισχύος (Bradford, 2020· Roger et al., 2025).

Ωστόσο, η έννοια της ψηφιακής κυριαρχίας αυτή καθαυτή δεν αποτυπώνεται αποκλειστικά ούτε εξαντλείται στην ικανότητα παραγωγής νομικών κανόνων. Απαιτείται δυνατότητα αποτελεσματικής επιβολής

τους, θεσμική εξουσία και συντονισμός, ενώ η δημιουργία και εφαρμογή ενός αποκεντρωτικού συστήματος όπου τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν την ευθύνη υλοποίησης των στόχων της ψηφιακής ατζέντας και την ομοιόμορφη εφαρμογή των ενωσιακών νομοθετικών κειμένων, συχνά προβάλλεται ως δομική πρόκληση (Roger et al., 2025). Υπό αυτή την οπτική, η ψηφιακή κυριαρχία αναλύεται και εμπειρικά μέσα από την ενδελεχή μελέτη και εξέταση του ενωσιακού νομοθετικού οπλοστασίου. Συνοπτικά, αναδεικνύονται πέντε θεματικές πολιτικές που συνδέονται συχνότερα με την ενίσχυσή της, οι οποίες είναι οι ακόλουθες: διακυβέρνηση δεδομένων, περιορισμός της ισχύος των πλατφορμών, ψηφιακές υποδομές, αναδυόμενες τεχνολογίες και κυβερνοασφάλεια (Roberts et al., 2021).

Η ανάγκη για προηγμένο και ασφαλές ψηφιακό περιβάλλον δεν είναι απλώς ζήτημα θέσπισης τεχνικών εγγυήσεων αλλά προϋπόθεση προστασίας δικαιωμάτων και διασφάλισης κοινωνικής εμπιστοσύνης. Οι κοινωνικοί θεσμοί «αναδιαμορφώνονται» μέσα από τεχνολογικά συστήματα και αλγορίθμους, με αποτέλεσμα να απαιτείται ένα εναλλακτικό πρόγραμμα ψηφιακής τεχνολογίας που να ευθυγραμμίζεται με τις ευρωπαϊκές αξίες (Bartoletti, 2024). Η εν λόγω προσέγγιση συνδέεται ευθέως με τις ευρωπαϊκές ψηφιακές αρχές, όπου η ασφάλεια, προστασία και ενδυνάμωση των θεμελιωδών (ψηφιακών και μη) ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν παρουσιάζεται τόσο ως «εξωτερικός» στόχος αλλά κυρίως ως αναγκαίο συστατικό της ανθρωποκεντρικής ψηφιακής μετάβασης (European Commission, 2025). Η τελευταία διαπίστωση αντιστοιχεί σε δύο συμπληρωματικές απαιτήσεις: (α) εξασφάλιση τεχνικο-θεσμική ασφάλεια (cyber resilience) για να προστατεύονται κρίσιμες υποδομές, υπηρεσίες και δεδομένα, και (β) εδραίωση δικαιοκρατικής ασφάλειας (legal certainty, λογοδοσία και προσβάσιμα ένδικα μέσα), ώστε οι πολίτες να απολαμ-

βάνουν πραγματική προστασία όταν υφίστανται βλάβη από ψηφιακές πρακτικές.

Τα θεμελιώδη δικαιώματα στον ψηφιακό χώρο αποκτούν ξεχωριστό περιεχόμενο για τον νομοθέτη. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια (άρθρο 1 ΧΘΔΕΕ) επηρεάζεται σε περιπτώσεις όπου επιχειρείται βαθμολόγηση, επιτήρηση ή/και καλλιέργεια προφίλ, καθώς και όταν η πρόσβαση σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες εξαρτάται ή καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από αλγοριθμικά φίλτρα. Η ιδιωτική ζωή (άρθρο 7 ΧΘΔΕΕ) και η προστασία δεδομένων (άρθρο 8 ΧΘΔΕΕ) αναδεικνύονται σε δικαιώματα ιδιαίτερης δομικής σημασίας, διότι η μαζική επεξεργασία δεδομένων μπορεί να οδηγήσει σε ανισορροπία ισχύος μεταξύ των φορέων που ελέγχουν τα δεδομένα και των υποκειμένων των δεδομένων. Σε αυτό το σημείο, ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων (General Data Protection Regulation) συνιστά το κατεξοχήν νομικό εργαλείο ενιαίας και ομοιόμορφης προστασίας, ενώ ταυτόχρονα αποτυπώνει τον διττό στόχο της ΕΕ να προστατεύει δικαιώματα και να διασφαλίζει την ελεύθερη κυκλοφορία δεδομένων εντός της ενιαίας αγοράς (αιτιολογικές σκέψεις 9,10 και 13 καθώς και άρθρο 1 του Κανονισμού).

Η ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης (άρθρο 11 ΧΘΔΕΕ) αποκτά νέα διάσταση εφόσον ιδιωτικές εταιρίες, μεγάλες πλατφόρμες και πάροχοι επιδρούν αποφασιστικά στον έλεγχο και κυκλοφορία του λόγου ενώ η προστασία από παραπληροφόρηση και χειραγώγηση του κοινού πρέπει να επιδιώκεται χωρίς δυσανάλογους περιορισμούς του νόμιμου λόγου (European Commission, 2025). Μετέπειτα, η απαγόρευση διακρίσεων (άρθρο 21 ΧΘΔΕΕ) υπονομεύεται συχνά μέσω αλγοριθμικών μεθόδων και μηχανισμών, ιδίως σε συστήματα που χρησιμοποιούνται για εργασία, ασφάλιση, πίστωση ή πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες, όπου η «ουδετερότητα» του αλγοριθμικού κώδικα δύναται να συγκαλύπτει συστημι-

κές ανισότητες. Εδώ συνδέεται και η αξίωση για ελευθερία επιλογής και για διαφανή χρήση ΤΝ, όπως αναγνωρίζει ρητά η Διακήρυξη (European Commission, 2025), αλλά και η ευρύτερη ευρωπαϊκή στρατηγική για αξιόπιστη ΤΝ, η οποία πλέον αποτυπώνεται και σε δεσμευτικό δίκαιο μέσω του Κανονισμού για την Τεχνητή Νοημοσύνη (EU AI Act, Regulation (EU) 2024/1689).

Τα ψηφιακά δικαιώματα κατοχυρώνονται στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από ένα σύνολο κανόνων πρωτογενούς και δευτερογενούς δικαίου, καθώς και μέσα από στρατηγικές πολιτικές και κατευθυντήριες αρχές. Αρχικά, το πρωτογενές δίκαιο (ΣΕΕ/ΣΛΕΕ και ο ΧΘΔΕΕ) θεμελιώνουν αξίες και δικαιώματα που λειτουργούν ως όρια και πυξίδα τόσο για τη χάραξη όσο και υλοποίηση κάθε ψηφιακής πολιτικής (άρθρο 2 ΣΕΕ, άρθρο 6 ΣΕΕ, άρθρα 7,8,11,21 ΧΘΔΕΕ). Έπειτα, το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο, μέσω υιοθέτησης Οδηγιών και Κανονισμών, ενισχύει το ενωσιακό ψηφιακό κεκτημένο. Τέλος, σε επίπεδο στρατηγικής και ήπιου δικαίου (soft law), η Ευρωπαϊκή Διακήρυξη για τα Ψηφιακά Δικαιώματα και Ψηφιακές Αρχές λειτουργεί ως αξιακό πλαίσιο συνοχής και σύγκλισης προς τ δεσμευτικής ισχύος νομοθετικά κείμενα, δηλώνοντας πολιτική δέσμευση Ε.Ε και κρατών μελών και επιδιώκοντας κοινή κατεύθυνση εφαρμογής (European Commission, 2025).

Κατόπιν τούτων, η ψηφιακή κυριαρχία δεν αποτελεί απλώς οικονομική επιδίωξη ανταγωνιστικότητας, αλλά αξίωση θεσμικής ικανότητας να διασφαλιστούν δικαιώματα και αξίες μέσα σε ένα αμφισβητούμενο γεωπολιτικά ψηφιακό περιβάλλον. Η αποκωδικοποίησή της συνδέεται αναπόσπαστα με πολιτικές που επιδρούν άμεσα στα δικαιώματα και στην ασφάλεια και αφορούν σε δεδομένα, πλατφόρμες, υποδομές, αναδυόμενες τεχνολογίες και κυβερνοασφάλεια (Roberts et al., 2021). Παρατηρείται, επίσης, επιτακτική η ανάγκη μείωσης των εξουσιών των παρόχων και ο έλεγχος της παρεμβατικό-

τητάς τους στην άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, απαίτηση ενίσχυσης της εγχώριας υποδομής και διαμόρφωσης αντίστοιχου ρυθμιστικού περιβάλλοντος που προωθεί μια ασφαλή, προηγμένη αλλά και ανθρωποκεντρική ψηφιακή καινοτομία, μέσα από το σεβασμό νομικών και ηθικών αρχών και κανόνων και τη θεσμική αναγνώριση των διαφορετικών εθνικών νομοθετικών συστημάτων (Roger et al., 2025).

Σε εθνικό επίπεδο, η εναρμόνιση της κυπριακής νομοθεσίας με το ενωσιακό ψηφιακό κεκτημένο (EU digital acquis) δεν αποτελεί επιλογή πολιτικής, αλλά θεσμική και νομική υποχρέωση που απορρέει από τη συμμετοχή της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και από την ίδια τη λειτουργία της ενωσιακής έννομης τάξης. Η υποχρέωση αυτή θεμελιώνεται, εν πρώτοις, στην αρχή της καλόπιστης συνεργασίας (άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ), σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν κάθε κατάλληλο μέτρο για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις Συνθήκες και από τις πράξεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης (EUR-Lex, 2012a). Παράλληλα, η δεσμευτικότητα και ο τρόπος ενσωμάτωσης των ενωσιακών πράξεων ρυθμίζεται από το άρθρο 288 ΣΛΕΕ: οι Κανονισμοί έχουν γενική εφαρμογή και είναι δεσμευτικοί στο σύνολό τους και άμεσα εφαρμοστέοι σε όλα τα κράτη μέλη, ενώ οι Οδηγίες δεσμεύουν ως προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα και απαιτούν εθνικά μέτρα μεταφοράς (EUR-Lex, 2012b). Στο πλαίσιο αυτό, το κυπριακό δίκαιο καλείται είτε να εφαρμόσει ευθέως τα κανονιστικά κείμενα του ψηφιακού acquis είτε να μεταφέρει εγκαίρως και ορθά τις σχετικές Οδηγίες, διασφαλίζοντας όχι μόνο τυπική συμμόρφωση αλλά και ουσιαστική αποτελεσματικότητα. Η παραπάνω δέσμευση ενισχύεται από τη συνταγματική λογική της ενωσιακής έννομης τάξης και την αρχή της υπεροχής, όπως αποτυπώνεται κλασικά και στη νομολογία του ΔΕΕ (υποθέσεις *Costa v ENEL, Van Gend en*

Loos κ.ά.), η οποία αναδεικνύει την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου έναντι αντικρουόμενων εθνικών κανόνων (European Parliament Research Service, 2024).

Μέσα σε αυτό το θεσμικό πλαίσιο, η ευρωπαϊκή ψηφιακή ατζέντα και το ψηφιακό θεματολόγιο λειτουργεί ως το περιεχόμενο προς το οποίο κατευθύνεται η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Πιο συγκεκριμένα, συνίσταται σε ένα εξελισσόμενο σύνολο στρατηγικών επιλογών, πολιτικών προτεραιοτήτων και –κυρίως– νομοθετικών πράξεων που συγκροτούν το σύγχρονο «ψηφιακό κεκτημένο» της Ένωσης. Η ευρωπαϊκή ψηφιακή στρατηγική παρουσιάζεται συστηματικά ως προσπάθεια να «*λειτουργήσει ο ψηφιακός μετασχηματισμός για τους ανθρώπους, τις επιχειρήσεις και τον πλανήτη*», πάντα με σεβασμό στις θεμελιώδεις ευρωπαϊκές αξίες (European Commission, 2020). Στην ίδια κατεύθυνση, τα αρμόδια ενωσιακά όργανα με πρωταγωνιστή την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, οργανώνουν την ενωσιακή ψηφιακή πολιτική γύρω από πυλώνες που αφορούν, μεταξύ άλλων, την απλούστευση κανόνων, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, αλλά και την ασφάλεια, τα δεδομένα και την τεχνητή νοημοσύνη, ανακηρύσσοντας ότι το ψηφιακό οικοσύστημα ρυθμίζεται πλέον ως ενιαίο πεδίο αγοράς, δικαιωμάτων και ασφάλειας. Στο ίδιο επίπεδο πολιτικής εντάσσεται και η ευρύτερη στρατηγική της «Ψηφιακής Δεκαετίας» (Europe's Digital Decade), η οποία περιγράφει ένα ανθρωποκεντρικό και βιώσιμο όραμα για την ψηφιακή κοινωνία και τις ψηφιακές τεχνολογίες, επιδιώκοντας παράλληλα να ενδυναμώσει πολίτες και επιχειρήσεις.

Στην Κύπρο, το Ψηφιακό Θεματολόγιο / Ψηφιακή Ατζέντα 2020 για την Ευρώπη περιλαμβάνει μια ευρεία δέσμη στόχων όπως η επίτευξη βιώσιμων οικονομικών και κοινωνικών οφελών από μια ενιαία ψηφιακή αγορά, βασισμένη σε ευρυζωνικά δίκτυα υψηλής και πολύ υψηλής ταχύτητας και σε διαλειτουργικές εφαρμογές (Gov.cy – DMRID/DITS, 2010/αναδημοσίευση). Σε γε-

νικές γραμμές, το ψηφιακό θεματολόγιο παρουσιάζεται ως ένα μακρόπνοο πρόγραμμα ολοκλήρωσης, στο οποίο η τεχνολογική υποδομή (δίκτυα/διαλειτουργικότητα) συνδέεται με την οικονομία και την κοινωνία. Το ψηφιακό acquis (κεκτημένο) δεν είναι στατικό αλλά δυναμικό, ακολουθώντας την ίδια δυναμική φύση του δικαίου. Μεταβάλλεται, επικαιροποιείται και προσαρμόζεται σε νέες ανάγκες και προκλήσεις που παράγονται μέσα από τη συνεχή και ραγδαία επιστημονική εξέλιξη.

Στο επίπεδο της Κυπριακής Δημοκρατίας, η υποχρέωση υιοθέτησης και εφαρμογής του ενωσιακού ψηφιακού θεματολογίου προϋποθέτει τη θέσπιση κανόνων στην εθνική έννομη τάξη ως προς την ψηφιακή αγορά, τις πλατφόρμες, τα δεδομένα, την κυβερνοασφάλεια και την τεχνητή νοημοσύνη. Η εναρμόνιση δεν εξαντλείται στη θέσπιση εθνικών νόμων, αλλά περιλαμβάνει και την ανάπτυξη θεσμών, κατάλληλων μηχανισμών εποπτείας, υιοθέτηση διαδικασιών συμμόρφωσης καθώς και τον ορισμό αρμόδιων αρχών ώστε η ενωσιακή πολιτική να παράγει τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ
Οι αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό το φως της Ευρωπαϊκής Ψηφιακής Ατζέντας: οι θεμελιώδεις πυλώνες

2.1. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα Δεδομένα (EU Data Strategy)

Η πανδημία COVID-19 αποτέλεσε καταλύτη για την επιτάχυνση του ψηφιακού μετασχηματισμού των ευρωπαϊκών κοινωνιών, αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα κρίσιμες ευπάθειες και προκλήσεις στον τρόπο που διαχειριζόμαστε τα δεδομένα και την ψηφιακή υποδομή, καθώς η μαζική επεξεργασία δεδομένων για την παρακολούθηση της εξάπλωσης του ιού αύξησε τις ανησυχίες για την ιδιωτικότητα και την ασφάλεια, ενώ η εξάρτηση από μη ευρωπαϊκές τεχνολογίες ενέτεινε την ανάγκη για ψηφιακή κυριαρχία (Craglia et al., 2020).

Στις 3 Σεπτεμβρίου 2021, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε την Ανακοίνωση με τίτλο «Ψηφιακή Πυξίδα 2030: η ευρωπαϊκή οδός για την ψηφιακή δεκαετία» (2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade), θέτοντας το πλαίσιο για μια ολοκληρωμένη ψηφιακή στρατηγική που θα καθοδηγήσει την Ένωση έως το 2030, εστιάζοντας σε μια ανθρωποκεντρική προσέγγιση που ενισχύει τα θεμελιώδη δικαιώματα και προωθεί την καινοτομία (European Commission, 2021).

Η πανδημία μετέβαλε ριζικά τη φύση των κοινωνιών μας και οδήγησε σε απρόβλεπτες καταστάσεις, καθιστώντας τις ψηφιακές τεχνολογίες απαραίτητες για την εργασία, τη μάθηση, την ψυχαγωγία, την κοινωνικοποίηση, τις αγορές και την πρόσβαση σε υπηρεσίες

υγείας και πολιτισμού, αλλά ταυτόχρονα, η εκτεταμένη χρήση μη ευρωπαϊκών πλατφορμών, όπως οι Zoom και Microsoft Teams, λόγω της αύξησης της τηλεργασίας, αποκάλυψε τεχνολογικές εξαρτήσεις και κινδύνους για την ασφάλεια (Contreras, 2021).

Ωστόσο, η μαζική επεξεργασία δεδομένων που συνοδεύτηκε από τη διάδοσή τους σε απροσδιόριστο αριθμό αποδεκτών με σκοπό την αναχαίτιση της εξάπλωσης του κορωνοϊού, η εκτεταμένη και αυξανόμενη χρήση μη ευρωπαϊκών τεχνολογιών, η τεράστια εξέλιξη της ψηφιοποίησης σχεδόν σε κάθε επίπεδο της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής, καθώς και η επέκταση της παραπληροφόρησης και της λανθασμένης πληροφόρησης σε περιόδους πανδημίας (European Commission, 2021), έθεσαν σοβαρές ανησυχίες σχετικά με την ψηφιακή μας ιδιωτικότητα και ασφάλεια, όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο Διευθυντής του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, στη Διάσκεψη Ασφαλείας του Μονάχου τον Φεβρουάριο του 2020, κάνοντας λόγο για «*πληροφοριακή επιδημία*».

Σύμφωνα με την έκθεση του Κοινού Ερευνητικού Κέντρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς την επίδραση του Covid-19 στον ψηφιακό μετασχηματισμό και την τεχνητή νοημοσύνη ("Artificial Intelligence (AI) and digital transformation: early lessons of the COVID-19 crisis") που εκδόθηκε το 2020, η πανδημία του κορωνοϊού αποκάλυψε την τεχνολογική εξάρτηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τρίτες χώρες σε τομείς όπως η τεχνητή νοημοσύνη καθώς και ανέδειξε την έλλειψη ψηφιακής αυτοδυναμίας εκ μέρους της Ένωσης, υπογραμμίζοντας, παράλληλα, την ανάγκη για κοινή χρήση δεδομένων προς όφελος της κοινωνίας (Craglia et al., 2020).

Αναμφίβολα, η πανδημία εξαιτίας του COVID-19 οδήγησε στην τεράστια αύξηση της τηλεργασίας, υποχρεώνοντας τις εταιρείες να επενδύσουν ταχέως σε λογισμικό που διευκολύνει την επικοινωνία, είτε σε ιδιωτικό είτε σε επαγγελματικό επίπεδο, κάτι που αύξησε την έκθεση

σε κινδύνους δεδομένων και απαιτούσε ενισχυμένη προστασία (Contreras, 2021).

Υπό αυτές τις συνθήκες, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε στις 26 Ιανουαρίου 2022 μια Διακήρυξη για τα Ψηφιακά Δικαιώματα και Αρχές, με στόχο την προώθηση μιας ψηφιακής μετάβασης προσηλωμένης στις ευρωπαϊκές αξίες, παρέχοντας κατευθυντήριες γραμμές για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και τις εταιρείες που χρησιμοποιούν νέες τεχνολογίες. Ως θεμελιώδης κανόνας τίθεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων και ελευθεριών του ατόμου, τόσο εντός όσο και εκτός του ψηφιακού περιβάλλοντος (European Commission, 2022a).

Το κείμενο της Διακήρυξης, υιοθετώντας ανθρωποκεντρική προσέγγιση, περιλαμβάνει βασικά δικαιώματα και αρχές για τον ψηφιακό μετασχηματισμό, όπως η υποστήριξη της αλληλεγγύης και της συμπερίληψης, η διασφάλιση της ελευθερίας επιλογής στο διαδίκτυο, η ενίσχυση της συμμετοχής στον ψηφιακό δημόσιο χώρο, η αύξηση της ασφάλειας, της προστασίας και της ενδυνάμωσης των ατόμων, καθώς και η προώθηση της βιωσιμότητας του ψηφιακού μέλλοντος, με πρακτικές εφαρμογές όπως προσιτή συνδεσιμότητα, ψηφιακή εκπαίδευση και έλεγχο δεδομένων (European Commission, 2022b).

Τα εν λόγω δικαιώματα και οι αρχές πρέπει να εφαρμόζονται στην καθημερινή ζωή των πολιτών στην Ένωση ποικιλοτρόπως. Ενδεικτικά, αναφέρεται η εξασφάλιση προσιτής και υψηλής ταχύτητας ψηφιακής συνδεσιμότητας παντού και για όλους, η ενίσχυση των ψηφιακών δεξιοτήτων στον τομέα της εκπαίδευσης, η απρόσκοπτη πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες, η δημιουργία ασφαλούς ψηφιακού περιβάλλοντος για τα παιδιά, η ισορροπημένη χρήση τεχνολογίας προωθώντας τη βιώσιμη ανάπτυξη καθώς και η ενισχυμένη προστασία των προσωπικών δεδομένων (European Commission, 2022a).

Με αυτόν τον τρόπο διαμορφώνονται οι κύριοι πυλώνες της Ψηφιακής Ατζέντας της ΕΕ (2020-2030), με κύριο γνώμονα την εδραίωση ενός αξιόπιστου και ισχυρού ψηφιακού περιβάλλοντος, προωθώντας παράλληλα τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, ενσωματώνοντας αρχές όπως η διαφάνεια και λογοδοσία, καταπολεμώντας την παραπληροφόρηση και ενδυναμώνοντας τις επιχειρήσεις.

Στις 19 Φεβρουαρίου 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποκάλυψε τα σχέδια και τις δράσεις της για μια Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα Δεδομένα (COM(2020) 66 final), θέτοντας ως στόχο η Ευρωπαϊκή Ένωση να καταστεί θεματοφύλακας δικαιωμάτων και αξιών και αξιοποιώντας δημιουργικά τα τεχνολογικά δεδομένα, προωθώντας την οικονομική ανάπτυξη και καινοτομία (European Commission, 2020a).

Η Ένωση δίνει, εφεξής, σημαντικό βάρος στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής οικονομίας των δεδομένων, η οποία μπορεί να συμβάλλει στην οικονομική άνθηση των επιχειρήσεων, τον εκσυγχρονισμό των δημόσιων υπηρεσιών και τη βελτίωση της θέσης των πολιτών (Ιγγλεζάκης, 2022). Με αφετηρία αυτή την πολιτική, η Επιτροπή οργάνωσε δημόσια διαβούλευση μετά την έκδοση της Ανακοίνωσης με τίτλο «*Προς μια Ευρωπαϊκή Οικονομία των Δεδομένων*», με σκοπό να διερευνήσει κατά πόσον η έλλειψη σαφούς πλαισίου πρόσβασης σε δεδομένα μη προσωπικού χαρακτήρα παρεμποδίζει την καινοτομία και την οικονομική ανάπτυξη, ιδίως σε ό,τι αφορά τις μικρομεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις, καθώς και κατά πόσον παρατηρείται ανάγκη ανάληψης νέων πρωτοβουλιών όσον αφορά τα δεδομένα για την προώθηση συνθηκών δίκαιης και ισόρροπης πρόσβασης και χρήσης (European Commission, 2020a).

Το ζήτημα της πρόσβασης στα δεδομένα ανακύπτει διότι παράγεται ένας μεγάλος όγκος δεδομένων από μηχανές ή τεχνολογικές εφαρμογές, όπως το διαδίκτυο των

πραγμάτων, τα οποία χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία νέων καινοτόμων υπηρεσιών ή για τη βελτίωση προϊόντων και υπηρεσιών καθώς και την υποστήριξη της διαδικασίας λήψης αποφάσεων. Για την εξασφάλιση της πρόσβασης στα δεδομένα που παράγονται από μηχανές, η Επιτροπή έχει αναδείξει ως θεμελιώδεις στόχους κάθε μελλοντικής ρύθμισης τα ακόλουθα: α) Βελτίωση της πρόσβασης σε ανώνυμα δεδομένα που παράγονται από μηχανές μέσω της ανταλλαγής, της επαναχρησιμοποίησης και της ομαδοποίησης, β) Διευκόλυνση και δημιουργία κινήτρων για την ανταλλαγή αυτών των δεδομένων, ώστε να προάγεται η αποτελεσματική πρόσβαση στα δεδομένα, γ) Προστασία επενδύσεων και στοιχείων ενεργητικού, ώστε να διασφαλίζεται ο δίκαιος επιμερισμός των ωφελημάτων μεταξύ των κατόχων δεδομένων, των εκτελούντων επεξεργασία δεδομένων και των παρόχων εφαρμογών στις αλυσίδες αξίας, δ) Αποφυγή αποκάλυψης εμπιστευτικών δεδομένων μέσω του μετριασμού των εν λόγω κινδύνων, ιδίως της αποκάλυψης σε ανταγωνιστές, ε) Ελαχιστοποίηση επιπτώσεων εγκλωβισμού, ιδίως για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, τις νεοφυείς επιχειρήσεις και τους ιδιώτες (European Commission, 2020a).

Όλοι οι Ευρωπαίοι πολίτες και οι επιχειρήσεις θα πρέπει να επωφελούνται από τις νέες τεχνολογίες και τη χρήση δεδομένων, ενώ η ψηφιακά ευέλικτη οικονομία πρέπει να ενισχυθεί, αξιοποιώντας δημιουργικά τα δεδομένα στην οικονομία, βελτιώνοντας την υγεία, τις μεταφορές και την ενέργεια (Carvalho & Kazim, 2022).

Εν προκειμένω, τα δεδομένα αποτελούν βασικό πόρο για την οικονομική ανάπτυξη, την ανταγωνιστικότητα, την καινοτομία, τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την κοινωνική πρόοδο γενικότερα, όπου στο μέλλον, η ανάπτυξη εφαρμογών που βασίζονται σε αυτά θα αποδώσει ποικίλα οφέλη τόσο στους πολίτες όσο και στις επιχειρήσεις. Ενδεικτικά, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή,

αναμένεται βελτίωση της υγειονομικής περίθαλψης, δημιουργία ασφαλέστερων και καθαρότερων συστημάτων μεταφορών, δημιουργία νέων προϊόντων και υπηρεσιών, μείωση του κόστους των δημόσιων υπηρεσιών, προώθηση της βιωσιμότητας και της ενεργειακής απόδοσης (European Commission, 2020a). Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα Δεδομένα στοχεύει στη δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς για τα δεδομένα που θα διασφαλίσει την παγκόσμια ανταγωνιστικότητα και την ψηφιακή κυριαρχία της Ευρώπης, οδηγώντας στη δημιουργία Κοινών Ευρωπαϊκών Χώρων Δεδομένων.

Περαιτέρω, γίνεται λόγος για την ανάγκη δημιουργίας ενός κοινού ευρωπαϊκού χώρου δεδομένων, υπό την έννοια μιας ενιαίας αγοράς δεδομένων στην οποία τα τελευταία θα μπορούν να χρησιμοποιούνται, ανεξάρτητα από πού είναι αποθηκευμένα στην Ένωση, σύμφωνα πάντα με την ενωσιακή νομοθεσία (European Commission, 2020a). Η αγορά αυτή θα είναι ανοικτή σε δεδομένα από ολόκληρο τον κόσμο, είτε είναι δεδομένα προσωπικού είτε μη προσωπικού χαρακτήρα και σε αυτή θα διασφαλίζεται η ασφάλεια των δεδομένων και η εύκολη πρόσβαση των επιχειρήσεων σε έναν σχεδόν απεριόριστο όγκο βιομηχανικών δεδομένων υψηλής ποιότητας.

Οι κοινοί ευρωπαϊκοί χώροι δεδομένων μπορεί να καλύπτουν τομείς όπως η υγεία, η κινητικότητα, η μεταποίηση, οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, η ενέργεια ή η γεωργία, ή και θεματικούς τομείς, όπως η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία ή οι ευρωπαϊκοί χώροι δεδομένων δημόσιων διοικήσεων ή δεξιοτήτων. Με τη δημιουργία του ευρωπαϊκού χώρου δεδομένων επιδιώκεται να δοθεί στις επιχειρήσεις της Ένωσης η δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν ως βάση την κλίμακα της ενιαίας αγοράς και να την επεκτείνουν.

Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να διασφαλίζεται από τη νομοθεσία και τους μηχανισμούς επιβολής η δυνατό-

τητα κυκλοφορίας δεδομένων στην Ένωση σε όλους τους ανωτέρω τομείς, η τήρηση των ευρωπαϊκών κανόνων, ιδίως η προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η νομοθεσία για την προστασία των καταναλωτών και το δίκαιο του ανταγωνισμού, καθώς και η εξασφάλιση δίκαιων, αξιόπιστων και αξιόπιστων μηχανισμών διακυβέρνησης δεδομένων (European Commission, 2020a).

Το όραμα για τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού χώρου δεδομένων περιλαμβάνει τη στρατηγική για την αξιοποίηση των δεδομένων προκειμένου να δημιουργηθεί ένα οικοσύστημα, αποτελούμενο από εταιρίες, την κοινωνία των πολιτών και ιδιώτες, στο οποίο παράγονται νέα προϊόντα και υπηρεσίες που βασίζονται σε πιο προσιτά δεδομένα. Εφόσον λειτουργήσει αυτό το μοντέλο, θα αυξηθεί η τεχνολογική αυτοδυναμία της Ευρώπης σε βασικές τεχνολογίες και υποδομές γενικής εφαρμογής της οικονομίας των δεδομένων που θα επιτρέπουν την ανάλυση μεγαδεδομένων και τη μηχανική μάθηση και, παράλληλα, θα καθιστούν εφικτή τη διαμόρφωση οικοσυστημάτων βασισμένων σε δεδομένα (European Commission, 2020a).

Για την επίτευξη των ανωτέρω στόχων κρίνεται απαραίτητο, σύμφωνα με την Επιτροπή, να βελτιωθούν οι προϋποθέσεις για την κοινή χρήση δεδομένων στην εσωτερική αγορά, μέσω της δημιουργίας εναρμονισμένου πλαισίου ανταλλαγών δεδομένων.

Η πολιτική της Επιτροπής στο εν λόγω πεδίο βασίζεται σε τέσσερις θεμελιώδεις πυλώνες με έντονη αλληλεπίδραση και περιεχόμενο βασικά θέματα, όπως η ψηφιακή κυριαρχία, η ηθική χρήση δεδομένων και η ισορροπία μεταξύ καινοτομίας και προστασίας (Carvalho και Kazim,2022). Η δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς δεδομένων με χαρακτηριστικά όπως διευκόλυνση της ροής δεδομένων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και σε όλους τους τομείς προς όφελος όλων οφείλει να υπακούει στον πλήρη σεβασμός των ευρωπαϊκών κανόνων, ιδίως όσον

αφορά την ιδιωτικότητα και την προστασία των δεδομένων καθώς και το δίκαιο του ανταγωνισμού. Παράλληλα, επιβάλλεται η θέσπιση δίκαιων, πρακτικών και σαφών κανόνων για την πρόσβαση και τη χρήση δεδομένων, όπου θα δίνεται προτεραιότητα στον άνθρωπο και θα εξετάζονται επισταμένα κύρια ηθικά διλήμματα, όπως η πιθανή συγκέντρωση εξουσίας σε μεγάλες πλατφόρμες (Carvalho & Kazim, 2022).

Ο πρώτος πυλώνας επικεντρώνεται σε ένα διατομεακό πλαίσιο διακυβέρνησης για την πρόσβαση και τη χρήση δεδομένων, όπου η Επιτροπή αναγνωρίζει την ανάγκη υιοθέτησης ενός συνεκτικού νομοθετικού πλαισίου ώστε να διασφαλιστεί η ομαλή και ασφαλής ροή των σε όλη την ενιαία αγορά, περιλαμβάνοντας νομοθετικά μέτρα για τη διακυβέρνηση, την πρόσβαση και την επαναχρησιμοποίησή τους δεδομένων, στο πλαίσιο,για παράδειγμα, συναλλαγών μεταξύ επιχειρήσεων και Διοίκησης (Business-to-Government, B2G) (Carvalho & Kazim, 2022).

Ο δεύτερος πυλώνας επικεντρώνεται στις επενδύσεις σε δεδομένα και την ενίσχυση των ικανοτήτων και των υποδομών της Ευρώπης για τη φιλοξενία, επεξεργασία και χρήση δεδομένων, καθώς και τη διαλειτουργικότητα. Στο πλαίσιο αυτό η Επιτροπή δεσμεύτηκε να επενδύσει 2 δισεκατομμύρια ευρώ σε ένα Ευρωπαϊκό Έργο Υψηλού Αντίκτυπου για την ανάπτυξη υποδομών επεξεργασίας δεδομένων, εργαλείων κοινής χρήσης δεδομένων, αρχιτεκτονικών και μηχανισμών διακυβέρνησης για την ακμάζουσα κοινή χρήση δεδομένων και για την κεντρική χρήση ενεργειακά αποδοτικών και αξιόπιστων υποδομών φιλοξενίας περιεχομένου (cloud) και άλλων συναφών υπηρεσιών, προωθώντας τη βιώσιμη ανάπτυξη (European Commission, 2020a).

Ο τρίτος πυλώνας αφορά στην ενδυνάμωση των ατόμων, στην επένδυση σε δεξιότητες και στις μικρομεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις (ΜΜΕ). Η στρατηγική της

Ένωσης αναγνωρίζει ότι η ψηφιακή μετάβαση δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την ενεργή συμμετοχή και την κατάλληλη εκπαίδευση των πολιτών και των επιχειρήσεων, περιλαμβάνοντας προγράμματα κατάρτισης, ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων και ειδικές πρωτοβουλίες για την υποστήριξη των ΜΜΕ στην αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρουν τα δεδομένα, με στόχο την ένταξη και την ανάπτυξη σχέσεων αλληλεγγύης (Carvalho & Kazim, 2022).

Ο τέταρτος πυλώνας αναφέρεται στη δημιουργία κοινών ευρωπαϊκών χώρων δεδομένων σε στρατηγικούς τομείς και τομείς δημόσιου συμφέροντος, όπου θα διασφαλίζεται η διαθεσιμότητα των δεδομένων προς όφελος της οικονομίας και της κοινωνίας, ενώ οι εταιρείες και τα άτομα που παράγουν τα δεδομένα θα διατηρούν τον έλεγχο, προωθώντας την καινοτομία σε τομείς όπως η υγεία και η άμυνα (European Commission, 2020a).

Για την υλοποίηση των στόχων της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για τα Δεδομένα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει θέσει σε ισχύ δύο σημαντικά νομοθετικά εργαλεία που προστατεύουν τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των πολιτών ενώ ταυτόχρονα ενισχύουν τη βιομηχανική και τεχνολογική ανάπτυξη, θέτοντας τα θεμέλια για την επίτευξη των στόχων που περιγράφονται στην ευρωπαϊκή στρατηγική.

Ο Κανονισμός για τη Διακυβέρνηση Δεδομένων (Data Governance Act - DGA), που τέθηκε σε ισχύ στις 23 Ιουνίου 2022 και εφαρμόζεται από τον Σεπτέμβριο 2023, αποτελεί ένα ολοκληρωμένο εργαλείο που σχεδιάστηκε για την εποπτεία της επαναχρησιμοποίησης δημόσιων ή προστατευόμενων δεδομένων σε διάφορους τομείς, στοχεύοντας να διευκολύνει την κοινή χρήση δεδομένων και ρυθμίζοντας νέους φορείς (data intermediaries) με απώτερο στόχο την κοινή χρήση δεδομένων. Η εφαρμογή του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων (GDPR) και η υιοθέτηση επικαιροποιημένων κωδίκων

δεοντολογίας και συναφών κρίνονται ευεργετικές και αποσκοπούν στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης στην κοινή χρήση και επαναχρησιμοποίηση δεδομένων, συμβάλλοντας στην αρμονική ανάπτυξη της εσωτερικής αγοράς (European Commission, 2020b; European Commissiona).

Ο Κανονισμός για τα Δεδομένα (Data Act) τέθηκε σε ισχύ στις 11 Ιανουαρίου 2024 και άρχισε να εφαρμόζεται στις 12 Σεπτεμβρίου 2025. Συνιστά δομικό πυλώνα της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για τα Δεδομένα, με κύριο στόχο να καταστήσει την Ευρώπη ηγέτιδα στην οικονομία των δεδομένων, αξιοποιώντας τις δυνατότητες της αυξανόμενης ποσότητας βιομηχανικών δεδομένων, προς όφελος της ευρωπαϊκής οικονομίας και κοινωνίας. Ταυτόχρονα, στοχεύει στη διασφάλιση της αυτονομίας των χρηστών, τόσο σε ιδιωτικό όσο και επιχειρηματικό επίπεδο, ώστε οι τελευταίοι να έχουν και να ασκούν αποτελεσματικό έλεγχο στα δεδομένα που διαθέτουν και κυκλοφορούν (European Commission, 2023a).

Επιπλέον, η στρατηγική προβλέπει τη διάθεση περισσότερων δεδομένων καθιστώντας διαθέσιμα σύνολα δεδομένων υψηλής αξίας που κατέχονται δημόσια σε όλη την ΕΕ και επιτρέποντας την ελεύθερη επαναχρησιμοποίησή τους μέσω της Οδηγίας για τα Ανοιχτά Δεδομένα, ενώ προωθεί την πρόσβαση σε ασφαλείς, δίκαιες και ανταγωνιστικές υπηρεσίες φιλοξενίας περιεχομένου (cloud), διευκολύνοντας τη δημιουργία μιας αγοράς προμηθειών για υπηρεσίες επεξεργασίας δεδομένων (European Commission, 2020a).

Το 2020, η Επιτροπή δημοσίευσε μια έκθεση σχετικά με την κοινή χρήση δεδομένων από επιχειρήσεις προς την κυβέρνηση (Business-to-Government - B2G), η οποία συντάχτηκε από Ομάδα Εμπειρογνωμόνων Υψηλού Επιπέδου. Στην έκθεση παρουσιάζεται μια δέσμη πολιτικών, νομικών και χρηματοδοτικών συστάσεων που αποσκοπούν στη διευκόλυνση της κλιμακούμενης, υπεύθυνης και βιώσιμης εφαρμογής της κοινής χρήσης

δεδομένων B2G για το δημόσιο συμφέρον εντός της ΕΕ (European Commission, 2020b).

Με βάση την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα Δεδομένα του 2020, η πρόσφατη Στρατηγική της Ένωσης Δεδομένων που παρουσιάστηκε τον Νοέμβριο του 2025 στοχεύει στην ενίσχυση της καινοτομίας στην Τεχνητή Νοημοσύνη, βελτιώνοντας την πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας δεδομένα σε διάφορους κλάδους και ερευνητικούς τομείς, όπου η τεχνητή νοημοσύνη καθίσταται κινητήρια δύναμη για την οικονομία. Με αυτόν τον τρόπο η Ευρωπαϊκή Ένωση φιλοδοξεί να ανταγωνιστεί παγκόσμιους επιχειρηματικούς παράγοντες και να καταστεί έδρα οικονομικής εξέλιξης και τεχνολογικής προόδου και καινοτομίας (European Commission, 2025a).

Η ευρωπαϊκή στρατηγική για τα δεδομένα εντοπίζει τρεις τομείς προτεραιότητας για δράση με κριτήριο την κλιμάκωση της πρόσβασης σε δεδομένα για την τεχνητή νοημοσύνη, τον εξορθολογισμό των κανόνων δεδομένων και τη διαφύλαξη της ψηφιακής κυριαρχίας της ΕΕ. Προβλέπονται εμβληματικές πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση των εμποδίων στην ομαλή ροή των δεδομένων, όπως η δημιουργία των πρώτων εργαστηρίων δεδομένων για την αύξηση της διαθεσιμότητάς τους και τη δημιουργία συνδέσμων μεταξύ χώρων δεδομένων και οικοσυστημάτων τεχνητής νοημοσύνης, αξιοποιώντας τόσο ιδιωτικούς όσο και δημόσιους πόρους. Αποδέκτες αυτών των υπηρεσιών ορίζονται κυρίως οι εταιρείες, συμπεριλαμβανομένων των μικρομεσαίων και μεγάλων επιχειρήσεων, αλλά και ερευνητές που χρησιμοποιούν τεχνητή νοημοσύνη δεδομένα υψηλής ποιότητας (European Commission, 2025a).

Η Στρατηγική της Ένωσης Δεδομένων δημοσιεύθηκε παράλληλα με την Πρόταση Κανονισμού "Digital Omnibus" (COM(2025) 837), η οποία αποτελεί πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που παρουσιάστηκε στις 19 Νοεμβρίου 2025 και εντάσσεται σε ένα ευρύτε-

ρο πακέτο μεταρρυθμίσεων της ψηφιακής πολιτικής της Ένωσης. Σκοπός της είναι η απλούστευση και ο εξορθολογισμός του υφιστάμενου ευρωπαϊκού ψηφιακού κανονιστικού πλαισίου, το οποίο έχει εξελιχθεί τα τελευταία χρόνια μέσω πολλών επιμέρους νομοθετικών πράξεων. Η πρόταση δεν εισάγει ένα εντελώς νέο κανονιστικό σύστημα, αλλά επιχειρεί να προσαρμόσει και να ευθυγραμμίσει υφιστάμενες ρυθμίσεις που διέπουν τον ψηφιακό χώρο, όπως ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων (GDPR), ο Κανονισμός για την Τεχνητή Νοημοσύνη (AI Act), ο Data Act και άλλες συναφείς πράξεις. Βασικός στόχος της πρωτοβουλίας είναι η μείωση της κανονιστικής πολυπλοκότητας και των διοικητικών επιβαρύνσεων για επιχειρήσεις και οργανισμούς, χωρίς όμως να μειώνεται το επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της ιδιωτικότητας. Στο πλαίσιο αυτό, η πρόταση επιχειρεί να δημιουργήσει ένα πιο συνεκτικό και λειτουργικό «ψηφιακό κεκτημένο» της Ένωσης, αντιμετωπίζοντας προβλήματα επικάλυψης ή ασυνέπειας μεταξύ διαφορετικών κανονιστικών πράξεων και ενισχύοντας τη συνοχή του ευρωπαϊκού ψηφιακού οικοσυστήματος (https://www.digitaleurope.org/resources/digital-omnibus-a-first-step-and-what-must-come-next-now/, 2026).

Το περιεχόμενο της πρότασης περιλαμβάνει σειρά στοχευμένων τροποποιήσεων σε βασικούς τομείς της ψηφιακής πολιτικής της ΕΕ, όπως η διακυβέρνηση δεδομένων, η τεχνητή νοημοσύνη, η προστασία δεδομένων και η κυβερνοασφάλεια. Μεταξύ των βασικών σημείων της περιλαμβάνονται προσαρμογές στον AI Act – μεταξύ άλλων σχετικά με την εφαρμογή των υποχρεώσεων για συστήματα υψηλού κινδύνου και την εποπτεία της τεχνητής νοημοσύνης –, διευκρινίσεις και απλουστεύσεις ορισμένων κανόνων του GDPR και της οδηγίας ePrivacy, καθώς και μέτρα για τη μείωση των διοικητικών επιβαρύνσεων και την ενοποίηση διαδικασιών

συμμόρφωσης, όπως η δημιουργία ενιαίων μηχανισμών αναφοράς περιστατικών ή η εναρμόνιση κανόνων πρόσβασης και χρήσης δεδομένων. Παράλληλα, η πρόταση συνδέεται με τη στρατηγική της ΕΕ για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας, ιδίως σε τομείς όπως η τεχνητή νοημοσύνη και η οικονομία των δεδομένων, επιδιώκοντας να καταστήσει το ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο πιο αποτελεσματικό, προβλέψιμο και φιλικό προς την καινοτομία, ενώ εκτιμάται ότι η απλούστευση των κανόνων μπορεί να μειώσει σημαντικά το κόστος συμμόρφωσης των επιχειρήσεων τα επόμενα χρόνια.

Για την περαιτέρω υποστήριξη των εταιρειών με τη συμμόρφωση, η Επιτροπή έχει επίσης δημοσιεύσει μια σειρά καθοδηγητικών εγγράφων και πρωτοβουλιών, συμπεριλαμβανομένων κατευθυντήριων συμβατικών όρων για την πρόσβαση και χρήση δεδομένων και τυποποιημένων συμβατικών ρητρών για συμβάσεις υπηρεσιών φιλοξενίας περιεχομένου ώστε οι εταιρείες να μπορούν να διαθέσουν περισσότερο χρόνο στην καινοτομία και λιγότερο σε διοικητικές και γραφειοκρατικές διαδικασίες (European Commission, 2025a).

Η Στρατηγική της Ένωσης Δεδομένων στοχεύει να διαφυλάξει την ψηφιακή κυριαρχία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να ενισχύσει την παγκόσμια θέση της μέσω μιας στρατηγικής προσέγγισης στις διεθνείς ροές δεδομένων που προωθεί τη συνεργασία με αξιόπιστους εταίρους και τη διασυνοριακή ανταλλαγής δεδομένων στη βάση δίκαιων όρων και με σεβασμό στις αξίες και τα συμφέροντα της Ένωσης. Σε ένα διεθνές περιβάλλον αυξανόμενου τεχνολογικού ανταγωνισμού και διαφορετικών πολιτικών ως προς τις ψηφιακές τεχνολογίες και τη διακυβέρνηση δεδομένων, η Ευρώπη οφείλει να προστατεύσει τα στρατηγικά ψηφιακά της περιουσιακά στοιχεία και να συμβάλει στη διαμόρφωση διεθνών κανόνων που θα διασφαλίζουν ότι τα δεδομένα

μπορούν να ρέουν προς και από την Ευρώπη με ασφαλή και αξιόπιστο τρόπο (European Commission, 2025a).

Η προστασία της ιδιωτικότητας, η τεράστια οικονομική αξία των δεδομένων, η συνεχώς αυξανόμενη διασυνοριακή ροή τους και η ιλιγγιώδης τεχνολογική εξέλιξη, δημιουργούν νέες ευκαιρίες αλλά και σημαντικές προκλήσεις στη ρύθμιση θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών στο σύγχρονο ψηφιακό περιβάλλον. Ως εκ τούτου, επιβάλλεται η εξεύρεση της κατάλληλης ισορροπίας (Quach, Thaichon, Martin et al.,2022). Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα Δεδομένα αναγνωρίζοντας ότι η προστασία των προσωπικών δεδομένων δεν είναι ανταγωνιστική προς την οικονομική ανάπτυξη και την καινοτομία αλλά αποτελεί προϋπόθεση για την οικοδόμηση εμπιστοσύνης στο ψηφιακό οικοσύστημα, υπενθυμίζει την απαραίτητη προσήλωση σε νομικές επιταγές, όπως αυτές υπαγορεύονται μέσω του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων (GDPR) και άλλων νομοθετικών κειμένων με δεσμευτική ισχύ στα κράτη μέλη της Ένωσης (Quach et al., 2022; Rustad & Koenig, 2019, Weisbaum, 2018).

Επιπρόσθετα, η τεχνολογική εξάρτηση της Ευρώπης από τρίτες χώρες, που αναδείχθηκε κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, αποτελεί σημαντική πρόκληση για την επίτευξη πραγματικής ψηφιακής κυριαρχίας, όπου η επένδυση σε ευρωπαϊκές υποδομές και τεχνολογίες είναι απαραίτητη αλλά απαιτεί σημαντικούς πόρους και μακροπρόθεσμη δέσμευση (Craglia et al., 2020).

Έπειτα, η υλοποίηση των κοινών ευρωπαϊκών χώρων δεδομένων σε διάφορους τομείς απαιτεί εκτεταμένο συντονισμό μεταξύ κρατών μελών, βιομηχανιών και ενδιαφερομένων, όπου η διαλειτουργικότητα και η τυποποίηση είναι καίριας σημασίας για την επιτυχία αυτής της πρωτοβουλίας. Η πρόκληση της ψηφιακής παιδείας και των δεξιοτήτων είναι κρίσιμη, καθώς χωρίς επαρκώς εκπαιδευμένους πολίτες και επαγγελματίες, οι πιο

προηγμένες υποδομές δεδομένων δεν μπορούν να αξιοποιηθούν πλήρως, τη στιγμή που η επένδυση στην εκπαίδευση και την κατάρτιση πρέπει να συνεχιστεί και να ενισχυθεί (Carvalho & Kazim, 2022).

Ένα σημαντικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για τα Δεδομένα που συχνά παραβλέπεται είναι η έμφαση στη βιωσιμότητα και ανθεκτικότητα του ψηφιακού περιβάλλοντος. Η Διακήρυξη για τα Ψηφιακά Δικαιώματα και Αρχές προσδιορίζει την προαναφερθείσα αρχή ως έναν από τους κεντρικούς της πυλώνες, περιλαμβάνοντας την παροχή εύκολα κατανοητών πληροφοριών στους πολίτες σχετικά με τον περιβαλλοντικό αντίκτυπο των ψηφιακών προϊόντων τους. Ομοίως, η Στρατηγική αναγνωρίζει ότι η ψηφιακή μετάβαση πρέπει να συμβαδίζει με τους περιβαλλοντικούς στόχους της ΕΕ, όπως αυτοί εκφράζονται στην Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, με επενδύσεις σε ενεργειακά αποδοτικές υποδομές και ανάπτυξη βιώσιμων πρακτικών διαχείρισης δεδομένων (European Commission, 2022b).

Η διόγκωση της παραπληροφόρησης και αυξανόμενη διάδοση ψευδών ειδήσεων, που επιδεινώθηκε κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, αποτελεί μια από τις σοβαρότερες προκλήσεις για την ψηφιακή κοινωνία. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα Δεδομένα, υπογραμμίζοντας την ανάγκη ενίσχυσης της ψηφιακής ασφάλειας και προστασίας της ιδιωτικότητας, επιδιώκει να εξοπλίσει τους πολίτες με τα κατάλληλα εργαλεία και να συμβάλλει στην καλλιέργεια απαιτούμενων δεξιοτήτων που να ενθαρρύνουν, αφενός, τη συμμετοχή στον ψηφιακό δημόσιο χώρο, αφετέρου να προωθούν την κριτική σκέψη και ψηφιακό εγγραμματισμό ως δομικές προϋποθέσεις για μια υγιή ψηφιακή δημοκρατία (Council of the European Union, 2020).

Σε γενικές γραμμές, η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα Δεδομένα αντιπροσωπεύει μια φιλόδοξη και ολοκληρωμένη προσπάθεια να διαμορφωθεί η ψηφιακή

μετάβαση της Ευρώπης με τρόπο που να προωθεί τις ευρωπαϊκές αξίες και να προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα (Carvalho και Kazim, 2022). Κρίσιμα ζητήματα όπως η διακυβέρνηση και χρήση δεδομένων, καθώς και η πρόσβαση σε αυτά, σε συνδυασμό με το ερώτημα δημιουργίας κατάλληλων και προηγμένων τεχνολογικών υποδομών, περιλαμβάνονται και εξετάζονται επισταμένα στη Στρατηγική της Ένωσης Δεδομένων που υιοθετήθηκε το 2025. Έτσι, η τελευταία προσαρμόζεται στις σύγχρονες εξελίξεις αναγνωρίζοντας τη ραγδαία τεχνολογική πρόοδο και δίνοντας έμφαση στην τεχνητή νοημοσύνη και στην αξιοποίηση και παραγωγή δεδομένων υψηλής ποιότητας. Η αναθεώρηση και επικαιροποίηση πολιτικών καθώς και η συνεχής εκπαίδευση των πολιτών κρίνονται καθοριστικής σημασίας όχι μόνο για την προστασία δικαιωμάτων αλλά και για τη μελλοντική ανταγωνιστικότητα της Ευρώπης (Carvalho & Kazim, 2022; European Commission, 2025a).

Ταυτόχρονα, οι προκλήσεις που επισημαίνει η στρατηγική είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Αρχικά, η επιδίωξη εξασφάλισης τεχνολογικής αυτοδυναμίας έως και κυριαρχίας σε συνδυασμό με τη μείωση της εξάρτησης από τρίτες χώρες, συνιστούν πρωταρχικούς στόχους της Ένωσης για τη δεκαετία 2020-2030. Ασφαλώς, η εξεύρεση της κατάλληλης ισορροπίας μεταξύ προστασίας της ιδιωτικότητας και οικονομικής καινοτομίας, συγκαταλέγεται μεταξύ των κορυφαίων προτεραιοτήτων της Ένωσης. Παράλληλα, η καταπολέμηση της παραπληροφόρησης και η προώθηση εκσυγχρονισμένης ψηφιακής παιδείας αποτελούν καθοριστικά εργαλεία προκειμένου να λειτουργεί αρμονικά ο ψηφιακός μετασχηματισμός της Ένωσης, με περιεχόμενο ανθρωποκεντρικό, βιώσιμο και οικονομικά ανταγωνιστικό (Quach et al., 2022; European Commission, 2023b).

Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων ως βασικός πυλώνας ψηφιακού μετασχηματισμού

Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων (GDPR), γνωστός και ως Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679, αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά νομοθετικά εργαλεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της ψηφιακής οικονομίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Υιοθετήθηκε στις 27 Απριλίου 2016 και τέθηκε σε ισχύ στις 25 Μαΐου 2018, αντικαθιστώντας την Οδηγία 95/46/ΕΚ, η οποία είχε θέσει τα θεμέλια για την προστασία προσωπικών δεδομένων από το 1995. Το αντικείμενο του GDPR είναι η προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και η ελεύθερη κυκλοφορία αυτών των δεδομένων εντός της ΕΕ, με στόχο την ενίσχυση της εμπιστοσύνης στην ψηφιακή οικονομία (European Commission, 2016).

Σύμφωνα με το προοίμιο του Κανονισμού, η επεξεργασία δεδομένων πρέπει να εξυπηρετεί τον άνθρωπο, αναγνωρίζοντας ότι «*το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν είναι απόλυτο δικαίωμα αλλά πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τη λειτουργία του στην κοινωνία και να σταθμίζεται με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας*» (αιτιολογική σκέψη 4 του Κανονισμού). Ωστόσο, η ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη, όπως η τεχνητή νοημοσύνη και το Διαδίκτυο των Πραγμάτων, θέτει νέες προκλήσεις, όπως η μαζική συλλογή δεδομένων χωρίς συγκατάθεση, που μπορεί να απειλήσει την ιδιωτικότητα (Hijmans & Raab, 2018, σ. 1-2). Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων στοχεύει σε μια ανθρωποκεντρική προσέγγιση, ενσωματώνοντας ηθικές διαστάσεις όπως η αξιοπρέπεια και η δικαιοσύνη, ενώ προβλέπει αυστηρές κυρώσεις για παραβάσεις, φτάνοντας έως 20 εκατομμύρια ευρώ ή το 4% του παγκόσμιου κύκλου εργασιών.

Η έννοια των προσωπικών δεδομένων αποτελεί τον πυρήνα του GDPR. Σύμφωνα με το Άρθρο 4§1, προσωπικά δεδομένα ορίζεται «κάθε πληροφορία που αναφέρεται σε ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο». Αυτή η ευρεία ερμηνεία του όρου αντανακλά την πρόθεση της ΕΕ να καλύψει όλες τις μορφές πληροφοριών, αντικειμενικές ή υποκειμενικές, όπως γνώμες ή εκτιμήσεις, εφόσον σχετίζονται με το υποκείμενο.

Παραδείγματα περιλαμβάνουν στοιχεία ταυτοποίησης (όνομα, διεύθυνση, εθνικός αριθμός ταυτότητας), φυσικά χαρακτηριστικά (εικόνα, χρώμα ματιών, βάρος, ύψος, τατουάζ), δεδομένα υγείας (ασθένειες, θεραπείες, ιατρικές εξετάσεις, τύπος αίματος), εκπαίδευσης (σπουδές, βαθμοί), εργασίας (επάγγελμα, θέση), ηλεκτρονικών επικοινωνιών (τηλέφωνο, μέσα κοινωνικής δικτύωσης), τοποθεσίας (διευθύνσεις IP, cookies), απόψεις τρίτων, οικογενειακά δεδομένα (οικογενειακή κατάσταση, αριθμός παιδιών) και δεδομένα παρακολούθησης (ψηφιακά αποτυπώματα, συντεταγμένες GPS, άλλοι online ταυτοποιητές).

Η νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ (CJEU) επεξηγεί ειδικώς το περιεχόμενο της έννοιας. Στην υπόθεση Worten, το αρχείο ωραρίου εργασίας θεωρήθηκε προσωπικό δεδομένο, καθώς επιτρέπει την ταυτοποίηση (Case C-342/12, *Worten*, judgment of 30 May 2013 (ECLI:EU:C:2013:355).). Στην υπόθεση Rynes (Case C-212/13, Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 11 December 2014), εικόνες από κλειστό κύκλωμα παρακολούθησης (CCTV) συνιστούν προσωπικά δεδομένα αν ταυτοποιούν άτομα (Woods, 2014), ενώ στην υπόθεση Breyer (Case C-582/14, *Breyer*, judgment of 19 October 2016 (ECLI:EU:C:2016:779), διευθύνσεις πρωτοκόλλου IP αντιστοιχούν σε προσωπικά δεδομένα. Στην απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Nowak (Case C-434/16, CJEU (Second Chamber), 20 December 2017), κρίθηκε ότι οι γραπτές απαντήσεις που υποβάλλει ένας υποψήφιος σε

επαγγελματική εξέταση, καθώς και τα σχόλια του εξεταστή σχετικά με αυτές τις απαντήσεις, αποτελούν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, σύμφωνα με τον ευρύ ορισμό που παρέχει η νομοθεσία για την προστασία δεδομένων ως «*κάθε πληροφορία που αφορά ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο*». Γίνεται αντιληπτό ότι ο Κανονισμός προσαρμόζεται στις εκάστοτε εξελίξεις που διαμορφώνουν οι νέες τεχνολογίες, όπως η βιομετρία ή η τεχνητή νοημοσύνη (Kuner et al., 2021, σ. 3-4), προσδίδοντας αντίστοιχες διαστάσεις στον όρο «δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα».

Η χρήση της έκφρασης «κάθε πληροφορία» στον ορισμό της έννοιας αντανακλά το στόχο του νομοθέτη της ΕΕ να αποδώσει ευρύ πεδίο εφαρμογής στην έννοια αυτή, η οποία δεν περιορίζεται σε πληροφορίες που είναι ευαίσθητες ή ιδιωτικές, αλλά ενδεχομένως καλύπτει όλων των ειδών τις πληροφορίες, όχι μόνο αντικειμενικές αλλά και υποκειμενικές, με τη μορφή απόψεων και εκτιμήσεων, εφόσον σχετίζονται με το υποκείμενο των δεδομένων.

Το πεδίο εφαρμογής του GDPR είναι ευρύ, καλύπτοντας κάθε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων εντός της ΕΕ ή από εταιρείες εκτός ΕΕ που στοχεύουν ευρωπαίους πολίτες (Άρθρο 3). Επεξεργασία περιλαμβάνει οποιαδήποτε πράξη με δεδομένα, όπως συλλογή, αποθήκευση, χρήση ή διαγραφή. Εξαιρέσεις περιλαμβάνουν μη αυτοματοποιημένη επεξεργασία χωρίς αρχειοθέτηση, εθνική ασφάλεια και οικιακές δραστηριότητες (Άρθρο 2). Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι απαραίτητη προϋπόθεση για την εφαρμογή της νομοθεσίας είναι η (δυνατή) αρχειοθέτηση των δεδομένων. Ο Κανονισμός ισχύει για δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, με στόχο την εναρμόνιση σε όλα τα κράτη-μέλη, αποφεύγοντας εθνικές αποκλίσεις (Kuner et al., 2021, σ. 3).

Οι αρχές νόμιμης επεξεργασίας, όπως ορίζονται στο Άρθρο 5, αποτελούν τον θεμέλιο της ενωσιακής νομοθε-

σίας και ενσωματώνουν ηθικές διαστάσεις που υπερβαίνουν την τυπική έννοια της νομιμότητας. Η επεξεργασία δεδομένων πρέπει να πληροί απαραιτήτως συγκεκριμένες αρχές προκειμένου να κριθεί νόμιμη. Ειδικότερα, πρέπει να προβλέπεται βάσει νόμου, να είναι δίκαιη και διαφανής (αρχή νομιμότητας, δικαιοσύνης και διαφάνειας), να συντελείται για συγκεκριμένους, ρητούς και νόμιμους σκοπούς (αρχή περιορισμού σκοπού), να περιλαμβάνει το minimum των δεδομένων που απαιτούνται για την εκπλήρωση του εκάστοτε σκοπού (αρχή ελαχιστοποίησης), ακριβή (αρχή ακρίβειας), να διατηρούνται μόνο για όσο χρονικό διάστημα χρειάζεται (αρχή περιορισμού αποθήκευσης) και με ασφάλεια (αρχή ακεραιότητας και εμπιστευτικότητας). Τέλος, ο υπεύθυνος επεξεργασίας δεδομένων οφείλει να υπόκειται σε λογοδοσία προκειμένου να τεκμηριώνει τη νόμιμη επεξεργασία δεδομένων (αρχή λογοδοσίας).

Η δικαιοσύνη ως ηθική αρχή συνδέεται με τη διαφάνεια και απαιτεί ισορροπία μεταξύ καινοτομίας και προστασίας, αποτρέποντας κατάχρηση εξουσίας (Hijmans & Raab, 2018). Επιπλέον, ο GDPR ενσωματώνει αρχές από προηγούμενα νομοθετικά κείμενα, όπως οι Κατευθυντήριες Γραμμές του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης το 1980 (OECD Privacy Principles,1980) και η Σύμβαση 108 του Συμβουλίου της Ευρώπης του 1981, βάσει των οποίων η επεξεργασία των δεδομένων δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τον ορισθέντα και απαιτούμενο σκοπό και να προστατεύονται ασφαλώς (Hijmans & Raab, 2018).

Η συναίνεση αποτελεί μία από τις έξι βάσεις νομιμότητας επεξεργασίας (Άρθρο 6), συγκεντρώνοντας ξεχωριστό ενδιαφέρον. Ειδικότερα, πρέπει να είναι ελεύθερη, ενημερωμένη, συγκεκριμένη και ρητή (Άρθρο 7). Δεν μπορεί να είναι προεπιλεγμένη (π.χ. ticked boxes) και το υποκείμενο έχει δικαίωμα ανάκλησης. Για ειδικές κατηγορίες δεδομένων, η συναίνεση πρέπει να εί-

ναι ρητή (Άρθρο 9§2α). Όταν πρόκειται για επεξεργασία δεδομένων από επιχειρήσεις, η συναίνεση κρίνεται ως νόμιμη βάση για σκοπούς προώθησης υπηρεσιών και προϊόντων και αποστολή προωθητικής αλληλογραφίας. Ωστόσο, θα πρέπει να αποφεύγεται όταν υπάρχει ανισορροπία εξουσίας, όπως σε εργασιακές σχέσεις όπου η επεξεργασία δεδομένων του εργοδοτουμένου δεν πρέπει να συντελείται στη βάση προηγούμενης χορήγησης συγκατάθεσης εκ μέρους του. Σε μια τέτοια περίπτωση, θα κριθεί άκυρη.

Άλλες νομικές βάσεις που δύνανται να χρησιμοποιηθούν, περιλαμβάνουν σύμβαση, νόμιμη υποχρέωση, εξυπηρέτηση ζωτικών συμφερόντων υποκειμένου, δημόσιο καθήκον και νόμιμο συμφέρον. Στην τελευταία περίπτωση απαιτεί προηγούμενη στάθμιση συμφερόντων προκειμένου να επιτευχθεί η κατάλληλη ισορροπία (Kuner et al., 2021).

Ειδικά ως προς την έννοια και περιεχόμενο της συγκατάθεσης, σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες Γραμμές του EDPB, η συγκατάθεση σύμφωνα με το Άρθρο 4 του ΓΚΠΔ ορίζεται ως «*κάθε ένδειξη των επιθυμιών του υποκειμένου των δεδομένων, δοθείσα ελεύθερα, συγκεκριμένα, εν πλήρει επιγνώσει και με σαφή τρόπο, με την οποία δηλώνει ότι συμφωνεί, με δήλωση ή με σαφή θετική ενέργεια, να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν*» (EDPB, 2020.

Τα στοιχεία έγκυρης συγκατάθεσης περιλαμβάνουν την ελεύθερη χορήγηση, όπου πρέπει να εξετάζεται αν υπάρχει ανισορροπία ισχύος, προηγούμενη λεπτομερή ανάλυση και μη πρόκληση ζημίας σε περίπτωση άρνησης χορήγησής της εκ μέρους του υποκειμένου, καθώς σε περιπτώσεις όπου η άρνηση συγκατάθεσης οδηγεί σε αρνητικές συνέπειες, η συγκατάθεση δεν είναι ελεύθερη (EDPB, 2020). Η ρητή δήλωση βούλησης πρέπει να είναι σαφής και θετική, αποκλείοντας τη σιωπή ή την αδράνεια (EDPB, 2020).

Για την εξασφάλιση ρητής συγκατάθεσης απαιτείται σαφής θετική ενέργεια του χρήστη, όπως η υπογραφή, η επιλογή σχετικού κουμπιού ή η ενεργή επιλογή πεδίου αποδοχής. Αντίθετα, η απλή κύλιση (scrolling) μιας ιστοσελίδας ή η συνέχιση της πλοήγησης σε αυτήν δεν θεωρείται επαρκής ένδειξη έγκυρης συγκατάθεσης (EDPB, 2020). Πρόσθετες προϋποθέσεις περιλαμβάνουν την απόδειξη συγκατάθεσης από τον υπεύθυνο επεξεργασίας και την εύκολη ανάκλησή της, η οποία πρέπει να είναι εξίσου απλή με τη χορήγηση (EDPB, 2020). Η αλληλεπίδραση με άλλες νόμιμες βάσεις απαιτεί προσοχή, καθώς η συγκατάθεση δεν μπορεί να χρησιμοποιείται όταν υπάρχει άλλη βάση, ενώ σε ειδικές περιπτώσεις όπως σε επεξεργασία δεδομένων όταν υποκείμενο είναι παιδί (Άρθρο 8), απαιτείται γονική συναίνεση για υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών κάτω των 16 ετών, με δυνατότητα εισαγωγής εξαιρέσεων βάσει εθνικού νόμου (EDPB, 2020). Για σκοπούς επιστημονικής έρευνας, η συγκατάθεση πρέπει να είναι ευρεία αλλά συγκεκριμένη ενώ τυχόν ανάκληση δεν επηρεάζει τη νομιμότητα προηγούμενης επεξεργασίας (EDPB, 2020).

Τα δικαιώματα των υποκειμένων (Κεφάλαιο ΙΙΙ του Κανονισμού) ενισχύουν τον έλεγχο και αποτελούν βασικό πυλώνα της ανθρωποκεντρικής προσέγγισης του GDPR. Ως εκ τούτου, αναφέρονται τα ακόλουθα: δικαίωμα ενημέρωσης (Άρθρα 13-14), πρόσβασης (Άρθρο 15), διόρθωσης (Άρθρο 16), διαγραφής (δικαίωμα στη λήθη, Άρθρο 17), περιορισμού (Άρθρο 18), φορητότητας (Άρθρο 20) και εναντίωσης (Άρθρο 21), συμπεριλαμβανομένης αυτοματοποιημένης λήψης αποφάσεων (Άρθρο 22). Το δικαίωμα ενημέρωσης απαιτεί σαφή πληροφόρηση για σκοπούς επεξεργασίας, ενώ το δικαίωμα εναντίωσης επιτρέπει άρνηση σε περίπτωση επεξεργασίας δεδομένων για σκοπούς διαφήμισης (marketing) ενώ το δικαίωμα φορητότητας συνεπάγεται μεταφορά δεδομένων σε άλλο πάροχο (Kuner et al., 2021). Σε περιπτώσεις

αυτοματοποιημένων αποφάσεων, το υποκείμενο διατηρεί δικαίωμα ανθρώπινης παρέμβασης.

Ο GDPR διακρίνει τα δεδομένα σε απλά και ειδικές κατηγορίες (πρώην «ευαίσθητα»). Τα απλά είναι γενικά προσωπικά δεδομένα, ενώ οι ειδικές κατηγορίες (Άρθρο 9) περιλαμβάνουν δεδομένα φυλετικής/εθνικής προέλευσης, πολιτικών φρονημάτων, θρησκείας, φιλοσοφικών πεποιθήσεων, συνδικαλιστικής δράσης, γενετικά, βιομετρικά, υγείας, σεξουαλικής ζωής ή προσανατολισμού. Η επεξεργασία τους απαγορεύεται, εκτός εξαιρέσεων όπως όταν προηγείται χορήγηση ρητής συναίνεσης, ή η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την προστασία των ζωτικών συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων, καθώς και σε άλλες περιπτώσεις που προβλέπονται στο άρθρο.

Ο υπεύθυνος επεξεργασίας (controller) είναι το πρόσωπο που καθορίζει σκοπούς και μέσα επεξεργασίας (Άρθρο 4§7), φέροντας κύρια ευθύνη συμμόρφωσης βάσει της αρχής της λογοδοσίας. Ο εκτελών την επεξεργασία (processor) ενεργεί κατ' εντολή του υπεύθυνου με υποχρεώσεις όπως υπογραφή σχετικής σύμβασης μεταξύ υπευθύνου επεξεργασίας και εκτελούντος αυτή (Άρθρο 28). Η σχέση τους ρυθμίζεται με την εν λόγω σύμβαση που ορίζει υποχρεώσεις, όπως εμπιστευτικότητα, καθορισμό υποχρεώσεων και υποβοήθηση στη διενέργεια μελέτης για εκτίμηση αντικτύπου.

Η εκτίμηση αντικτύπου (Data Protection Impact Assessment, Άρθρο 35) απαιτείται για υψηλού κινδύνου επεξεργασίες, αξιολογώντας κινδύνους και ληφθέντα μέτρα για την αποφυγή ή τον μετριασμό ζημίας από τυχόν παραβίαση στην επεξεργασία δεδομένων. Ο υπεύθυνος προστασίας δεδομένων (Data Protection Officer, Άρθρο 37) είναι υποχρεωτικός σε δημόσιους φορείς, μεγάλης κλίμακας επεξεργασίες ή ειδικές κατηγορίες, παρέχοντας συμβουλές, εποπτεία και συνεργασία με αρχές. Ο Data Protection Officer πρέπει να είναι ανεξάρ-

τητος, με αρμοδιότητες όπως ενημέρωση και εκπαίδευση.

Τέλος, οι κυρώσεις που προβλέπονται σε περίπτωση παραβίασης διατάξεων του Κανονισμού είναι εξόχως αυστηρές: Διοικητικά πρόστιμα έως 10 εκατομμύρια ευρώ ή 2% κύκλου εργασιών για μικρές παραβάσεις, καθώς και έως 20 εκατομμύρια ευρώ ή 4% για σοβαρές (Άρθρο 83). Οι εποπτικές αρχές (Data Protection Authorities) επιβάλλουν κυρώσεις, ενώ τα υποκείμενα έχουν δικαίωμα αποζημίωσης (Άρθρο 82).

2.2. Η ψηφιακή οικονομία και οι κανονισμοί DSA και DMA

Η Πράξη για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες (Digital Services Act - DSA), η οποία τέθηκε σε ισχύ τον Νοέμβριο του 2022 και εφαρμόζεται πλήρως από τον Φεβρουάριο του 2024, αποτελεί ένα ορόσημο στη ρύθμιση του ψηφιακού χώρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη σύγχρονη κοινωνία, η άνοδος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης έχει μεταμορφώσει δραματικά την ανταλλαγή πληροφοριών, παρακάμπτοντας τους παραδοσιακούς συντακτικούς και κυβερνητικούς ελέγχους (Alkiviadou, 2025). Αυτή η αλλαγή έχει επιτρέψει την ταχεία παγκόσμια ανταλλαγή πληροφοριών, αλλά εγείρει ταυτόχρονα ανησυχίες σχετικά με την επιρροή των πλατφορμών μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ακόμη και στις δημοκρατικές κοινωνίες.

Η DSA αντιπροσωπεύει μια σημαντική εξέλιξη σε σχέση με παλαιότερα νομοθετικά κείμενα, όπως ο Κώδικας Δεοντολογίας για την Παραπληροφόρηση του 2018 (Nannini et al., 2024). Η νομοθετική πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιδιώκει να κατευνάσει τις αυξανόμενες ανησυχίες σχετικά με την παραπληροφόρηση, το παράνομο λόγο μίσους, το τρομοκρατικό υλικό και άλλες μορφές νόμιμου αλλά επιβλαβούς περιεχομένου που πολλαπλασιάζεται στο διαδίκτυο. Η πορεία

προς την DSA αντικατοπτρίζει μια σταδιακή αναγνώριση των περιορισμών της αυτοδιακυβέρνησης σχετικά με πολύπλοκες απειλές όπως η παραπληροφόρηση, αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στη συνεργασία ποικίλων θεσμικών παραγόντων και στη θέσπιση δεσμευτικών κανονισμών (Nannini et al., 2024).

Η Οδηγία για το Ηλεκτρονικό Εμπόριο (E-Commerce Directive - ECD) που δημοσιεύθηκε το 2000, αποτέλεσε, ενδεχομένως, τη σημαντικότερη νομοθετική πρωτοβουλία της Ένωσης με οριζόντια ισχύ και με πεδίο αναφοράς το συμμετοχικό διαδίκτυο (Web 2.0), περιορίζοντας την ευθύνη των πλατφορμών για παράνομο περιεχόμενο τρίτων βάσει διαδικασιών γνωστοποίησης και δράσης (Nannini et al., 2024). Ωστόσο, η ECD παρουσίαζε σημαντικές αδυναμίες. Οι ευρείες εξαιρέσεις ευθύνης («safe harbour») που προβλέπει η Οδηγία για το Ηλεκτρονικό Εμπόριο (ECD) παρείχαν στις διαδικτυακές πλατφόρμες σημαντικό βαθμό διακριτικής ευχέρειας ως προς τον καθορισμό και την εφαρμογή κανόνων εποπτείας περιεχομένου. Στην πράξη, η ευχέρεια αυτή οδήγησε συχνά στη διαμόρφωση ασυνεπών και αδιαφανών πολιτικών διαχείρισης περιεχομένου, οι οποίες, σε ορισμένες περιπτώσεις, ερμηνεύθηκαν κατά τρόπο που επέτρεπε την αφαίρεση ακόμη και νόμιμου λόγου, χωρίς επαρκείς εγγυήσεις δέουσας διαδικασίας (Nannini et al., 2024).

Ο Κώδικας Δεοντολογίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Παραπληροφόρηση του 2018 (Code of Practice on Disinformation – CPD) αποτέλεσε μια πρώτη θεσμική αναγνώριση των περιορισμών και των ρυθμιστικών ελλειμμάτων των προηγούμενων προσεγγίσεων. Στο πλαίσιο αυτό, επιδίωξε να εξασφαλίσει εθελοντικές δεσμεύσεις από μεγάλες διαδικτυακές πλατφόρμες, όπως το Facebook, το X (πρώην Twitter) και η Google, με στόχο τον περιορισμό συντονισμένων επιχειρήσεων επιρροής, ιδίως μέσω συνεργασιών με οργανισμούς ελέγχου γεγονότων, της υποβάθμισης της ορατότητας παραπλα-

νητικού περιεχομένου και της αποσύνδεσής του από διαφημιστικά έσοδα (Nannini et al., 2024). Ωστόσο, η μη δεσμευτική φύση του Κώδικα και η λειτουργία του στο πλαίσιο της αυτορρύθμισης των πλατφορμών, οι οποίες εξακολουθούν να καθοδηγούνται από κριτήρια εμπορικής βιωσιμότητας, αποτέλεσαν αντικείμενο εκτεταμένης κριτικής (Nannini et al., 2024). Μετά από εσωτερική αξιολόγηση της εφαρμογής του, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε τον Μάιο του 2021 σχετική Καθοδήγηση για την ενίσχυση του Κώδικα, επισημαίνοντας την ανάγκη βελτιώσεων σε κρίσιμους τομείς, όπως η αποσαφήνιση των ορισμών, η καθιέρωση σαφέστερων διαδικασιών, η αντιμετώπιση της ασάφειας ως προς τις απαγορευμένες συμπεριφορές και η δημιουργία αποτελεσματικότερων μηχανισμών παρακολούθησης (Nannini et al., 2024). Παράλληλα, η προσέγγιση της αυτο-αξιολόγησης περιόρισε σε σημαντικό βαθμό τη διαφάνεια, ιδίως λόγω των περιορισμών στη διαμοίραση δεδομένων που επικαλούνται οι πλατφόρμες για την προστασία εμπορικών μυστικών και προσωπικών δεδομένων (Nannini et al., 2024).

Η Πράξη για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες (Digital Services Act – DSA) υιοθετεί μια ασύμμετρη ρυθμιστική προσέγγιση, προβλέποντας διαφοροποιημένες υποχρεώσεις για τους διαδικτυακούς μεσάζοντες, ανάλογα με την κατηγορία και τα χαρακτηριστικά τους (Nannini et al., 2024). Η εισαγωγή των σχετικών κριτηρίων αντανακλά την αντίληψη ότι τα ρυθμιστικά βάρη πρέπει να προσαρμόζονται τόσο στην επιχειρησιακή ικανότητα των παρόχων όσο και στον βαθμό επιρροής τους ως προς τη δημιουργία ή την ενίσχυση συστημικών κινδύνων στο ψηφιακό περιβάλλον. Με τον τρόπο αυτό, η DSA ενσωματώνει την αρχή της αναλογικότητας, διασφαλίζοντας ότι οι υποχρεώσεις που επιβάλλονται στους παρόχους αντιστοιχούν στον ρόλο, την κλίμακα λειτουργίας και την επιρροή τους στο διαδικτυακό οικοσύστημα (Nannini et al., 2024).

Οι κατηγορίες διαδικτυακών οντοτήτων σύμφωνα με την DSA είναι οι εξής:

-Μεσάζοντες Απλής Μεταφοράς (Mere Conduit): Οι οντότητες αυτές περιορίζονται στην απλή μετάδοση πληροφοριών μέσω του διαδικτύου, όπως οι πάροχοι ευρυζωνικής πρόσβασης, οι υπηρεσίες φιλοξενίας ιστοτόπων και οι διαχειριστές σημείων πρόσβασης Wi-Fi. Εξαιρούνται από ευρεία ευθύνη για το μεταδιδόμενο περιεχόμενο σύμφωνα με το Άρθρο 3 και υπέχουν περιορισμένες υποχρεώσεις διαφάνειας, ιδίως σύμφωνα με το Άρθρο 13 (Nannini et al., 2024).

-Μεσάζοντες Προσωρινής Αποθήκευσης (Caching): Πρόκειται για παρόχους που πραγματοποιούν προσωρινή αποθήκευση και μετάδοση πληροφοριών με αποκλειστικό σκοπό τη βελτίωση της αποδοτικότητας της περαιτέρω μετάδοσης. Οι πάροχοι αυτοί επωφελούνται από εξαιρέσεις ευθύνης σύμφωνα με το Άρθρο 4, υπό την προϋπόθεση ότι αφαιρούν ταχέως ή απενεργοποιούν την πρόσβαση σε αποθηκευμένο παράνομο περιεχόμενο μόλις αποκτήσουν γνώση της παράνομης φύσης του (Nannini et al., 2024).

-Υπηρεσίες Φιλοξενίας (Hosting Services): Αποτελούν ευρεία κατηγορία παρόχων που αποθηκεύουν και καθιστούν διαθέσιμες πληροφορίες οι οποίες παρέχονται από τρίτους κατόπιν αιτήματος των χρηστών. Οι υπηρεσίες αυτές υπόκεινται σε υποχρεώσεις διαφάνειας, καθώς και σε διαδικασίες γνωστοποίησης και απομάκρυνσης παράνομου περιεχομένου σύμφωνα με τα Άρθρα 14 και 15, ενώ υποχρεούνται επίσης να παρέχουν πληροφορίες στις αρμόδιες αρχές σύμφωνα με το Άρθρο 31 (Nannini et al., 2024).

-Διαδικτυακές Πλατφόρμες (Online Platforms): Πρόκειται για υποκατηγορία υπηρεσιών φιλοξενίας που διαδίδουν ενεργά στο κοινό πληροφορίες που παρέχονται από τρίτους. Οι πλατφόρμες αυτές υποχρεούνται να θεσπίζουν μηχανισμούς καταγγελίας και επα-

νόρθωσης σύμφωνα με τα Άρθρα 17 και 18, καθώς και να δημοσιεύουν εκθέσεις διαφάνειας σύμφωνα με το Άρθρο 13 (Nannini et al., 2024).

-Πολύ Μεγάλες Διαδικτυακές Πλατφόρμες ή Πολύ Μεγάλες Μηχανές Αναζήτησης (VLOPs/VLOSEs): Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι πλατφόρμες ή οι μηχανές αναζήτησης που υπερβαίνουν το κατώφλι των 45 εκατομμυρίων ενεργών μηνιαίων χρηστών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δηλαδή ποσοστό άνω του 10% του πληθυσμού της ΕΕ. Πλατφόρμες όπως η Meta, το YouTube, το X και το TikTok πληρούν τα σχετικά κριτήρια σύμφωνα με το Άρθρο 25 (Nannini et al., 2024). Οι οντότητες αυτές υπόκεινται στο αυστηρότερο κανονιστικό καθεστώς της DSA, το οποίο περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, υποχρεώσεις αξιολόγησης και εξωτερικού ελέγχου συστημικών κινδύνων σύμφωνα με το Άρθρο 28, διατάξεις πρόσβασης σε δεδομένα για ερευνητικούς και εποπτικούς σκοπούς σύμφωνα με το Άρθρο 31, αυξημένα καθήκοντα δέουσας επιμέλειας σύμφωνα με το Άρθρο 27 και ενισχυμένες απαιτήσεις διαφάνειας σύμφωνα με το Άρθρο 24 (Nannini et al., 2024).

Η DSA θεσπίζει επίσης ένα εναρμονισμένο πλαίσιο διαδικασιών γνωστοποίησης και δράσης για την αναφορά και απομάκρυνση παράνομου διαδικτυακού περιεχομένου σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο πλαίσιο αυτό, οι υπηρεσίες φιλοξενίας υποχρεούνται να δημιουργούν προσβάσιμους και εύχρηστους μηχανισμούς που επιτρέπουν σε οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο να υποβάλει γνωστοποίηση, προσδιορίζοντας και τεκμηριώνοντας την παράνομη φύση του περιεχομένου (Nannini et al., 2024; Alkiviadou, 2025). Οι γνωστοποιήσεις μπορούν επίσης να υποβάλλονται από πιστοποιημένους «αξιόπιστους σηματοδότες» (trusted flaggers) με ειδική τεχνογνωσία στον εντοπισμό παράνομου υλικού, σύμφωνα με το Άρθρο 15 και τις σχετικές αιτιολογικές σκέψεις 61 και 62, καθώς και από αρμόδιες αρχές

των κρατών μελών της ΕΕ ή από φορείς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Nannini et al., 2024). Παράλληλα, οι υπηρεσίες φιλοξενίας υποχρεούνται να ενημερώνουν τις αρμόδιες αρχές επιβολής του νόμου όταν αποκτούν γνώση πληροφοριών που δημιουργούν υπόνοιες τέλεσης σοβαρών ποινικών αδικημάτων, σύμφωνα με το Άρθρο 18 (Nannini et al., 2024).

Κατά την παραλαβή γνωστοποίησης, οι υπηρεσίες φιλοξενίας πρέπει να αξιολογήσουν ταχέως τη νομιμότητα του περιεχομένου, να αφαιρέσουν ή να απενεργοποιήσουν την πρόσβαση σε επαληθευμένο παράνομο υλικό και να ενημερώσουν τον γνωστοποιητή. Οι ακριβείς χρονικές περίοδοι καθορίζονται βάσει της πηγής της γνωστοποίησης (Alkiviadou, 2025). Για γνωστοποιήσεις από άτομα, οι υπηρεσίες φιλοξενίας πρέπει να παρέχουν ανατροφοδότηση σχετικά με τη δράση που αναλήφθηκε χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση και κανονικά εντός 7 ημερών. Οι εντολές αφαίρεσης από τις αρχές πρέπει να συμμορφώνονται αμέσως, υπόκεινται σε δυνατότητες δικαστικής προσφυγής (Nannini et al., 2024).

Παρέχονται επίσης πρόσθετες εγγυήσεις κατά της υποβολής εσφαλμένων ή αβάσιμων γνωστοποιήσεων, για να αποφευχθεί η αφαίρεση νόμιμου περιεχομένου (Αιτιολογική Σκέψη 49). Οι κυρώσεις για κατάχρηση μπορεί να περιλαμβάνουν δικαστικές απαγορεύσεις και οικονομική αποζημίωση για βλάβη φήμης (Alkiviadou, 2025). Οι υπηρεσίες φιλοξενίας πρέπει επίσης να διευκολύνουν τις αντι-γνωστοποιήσεις από τους επηρεαζόμενους χρήστες που αμφισβητούν τις αποφάσεις αφαίρεσης (Αιτιολογική Σκέψη 50, Nannini et al., 2024).

Για να επιτραπεί η ουσιαστική δημόσια εποπτεία στις αδιαφανείς διαδικασίες ως προς τη στοχευμένη διαδικτυακή διαφήμιση, τα Άρθρα 24 και 30 της Digital Services Act επιβάλλουν λεπτομερή καθήκοντα διαφάνειας στις διαδικτυακές πλατφόρμες σχετικά με τις διαφημίσεις που εμφανίζονται στους χρήστες, ιδιαίτερα εκείνες που

σχετίζονται με πολιτικά μηνύματα ή σημαντικές δημόσιες συζητήσεις (Nannini et al., 2024). Το Άρθρο 26 απαιτεί σαφείς σημάνσεις που προσδιορίζουν τις πληρωμένες διαφημίσεις απευθείας στις διεπαφές διαφημίσεων, καθώς και αποκαλύψεις σχετικά με τις παραμέτρους στόχευσης, επιτρέποντας στους χρήστες να κατανοήσουν γιατί βλέπουν συγκεκριμένες διαφημίσεις (Αιτιολογική Σκέψη 69, Nannini et al., 2024). Για τις διαφημίσεις που πληρούν τα κριτήρια, τα Άρθρα 24 και 39 επιβάλλουν καθήκοντα διαφάνειας στις πλατφόρμες και τις πολύ μεγάλες μηχανές αναζήτησης να διατηρούν δημόσια προσβάσιμα αποθετήρια που αποκαλύπτουν λεπτομερείς πληροφορίες για τους διαφημιζόμενους, τις πληρωμές, τη στόχευση, την εμβέλεια κ.λπ. σε τυποποιημένη μορφή (Nannini et al., 2024).

Όπως εξηγεί η Αιτιολογική Σκέψη 68, οι κανόνες διαφάνειας προτίθενται να αντιμετωπίσουν πιθανές βλάβες από τη συμπεριφορική μικροστόχευση όπως τις διακρίσεις, τον χειρισμό και την ενίσχυση της παραπληροφόρησης. Οι VLOPs αντιμετωπίζουν πρόσθετα καθήκοντα όπως η συλλογή και δημοσίευση πληροφοριών ταυτότητας και επαλήθευσης διαφημιζομένων. Επιβάλλονται περιορισμοί στη στόχευση ανηλίκων ή στη χρήση ευαίσθητων δεδομένων για στόχευση χωρίς ρητή συγκατάθεση.

Οι VLOPs υπόκεινται σε εκτεταμένες απαιτήσεις αξιολόγησης κινδύνου για τον εντοπισμό και τον μετριασμό των κοινωνικών κινδύνων που προκύπτουν από την κακή χρήση ή τις ελλείψεις των συστημάτων μετριασμού περιεχομένου, των αλγοριθμικών διαδικασιών, των επιχειρηματικών μοντέλων και των σχεδιασμών συμπεριφοράς τους (Nannini et al., 2024). Τα Άρθρα 26, 27, 34 και οι σχετικές αιτιολογικές σκέψεις επιβάλλουν εκτεταμένες απαιτήσεις συστημικής αξιολόγησης και μετριασμού κινδύνου στις VLOPs.

Οι VLOPs πρέπει να διεξάγουν ετήσιες αξιολογήσεις

κινδύνου αξιολογώντας πώς τα συστήματα μετριασμού περιεχομένου, οι αλγοριθμικές διαδικασίες, τα επιχειρηματικά μοντέλα και οι σχεδιασμοί διεπαφών τους επηρεάζουν αρνητικά την ασφάλεια των χρηστών και θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η μη διάκριση, η ελευθερία της έκφρασης, η ελευθερία των μέσων ενημέρωσης (Άρθρο 26, Αιτιολογική Σκέψη 82), ο δημοκρατικός λόγος, οι εκλογικές διαδικασίες, η δημόσια ασφάλεια (Άρθρο 26, Αιτιολογική Σκέψη 82) καθώς και ζητήματα ισότητας, όπως η έμφυλη βία ή οι απειλές για τους ανηλίκους (Άρθρο 26, Αιτιολογική Σκέψη 83). Οι κίνδυνοι πρέπει να αξιολογούνται με κριτήριο τη διανομή παράνομου και βλαβερού περιεχομένου, τις πρακτικές δεδομένων και τους αλγόριθμους που τυγχάνουν χρήσης (Άρθρα 27, 34, Αιτιολογική Σκέψη 84, Nannini et al., 2024).

Μόλις εντοπιστούν οι κίνδυνοι, οι VLOPs πρέπει να εφαρμόσουν εύλογα, στοχευμένα και αναλογικά μέτρα για τον μετριασμό τους εντός υποχρεωτικών χρονοδιαγραμμάτων (Άρθρο 35). Τα προτεινόμενα μέτρα περιλαμβάνουν τη βελτίωση του μετριασμού περιεχομένου, της αλγοριθμικής λογοδοσίας, των συστημάτων διαφήμισης και συστάσεων, των εσωτερικών διαδικασιών, του ελέγχου τρίτων κ.λπ. (Άρθρο 35, Nannini et al., 2024).

Η DSA καθιερώνει ένα κλιμακούμενο σύνολο ευθυνών και καθηκόντων δέουσας επιμέλειας για τους διαδικτυακούς μεσάζοντες, με βάση το ρόλο και την ικανότητά τους να προκαλέσουν ή να μετριάσουν κοινωνικούς κινδύνους (Nannini et al., 2024). Οι υπηρεσίες φιλοξενίας πρέπει να συμμορφώνονται με τις διαδικασίες γνωστοποίησης και δράσης για παράνομο περιεχόμενο (Άρθρο 16), να ενημερώνουν τις αρχές για ανιχνευμένες παράνομες δραστηριότητες (Άρθρο 18) και να παρέχουν ετήσιες εκθέσεις διαφάνειας για τις δραστηριότητες μετριασμού περιεχομένου (Άρθρο 15). Οι διαδικτυακές πλατφόρμες πρέπει επιπλέον να εφαρμόσουν μηχανισμούς καταγγελίας και αποκατάστασης για διαφορές

μετριασμού περιεχομένου (Άρθρα 20-21). Οι μεγάλες διαδικτυακές πλατφόρμες που εξυπηρετούν σημαντικές βάσεις χρηστών πρέπει επίσης να διεξάγουν αξιολογήσεις κινδύνων και εξωτερικούς ελέγχους (Άρθρα 26-27). Οι VLOPs έχουν πιο εκτεταμένες απαιτήσεις δέουσας επιμέλειας, συμπεριλαμβανομένης της παροχής πρόσβασης σε ελεγμένους ερευνητές σε δεδομένα πλατφόρμας για την παρακολούθηση κινδύνων (Άρθρο 40).

Τα συστήματα συμμόρφωσης και τα μέτρα μετριασμού κινδύνου τους πρέπει να υποβάλλονται σε υποχρεωτικό ανεξάρτητο έλεγχο (Άρθρα 35-37) (Nannini et al., 2024). Για τη διευκόλυνση της ενισχυμένης λογοδοσίας των πολύ μεγάλων μεσαζόντων, η DSA περιέχει εκτεταμένες διατάξεις σχετικά με ανεξάρτητους εξωτερικούς ελέγχους των δραστηριοτήτων πλατφόρμας με πιθανές κοινωνικές επιπτώσεις (Nannini et al., 2024).

Οι VLOPs πρέπει να αναθέτουν ετήσιους ελέγχους από διαπιστευμένες οντότητες για να αξιολογήσουν τη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις που σχετίζονται με τα συστήματα διαχείρισης κινδύνων (Άρθρο 26), τις διαδικασίες μετριασμού περιεχομένου (Άρθρο 15), τα αλγοριθμικά συστήματα (Άρθρο 29) και τη διαφάνεια διαφήμισης (Άρθρα 24, 30) (Άρθρο 28). Οι περιλήψεις ελέγχου που περιέχουν βασικές μεθοδολογίες, ευρήματα και συστάσεις πρέπει να δημοσιεύονται, διατηρώντας παράλληλα τα εμπορικά μυστικά (Άρθρο 37). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και οι εθνικοί Συντονιστές Ψηφιακών Υπηρεσιών μπορούν να ζητήσουν πρόσθετους ad-hoc εξωτερικούς ελέγχους σε θέματα ανησυχίας (Άρθρο 33).

Ωστόσο, οι έλεγχοι περιορίζονται στην αξιολόγηση της διαδικαστικής συμμόρφωσης παρά στην αξιολόγηση της ουσιαστικής δικαιοσύνης, αναλογικότητας ή αποτελεσματικότητας (Αιτιολογική Σκέψη 92, Laux, Wachter και Mittelstadt, 2021). Επίσης, το επίπεδο γνήσιας ανεξαρτησίας μεταξύ ισχυρών πλατφορμών και ελεγκτών παραμένει ασαφές (Άρθρο 37).

Παρόλες τις αξιόλογες νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που προωθεί η DSA, παραμένουν σημαντικά κενά και ασάφειες. Ενδεικτικά, η έννοια του «συστημικού κινδύνου» στο πλαίσιο του Κανονισμού για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες (Digital Services Act – DSA) δεν αποσαφηνίζεται επαρκώς. Ως εκ τούτου, προκύπτουν εύλογα ερωτήματα εάν ο «συστημικός κίνδυνος» πρέπει να νοείται ως κίνδυνος που επηρεάζει ένα σύστημα – και, εφόσον ισχύει αυτό, ποιο συγκεκριμένο σύστημα ή σύνολο συστημάτων – ή, αντιθέτως, ως κίνδυνος που προκαλείται ή επιτείνεται από τη λειτουργία ενός συστήματος (Heldt, 2022, όπως παρατίθεται στο Nannini et al., 2024). Παράλληλα, δεν προσδιορίζεται με σαφή και δεσμευτικό τρόπο το περιεχόμενο της έννοιας του «επιβλαβούς» περιεχομένου που ενεργοποιεί τις διαδικασίες γνωστοποίησης και απομάκρυνσης περιεχομένου. Η απουσία ενός ακριβούς νομικού ορισμού δημιουργεί σημαντικό περιθώριο διακριτικής ευχέρειας για τις πλατφόρμες ως προς την αξιολόγηση παραμέτρων όπως η πρόθεση του χρήστη, η αλήθεια ή ανακρίβεια του περιεχομένου και ο βαθμός πρόκλησης βλάβης, χωρίς να τίθενται επαρκώς συγκεκριμένα κανονιστικά κριτήρια (Leiser, 2023, όπως παρατίθεται στο Nannini et al., 2024, άρθρο 26 DSA).

Όσον αφορά τις ανισότητες στις κανονιστικές υποχρεώσεις, οι διαφοροποιημένες ευθύνες που επιβάλλονται στους διαδικτυακούς μεσάζοντες στο πλαίσιο των διατάξεων δέουσας επιμέλειας των άρθρων 10 έως 15 και 35 έως 37 δεν λαμβάνουν επαρκώς υπόψη τις διαφορετικές επιχειρησιακές δυνατότητες και τα επίπεδα κινδύνου επιτρεπτής βλάβης. Η προσέγγιση αυτή ενδέχεται να αγνοεί πιθανές αντι-ανταγωνιστικές επιπτώσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να υπονομεύσουν την επιδιωκόμενη αρχή της αναλογικότητας. Παράλληλα, η θέσπιση ελάχιστων ορίων χρήσης για την ενεργοποίηση αυξημένων υποχρεώσεων ενδέχεται να παραβλέπει τους κινδύνους που μπορούν να ανακύψουν και από μικρό-

τερες πλατφόρμες, ιδίως όταν αυτές διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε εξειδικευμένα ψηφιακά οικοσυστήματα (Nannini et al., 2024).

Η DSA εμφανίζει επίσης περιορισμούς ως προς την ενσωμάτωση πορισμάτων από την ψυχολογία και τις επιστήμες της συμπεριφοράς. Η ρυθμιστική αρχιτεκτονική της DSA βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε μηχανισμούς εκ των υστέρων διόρθωσης περιεχομένου, ιδίως μέσω διαδικασιών γνωστοποίησης και απομάκρυνσης. Η προσέγγιση αυτή ενδέχεται να υποτιμά τα εμπειρικά ευρήματα των επιστημών της συμπεριφοράς, τα οποία καταδεικνύουν ότι προληπτικές παρεμβάσεις μπορούν να επηρεάσουν ουσιαστικά τον τρόπο με τον οποίο οι χρήστες αξιολογούν και διαμοιράζονται πληροφορίες. Τέτοιες παρεμβάσεις μπορούν να περιορίσουν γνωστικές τάσεις που επηρεάζουν την ανθρώπινη κρίση, όπως η τάση των ατόμων να αποδέχονται ευκολότερα πληροφορίες που επιβεβαιώνουν ήδη υπάρχουσες πεποιθήσεις τους (confirmation bias) ή να ερμηνεύουν τις πληροφορίες με τρόπο που ενισχύει τις προϋπάρχουσες αντιλήψεις (motivated reasonin). Οι μηχανισμοί αυτοί έχουν αποδειχθεί ότι λειτουργούν αποτελεσματικότερα όταν ενθαρρύνουν τον αυτο-αναστοχασμό των χρηστών, αντί να επιδιώκουν την απλή αντιπαράθεση ή τη μεταγενέστερη διόρθωση του περιεχομένου (Parvizi & Hmielowski, 2023, Blondé et al., 2022, όπως παρατίθενται στο Nannini et al., 2024, άρθρο 27).

Επιπλέον, οι σχετικές διατάξεις φαίνεται να δίνουν έμφαση κυρίως στον τρόπο με τον οποίο οι πληροφορίες διαδίδονται γρήγορα και μαζικά στο διαδίκτυο, αντί να εξετάζουν ειδικότερους παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι χρήστες διαμορφώνουν αντιλήψεις και πεποιθήσεις. Τέτοιοι παράγοντες είναι, μεταξύ άλλων, η αξιοπιστία της πηγής, η συχνότητα με την οποία ένα μήνυμα επανεμφανίζεται, η συνεχής έκθεση του χρήστη στο ίδιο περιεχόμενο, καθώς και ο βαθμός στον

οποίο ένα μήνυμα παρουσιάζεται ως νέο, εντυπωσιακό ή πρωτότυπο (άρθρα 26–27, Fazio, Rand, & Pennycook, 2019, Fazio, Pillai, & Patel, 2022, όπως παρατίθενται στο Nannini et al., 2024). Παράλληλα, οι περιορισμοί στην εποπτεία των πλατφορμών επιτρέπουν σε συστήματα κατάταξης περιεχομένου, τα οποία έχουν σχεδιαστεί ώστε να αυξάνουν τη συμμετοχή και την παραμονή των χρηστών, να αξιοποιούν τα όρια της ανθρώπινης προσοχής και κρίσης. Το πρόβλημα γίνεται εντονότερο όταν οι χρήστες εκτίθενται σε μεγάλες ποσότητες περιεχομένου αμφίβολης αξιοπιστίας, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η προσεκτική και κριτική αξιολόγηση των πληροφοριών που λαμβάνουν (Bundtzen, 2022, όπως παρατίθεται στο Nannini et al., 2024, άρθρο 29).

Η ανάθεση σημαντικών ρυθμιστικών αρμοδιοτήτων στις ιδιωτικές πλατφόρμες για τη διαχείριση του διαδικτυακού λόγου εγείρει ιδιαίτερες ανησυχίες σε σχέση με τις αρχές της δημοκρατικής και συμμετοχικής διακυβέρνησης. Η εξέλιξη αυτή μπορεί να ενισχύσει τον έλεγχο των ιδιωτικών εταιρειών πάνω στη δημόσια επικοινωνία, μεταφέροντας την εξουσία λήψης αποφάσεων από δημόσιους θεσμούς σε ιδιωτικούς φορείς που λειτουργούν κυρίως με γνώμονα οικονομικά συμφέροντα (Benkler, Faris, & Roberts, 2018, Balkin, 2017, Caufman & Goanta, 2021, όπως παρατίθενται στο Nannini et al., 2024). Η κατάσταση αυτή δημιουργεί ερωτήματα ως προς το κατά πόσον είναι θεσμικά νόμιμο να αποφασίζουν ιδιωτικές εταιρείες τι θεωρείται αληθές, ανακριβές ή αξιόπιστο περιεχόμενο, ενώ παράλληλα ενδέχεται να περιορίζεται η πολυφωνία στον δημόσιο διάλογο. Επιπλέον, η έλλειψη επαρκών ελέγχων στην αλγοριθμική υποβάθμιση περιεχομένου μπορεί να ευνοεί τις οικονομικές επιδιώξεις των πλατφορμών εις βάρος της ανάγκης για πλουραλισμό, ελευθερία λόγου και δικαίωμα στην πρόσβαση στην πληροφορία. Με τον τρόπο αυτό διογκώνονται υπέρμετρα οι εξουσίες τους και οι ρυθμιστικές τους

παρεμβάσεις εις βάρος δημοκρατικών και ηθικών αξιών (Kaye, 2019, Selbst et al., 2019, όπως παρατίθενται στο Nannini et al., 2024). Για τον λόγο αυτό καθίσταται αναγκαία η ενίσχυση μηχανισμών εποπτείας και διαδικαστικών εγγυήσεων για κάθε περιορισμό του λόγου.

Παρότι η DSA δεν σχεδιάστηκε ως κύριο ρυθμιστικό πλαίσιο για την τεχνητή νοημοσύνη — ρόλο που επιδιώκει να καλύψει ο Κανονισμός για την Τεχνητή Νοημοσύνη (AI Act) — ορισμένες διατάξεις της σχετίζονται άμεσα με τη ρύθμιση αλγοριθμικών συστημάτων. Οι διατάξεις αυτές περιλαμβάνουν απαιτήσεις διαφάνειας που επιτρέπουν την πρόσβαση ερευνητών σε δεδομένα, την υποχρέωση τακτικών ανεξάρτητων ελέγχων των αλγοριθμικών συστημάτων, την πραγματοποίηση αξιολογήσεων συστημικών κινδύνων και την απαγόρευση ορισμένων χειριστικών πρακτικών σχεδιασμού των ψηφιακών διεπαφών, γνωστών ως «σκοτεινά μοτίβα» (άρθρο 25, Nannini et al., 2024).

Επιπλέον, μπορούν να εντοπιστούν τέσσερις βασικοί μηχανισμοί της Πράξης που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και μπορούν να λειτουργήσουν ως πρότυπα για ευρύτερες μορφές ρύθμισης των ψηφιακών τεχνολογιών. Αρχικά, το άρθρο 31 του νομοθετικού κειμένου προβλέπει την παροχή πρόσβασης σε δεδομένα από πολύ μεγάλες διαδικτυακές πλατφόρμες (VLOPs) σε πιστοποιημένους ερευνητές, ώστε να μελετώνται υφιστάμενοι ή πιθανοί συστημικοί κίνδυνοι. Η ρύθμιση αυτή επιτρέπει ανεξάρτητη επιστημονική έρευνα για τον τρόπο λειτουργίας των πλατφορμών, συμπεριλαμβανομένης της αλγοριθμικής ενίσχυσης ακραίου ή διχαστικού περιεχομένου. Έπειτα, οι ετήσιοι ανεξάρτητοι έλεγχοι του άρθρου 37 καθιστούν δυνατή την εξωτερική αξιολόγηση των αλγοριθμικών συστημάτων των πλατφορμών, όπως των συστημάτων σύστασης περιεχομένου ή των μηχανισμών διαδικτυακής διαφήμισης. Στη συνέχεια, οι περιοδικές αξιολογήσεις κινδύνου των άρθρων

34 και 35 αποσκοπούν στον εντοπισμό πιθανών επιπτώσεων των πλατφορμών σε τομείς όπως οι εκλογικές διαδικασίες και η προστασία ευάλωτων ομάδων. Τέλος, το άρθρο 31 εισάγει υποχρεώσεις συνεργασίας και κοινοποίησης πληροφοριών προς τις δημόσιες αρχές, ιδίως σε περιπτώσεις κινδύνων που σχετίζονται με παράνομο περιεχόμενο, ζητήματα διαφημιστικής διαφάνειας ή περιστατικά ασφάλειας που μπορεί να προκαλέσουν ευρύτερες βλάβες (Nannini et al., 2024).

Η ανάπτυξη ιδιαίτερα ισχυρών εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης στις διαδικτυακές πλατφόρμες δημιουργεί νέα ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να προσαρμοστούν τα μοντέλα αλγοριθμικής διακυβέρνησης, ώστε να αντιμετωπιστούν νέοι κοινωνικοί κίνδυνοι (Capraro et al., 2023, όπως παρατίθεται στο Nannini et al., 2024).

Η εφαρμογή της DSA πραγματοποιήθηκε σταδιακά, ώστε να δοθεί ο απαραίτητος χρόνος στις πλατφόρμες να προσαρμοστούν στις νέες υποχρεώσεις (Nannini et al., 2024). Έως τις 17 Φεβρουαρίου 2023 οι διαδικτυακοί μεσάζοντες όφειλαν να γνωστοποιήσουν τον αριθμό των ενεργών χρηστών τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να διαπιστωθεί αν εμπίπτουν στην κατηγορία των πολύ μεγάλων διαδικτυακών πλατφορμών (VLOPs) ή των πολύ μεγάλων μηχανών αναζήτησης (VLOSEs). Στις 25 Απριλίου 2023 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή όρισε επισήμως 17 πλατφόρμες και 2 μηχανές αναζήτησης που υπερέβαιναν το όριο των 45 εκατομμυρίων μηνιαίων χρηστών στην ΕΕ (European Commission, 2023, όπως παρατίθεται στο Nannini et al., 2024). Οι οντότητες αυτές διέθεταν προθεσμία τεσσάρων μηνών για να συμμορφωθούν με τις αυξημένες υποχρεώσεις του Κανονισμού.

Έως τις 17 Φεβρουαρίου 2024 τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης όφειλαν να δημιουργήσουν τις αρμόδιες εθνικές αρχές εποπτείας, δηλαδή τους Συντονιστές

Ψηφιακών Υπηρεσιών, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για την εφαρμογή και επιβολή του κανονισμού (European Commission, 2023, όπως παρατίθεται στο Nannini et al., 2024). Την ίδια ημερομηνία τέθηκε σε πλήρη ισχύ και η υποχρέωση συμμόρφωσης όλων των λοιπών διαδικτυακών πλατφορμών με τους βασικούς κανόνες της DSA, όπως οι διαδικασίες γνωστοποίησης και απομάκρυνσης περιεχομένου και οι εσωτερικοί μηχανισμοί εξέτασης καταγγελιών (Nannini et al., 2024).

Οι σημαντικότερες επιπτώσεις της DSA αναμένεται να αφορούν τις πολύ μεγάλες διαδικτυακές πλατφόρμες και μηχανές αναζήτησης. Εταιρείες όπως η Google, το Facebook, το Instagram, το X, το TikTok και το YouTube υποχρεούνται να συμμορφωθούν με εκτεταμένες απαιτήσεις διαφάνειας, αξιολόγησης κινδύνων, ανεξάρτητων ελέγχων και ενισχυμένης δέουσας επιμέλειας (European Commission, 2023, όπως παρατίθεται στο Nannini et al., 2024). Η συμμόρφωση με αυτές τις υποχρεώσεις απαιτεί σημαντικές επενδύσεις σε ανασχεδιασμό προϊόντων, μηχανισμούς εποπτείας περιεχομένου, συστήματα διαφάνειας και διαδικασίες αξιολόγησης κινδύνων (Nannini et al., 2024).

Για τις μικρότερες πλατφόρμες έχουν διατυπωθεί ανησυχίες ότι το κόστος συμμόρφωσης μπορεί να αποδειχθεί δυσανάλογο σε σχέση με τους διαθέσιμους πόρους τους (Leiser, 2023, όπως παρατίθεται στο Nannini et al., 2024). Η ανάπτυξη λειτουργικών συστημάτων αναφοράς περιεχομένου, η συγκρότηση ομάδων ελέγχου και η θέσπιση μηχανισμών προσφυγής απαιτούν σημαντικό ανθρώπινο δυναμικό και οικονομικούς πόρους.

Η αξιολόγηση των πραγματικών επιπτώσεων της DSA παρουσιάζει και μεθοδολογικές δυσκολίες. Μία βασική πρόκληση είναι η διάκριση των αποτελεσμάτων που προκύπτουν ειδικά από την DSA σε σχέση με άλλους κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εφαρμόζονται παράλληλα, όπως ο Γενικός Κανονισμός Προστασί-

ας Δεδομένων (GDPR), ο Κανονισμός για τις Ψηφιακές Αγορές (DMA) και ο Κανονισμός για την Τεχνητή Νοημοσύνη (AI Act). Η ταυτόχρονη εφαρμογή πολλών κανονιστικών πλαισίων καθιστά δύσκολη την απομόνωση των επιπτώσεων που μπορούν να αποδοθούν αποκλειστικά στη DSA (Nannini et al., 2024).

Επιπλέον, η πρόσβαση στα δεδομένα των πλατφορμών παραμένει περιορισμένη, παρά τις σχετικές διατάξεις διαφάνειας του κανονισμού (άρθρα 31 και 40). Ο περιορισμένος βαθμός πρόσβασης στα δεδομένα δυσχεραίνει τη διεξαγωγή ανεξάρτητης έρευνας για τη λειτουργία των πλατφορμών και τις συνέπειες των αλγοριθμικών συστημάτων τους (Nannini et al., 2024). Παράλληλα, η μεγάλη ποικιλομορφία των ψηφιακών πλατφορμών και των εθνικών κοινωνικών πλαισίων στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθιστά δύσκολη τη γενίκευση των ερευνητικών συμπερασμάτων. Κάθε πλατφόρμα διαθέτει διαφορετική τεχνική αρχιτεκτονική, διαφορετικό επιχειρηματικό μοντέλο και διαφορετική βάση χρηστών, στοιχεία που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο διαδίδεται και επηρεάζει η παραπληροφόρηση.

Η Πράξη για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες συνιστά σημαντικό βήμα στη ρύθμιση των διαδικτυακών πλατφορμών, καθώς μετατοπίζει το κανονιστικό πλαίσιο από μοντέλα αυτορρύθμισης προς ένα σύστημα θεσμοθετημένης λογοδοσίας και δημόσιας εποπτείας. Οι διαδικτυακοί μεσάζοντες δεν λειτουργούν πλέον μόνο ως ουδέτεροι τεχνικοί διαμεσολαβητές, αλλά και ως φορείς που συλλέγουν, αναλύουν και ταξινομούν δεδομένα χρηστών στο πλαίσιο των επιχειρηματικών τους δραστηριοτήτων (Sylvain, 2018, όπως παρατίθεται στο Alkiviadou, 2025).

Μια βασική κριτική απέναντι στην DSA αφορά τον κίνδυνο υπερρύθμισης και τις πιθανές αρνητικές συνέπειες για την ελευθερία της έκφρασης. Η ενίσχυση

της ευθύνης των πλατφορμών μπορεί να τις ωθήσει σε υπερβολικά αυστηρή αφαίρεση περιεχομένου, προκειμένου να αποφύγουν κυρώσεις. Η πρακτική αυτή ενδέχεται να οδηγήσει και σε διαγραφή νόμιμου περιεχομένου, γεγονός που προκαλεί σοβαρούς προβληματισμούς ως προς την προστασία της ελευθερίας του λόγου. Παράλληλα, η DSA έχει επικριθεί επειδή δεν ενσωματώνει επαρκώς ηθικές και ψυχολογικές διαστάσεις της διαδικτυακής επικοινωνίας, ενώ αντιμετωπίζει τους ενδεχόμενους κινδύνους κυρίως μέσω από μια πολιτική ατομικής ευθύνης και όχι μέσα από ένα ευρύτερο πλαίσιο συλλογικής κοινωνικής ευθύνης και λογοδοσίας. Επιπλέον, η ανάθεση ουσιαστικών ρυθμιστικών λειτουργιών στις ίδιες τις ιδιωτικές πλατφόρμες μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη δημοκρατική πολυφωνία και να ενισχύσει ιδιωτικά επιχειρηματικά συμφέροντα εις βάρος του δημόσιου συμφέροντος. Για τον λόγο αυτό, προβάλλεται η ανάγκη συνεχούς εμπειρικής αξιολόγησης της εφαρμογής της DSA και προσαρμογής των μηχανισμών της, ώστε να μην καταλήξει να λειτουργεί ως εργαλείο υπέρμετρου περιορισμού του λόγου (Alkiviadou, 2025, Nannini et al., 2024, Benkler et al., 2018, Kaye, 2019, όπως παρατίθενται στο Nannini et al., 2024).

Ο Κανονισμός (ΕΕ) 2022/1925 για τις Ψηφιακές Αγορές (Digital Markets Act – DMA) αποτελεί πλέον έναν από τους βασικούς πυλώνες της ενωσιακής ρύθμισης του ψηφιακού χώρου, καθώς από τον Φεβρουάριο του 2024 εφαρμόζεται πλήρως και δεσμευτικά σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο Κανονισμός εντάσσεται στον ευρύτερο σχεδιασμό της Ένωσης για τη διαμόρφωση μιας δίκαιης, ανοικτής και ανταγωνιστικής ψηφιακής ενιαίας αγοράς και συνδέεται άμεσα με τη συνολική ευρωπαϊκή ψηφιακή στρατηγική. Η DMA υιοθετεί μια προληπτική ρυθμιστική προσέγγιση, η οποία βασίζεται στην παραδοχή ότι τα παραδοσιακά εργαλεία του δικαίου του ανταγωνισμού, τα οποία ενεργοποιούνται εκ των

υστέρων, δεν αρκούν για την έγκαιρη αντιμετώπιση των διαρθρωτικών προβλημάτων που εμφανίζονται στις ψηφιακές αγορές (European Commission, 2024).

Κεντρική έννοια της DMA είναι ο χαρακτηρισμός ορισμένων μεγάλων ψηφιακών πλατφορμών ως «*gatekeepers*», δηλαδή ως επιχειρήσεων που κατέχουν σταθερή και ισχυρή θέση στην αγορά και λειτουργούν ως βασικά σημεία πρόσβασης μεταξύ επιχειρηματικών χρηστών και τελικών χρηστών. Ο χαρακτηρισμός αυτός στηρίζεται τόσο σε ποσοτικά όσο και σε ποιοτικά κριτήρια, όπως ο σημαντικός αντίκτυπος στην εσωτερική αγορά, ο ρόλος της πλατφόρμας ως αναγκαίου ενδιάμεσου και η διαρθρωτική οικονομική της ισχύς. Η επιλογή του Κανονισμού ως νομικού τύπου, αντί της υιοθέτησης Οδηγίας, έχει ιδιαίτερη σημασία, επειδή εξασφαλίζει άμεση και ομοιόμορφη εφαρμογή σε όλα τα κράτη μέλη. Με τον τρόπο αυτό, η DMA διαφοροποιείται από παλαιότερα ενωσιακά νομοθετήματα, ιδίως στον τομέα της προστασίας των καταναλωτών, όπου κυριάρχησε η νομοθετική τεχνική της εναρμόνισης μέσω Οδηγιών (Moskal, 2022).

Η DMA στηρίζεται στο άρθρο 114 ΣΛΕΕ και εντάσσεται στο ευρύτερο πλέγμα του ενωσιακού Δικαίου Ψηφιακών Τεχνολογιών και Ανταγωνισμού. Συνυπάρχει με άλλα βασικά νομοθετήματα, όπως ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων (GDPR), ο Κανονισμός για τις σχέσεις πλατφορμών και επιχειρηματικών χρηστών (P2B Regulation) και ο Κανονισμός για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες (DSA). Μαζί με την DSA, η DMA αποτελεί μία από τις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις του ενωσιακού δικαίου των ψηφιακών υπηρεσιών μετά την Οδηγία για το Ηλεκτρονικό Εμπόριο, αντανακλώντας την ανάγκη προσαρμογής του κανονιστικού πλαισίου στις σύγχρονες μορφές ψηφιακής οικονομικής ισχύος και στην αυξανόμενη πλατφορμοποίηση της οικονομίας (Moskal, 2022).

Από ουσιαστική άποψη, η DMA επιδιώκει να διασφαλίσει τη δικαιοσύνη και τη δυνατότητα πραγματικού ανταγωνισμού στις ψηφιακές αγορές. Η έννοια της «δικαιοσύνης» έχει προκαλέσει έντονο θεωρητικό διάλογο, διότι φαίνεται να υπερβαίνει τα παραδοσιακά όρια του δικαίου του ανταγωνισμού και να ενσωματώνει κανονιστικά στοιχεία που παραπέμπουν και στο δίκαιο προστασίας του καταναλωτή. Η DMA βασίζεται στην παραδοχή ότι ορισμένα χαρακτηριστικά των ψηφιακών αγορών, όπως τα έντονα δικτυακά αποτελέσματα, τα φαινόμενα εγκλωβισμού των χρηστών, τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από τη συγκέντρωση μεγάλου όγκου δεδομένων και η κάθετη ολοκλήρωση υπηρεσιών, δημιουργούν αυξημένο κίνδυνο αθέμιτων πρακτικών εις βάρος τόσο των επαγγελματιών ή/και επιχειρήσεων όσο και των απλών χρηστών, καταναλωτών ή ιδιωτών (Beems, 2022, Podszun, 2022, Moskal, 2022).

Οι υποχρεώσεις που επιβάλλονται στους gatekeepers μέσω των άρθρων 5 και 6 της DMA επηρεάζουν άμεσα την καθημερινή εμπειρία των τελικών χρηστών. Μεταξύ άλλων, προβλέπεται η απαγόρευση συνδυασμού και διασταυρούμενης χρήσης προσωπικών δεδομένων χωρίς έγκυρη συναίνεση, η δυνατότητα εύκολης απεγκατάστασης προεγκατεστημένων εφαρμογών, η απαγόρευση πρακτικών αυτοπροτίμησης, η ενίσχυση της διαλειτουργικότητας και της φορητότητας των δεδομένων, καθώς και η διευκόλυνση της αλλαγής υπηρεσιών. Τα μέτρα αυτά ενισχύουν την ελευθερία επιλογής και την αυτονομία των χρηστών. Παρότι η DMA δεν υιοθετεί ρητά μια αμιγώς προσέγγιση που θέτει στο επίκεντρο τον καταναλωτή, συμβάλλει στη δημιουργία ενός πιο ανταγωνιστικού και λιγότερο καταχρηστικού ψηφιακού περιβάλλοντος, από το οποίο οι καταναλωτές αποκομίζουν έμμεσα αλλά ουσιαστικά οφέλη (European Commission, 2024).

Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί ότι, ακόμη και υπό το κα-

θεστώς πλήρους εφαρμογής της, η DMA εξακολουθεί να αντιμετωπίζει τους καταναλωτές κυρίως ως «τελικούς χρήστες» και όχι ως ενεργούς παράγοντες της αγοράς. Ο κύριος θεματικός πυρήνας του Κανονισμού παραμένει κυρίως η ρύθμιση της σχέσης μεταξύ πλατφορμών και επιχειρηματικών χρηστών.

Στο ισχύον πλέον κανονιστικό πλαίσιο, η DMA λειτουργεί ως μηχανισμός ανακατανομής ισχύος στις ψηφιακές αγορές και ενίσχυσης της θεσμικής ισορροπίας μεταξύ μεγάλων πλατφορμών, επιχειρηματικών χρηστών και τελικών χρηστών. Τα οφέλη για τους καταναλωτές προκύπτουν κυρίως από τη δημιουργία ενός πιο ανοικτού, διαφανούς και ανταγωνιστικού ψηφιακού περιβάλλοντος, στο οποίο οι επιλογές δεν περιορίζονται από αδιαφανείς πρακτικές ή από τεχνητά εμπόδια εισόδου. Υπό αυτή την έννοια, η DMA αποτελεί σημείο καμπής στο ενωσιακό ψηφιακό δίκαιο, χωρίς όμως να εξαντλεί τις δυνατότητες μιας βαθύτερης μεταρρύθμισης με σαφέστερο προσανατολισμό προς την προστασία του καταναλωτή στο επίκεντρο της ψηφιακής ενιαίας αγοράς (Mak, 2022; Podszun, 2022).

2.3. Η ευρωπαϊκή πολιτική και νομοθεσία για την κυβερνοασφάλεια

Η ευρωπαϊκή πολιτική για την κυβερνοασφάλεια έχει εξελιχθεί τα τελευταία χρόνια σε ένα σύνολο αλληλοσυμπληρούμενων κανόνων που επιδιώκουν τρεις βασικούς στόχους. Σε πρώτο βαθμό τίθεται ως επιτακτική ανάγκη η επίτευξη υψηλού κοινού επιπέδου ασφάλειας δικτύων και πληροφοριακών συστημάτων σε ολόκληρη την Ένωση, μέσω υποχρεώσεων τεχνικής και οργανωτικής διαχείρισης κινδύνων. Έπειτα, προβάλλεται η ενίσχυση θεσμών και μηχανισμών επιχειρησιακής συνεργασίας, ιδίως μέσω του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Κυβερνοασφάλεια (ENISA) και των

Ομάδων Αντιμετώπισης Περιστατικών Ασφάλειας Υπολογιστών (CSIRTs). Τέλος, η ευρωπαϊκή πολιτική για την κυβερνοασφάλεια αποσκοπεί στη διαμόρφωση μιας ενιαίας αγοράς αξιόπιστων προϊόντων και υπηρεσιών τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, μέσω εργαλείων πιστοποίησης που ενσωματώνουν την ασφάλεια ήδη από το στάδιο του σχεδιασμού. Στον πυρήνα αυτού του πλαισίου βρίσκονται η Πράξη για την Κυβερνοασφάλεια (Cybersecurity Act) και η Οδηγία NIS2, οι οποίες λειτουργούν συμπληρωματικά μεταξύ τους. Η πρώτη οργανώνει θεσμικά την εμπιστοσύνη στην αγορά, κυρίως μέσω της ενίσχυσης της ENISA και της δημιουργίας ευρωπαϊκού πλαισίου πιστοποίησης. Η δεύτερη επιβάλλει συγκεκριμένες υποχρεώσεις διακυβέρνησης και διαχείρισης κινδύνων σε κρίσιμους και σημαντικούς φορείς, συνοδευόμενες από μηχανισμούς εποπτείας και κυρώσεων (European Parliament and the Council of the European Union, 2019).

Η Πράξη της ΕΕ για την Κυβερνοασφάλεια επιτελεί δύο βασικές λειτουργίες. Πρώτον, παρέχει στον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Κυβερνοασφάλειας (ENISA) μόνιμη εντολή και ενισχυμένο ρόλο για τη στήριξη των κρατών μελών, την ενίσχυση της επιχειρησιακής συνεργασίας και τον συντονισμό σε περιπτώσεις διασυνοριακών κυβερνοεπιθέσεων ή κρίσεων μεγάλης κλίμακας. Δεύτερον, θεσπίζει ένα ενιαίο ευρωπαϊκό πλαίσιο πιστοποίησης κυβερνοασφάλειας για προϊόντα, υπηρεσίες και διαδικασίες τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ). Το πλαίσιο αυτό επιτρέπει στις επιχειρήσεις να πιστοποιούνται μία φορά, με αποτέλεσμα η πιστοποίηση να αναγνωρίζεται σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η προσέγγιση αυτή επιδιώκει να μειώσει τον κανονιστικό κατακερματισμό μεταξύ των κρατών μελών, να διευκολύνει την προμήθεια και την αξιολόγηση τεχνολογικών λύσεων και να δημιουργήσει κοινά πρότυπα αξιοπιστίας για την αγορά. Τα σχήματα πιστοποίησης

μπορούν να καλύπτουν προϊόντα, υπηρεσίες και διαδικασίες ΤΠΕ και να περιλαμβάνουν διαφορετικά επίπεδα διασφάλισης, ανάλογα με τον βαθμό κινδύνου. Παράλληλα, η ENISA διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διάδοση πληροφοριών σχετικά με τα σχήματα πιστοποίησης και στη σύνδεσή τους με το ευρύτερο ευρωπαϊκό σύστημα συνεργασίας στον τομέα της κυβερνοασφάλειας (European Parliament and the Council of the European Union, 2019, ENISA, 2023).

Παράλληλα, οι πρόσφατες εξελίξεις στην ευρωπαϊκή πολιτική κυβερνοασφάλειας αναδεικνύουν με μεγαλύτερη έμφαση την ασφάλεια της αλυσίδας εφοδιασμού τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών. Το ζήτημα αυτό δεν αντιμετωπίζεται πλέον μόνο ως τεχνικό πρόβλημα, αλλά και ως θέμα στρατηγικής και γεωπολιτικής σημασίας. Στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού πακέτου κυβερνοασφάλειας του Ιανουαρίου 2026 προτάθηκε αναθεώρηση της Πράξης για την Κυβερνοασφάλεια με δύο βασικούς στόχους: αφενός τη μείωση των κινδύνων που σχετίζονται με την αλυσίδα εφοδιασμού ΤΠΕ και αφετέρου την απλούστευση και επιτάχυνση του ευρωπαϊκού πλαισίου πιστοποίησης. Στόχος των προτάσεων αυτών είναι να επιτρέπεται η ανάπτυξη νέων σχημάτων πιστοποίησης σε μικρότερο χρονικό διάστημα και με πιο ευέλικτες διαδικασίες διακυβέρνησης. Παράλληλα επιδιώκεται η διευκόλυνση της συμμόρφωσης των επιχειρήσεων με τους υφιστάμενους κανόνες κυβερνοασφάλειας και η ενίσχυση του ρόλου της ENISA στην υποστήριξη των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι σε κυβερνοαπειλές. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση κινδύνων που συνδέονται με προμηθευτές υψηλού κινδύνου σε δίκτυα κινητών επικοινωνιών, καθώς και προσπάθειες βελτίωσης της συλλογής και ανάλυσης δεδομένων σχετικά με κυβερνοεπιθέσεις, ιδίως επιθέσεις τύπου ransomware, μέσω ενίσχυσης των μη-

χανισμών συντονισμού μεταξύ των αρμόδιων αρχών (Lawspot.gr, 2026).

Η Οδηγία NIS2 (Οδηγία (ΕΕ) 2022/2555) αποτελεί το βασικό κανονιστικό πλαίσιο που επιβάλλει υποχρεώσεις κυβερνοασφάλειας σε οργανισμούς οι οποίοι θεωρούνται κρίσιμοι ή σημαντικοί για τη λειτουργία της κοινωνίας και της οικονομίας. Η οδηγία επιδιώκει την εναρμόνιση των απαιτήσεων που αφορούν τη διαχείριση κινδύνων κυβερνοασφάλειας και την αναφορά περιστατικών, σε συνδυασμό με ενισχυμένους μηχανισμούς εποπτείας και επιβολής. Κεντρική επιλογή της NIS2 είναι ότι η κυβερνοασφάλεια δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως τεχνικό ζήτημα των τμημάτων πληροφορικής, αλλά ως θέμα εταιρικής διακυβέρνησης και ευθύνης της διοίκησης. Τα διοικητικά ή διαχειριστικά όργανα των οργανισμών υποχρεούνται να εγκρίνουν τα μέτρα διαχείρισης κινδύνων, να εποπτεύουν την εφαρμογή τους και μπορούν να λογοδοτούν σε περίπτωση παραβιάσεων. Παράλληλα προβλέπεται υποχρέωση κατάρτισης και εκπαίδευσης των μελών της διοίκησης σε θέματα κυβερνοασφάλειας (European Parliament and the Council of the European Union, 2022, art. 20). Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η μετατροπή της κυβερνοασφάλειας σε διαρκή διαδικασία διαχείρισης κινδύνων που συνδέεται με τη συνολική λειτουργία και ανθεκτικότητα των οργανισμών.

Σε ουσιαστικό επίπεδο, η NIS2 οργανώνεται γύρω από δύο βασικούς άξονες: αφενός την εφαρμογή μέτρων διαχείρισης κινδύνων κυβερνοασφάλειας και αφετέρου την υποχρέωση αναφοράς περιστατικών. Η Οδηγία υιοθετεί μια προσέγγιση έγκαιρης προειδοποίησης και κλιμακωτής ενημέρωσης των αρμόδιων αρχών και των ομάδων αντιμετώπισης περιστατικών ασφάλειας (CSIRTs). Οι οργανισμοί οφείλουν να υποβάλλουν ειδοποίηση χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση και, σε κάθε περίπτωση, εντός 72 ωρών από τη στιγμή που λάβουν γνώση σημαντικού περιστατικού. Η ειδοποίηση αυτή συνοδεύεται

από αρχική αξιολόγηση της σοβαρότητας και των πιθανών επιπτώσεων του περιστατικού, καθώς και από τεχνικά στοιχεία που μπορούν να βοηθήσουν στην αντιμετώπισή του. Στη συνέχεια υποβάλλεται πλήρης τελική έκθεση εντός ενός μήνα (European Parliament and the Council of the European Union, 2022). Σε ορισμένες περιπτώσεις προβλέπονται ακόμη συντομότερες προθεσμίες, όπως για παρόχους υπηρεσιών εμπιστοσύνης, οι οποίοι οφείλουν να γνωστοποιούν σημαντικά περιστατικά εντός 24 ωρών από τη στιγμή που τα αντιληφθούν. Παράλληλα οι αρμόδιες αρχές ή οι ομάδες CSIRTs καλούνται να παρέχουν αρχική ανταπόκριση εντός 24 ωρών από τη λήψη της ειδοποίησης, προσφέροντας τεχνικές οδηγίες ή αρχική αξιολόγηση της κατάστασης. Η οδηγία επιδιώκει να διατηρήσει ισορροπία μεταξύ αποτελεσματικής ενημέρωσης και πρακτικής αντιμετώπισης των περιστατικών, επισημαίνοντας ότι οι υποχρεώσεις αναφοράς δεν πρέπει να αποσπούν κρίσιμους πόρους από την ίδια τη διαδικασία διαχείρισης του περιστατικού (European Parliament and the Council of the European Union, 2022).

Στο πεδίο της επιβολής, η NIS2 ενισχύει τον αποτρεπτικό χαρακτήρα του κανονιστικού πλαισίου μέσω διοικητικών κυρώσεων που συνδέονται τόσο με συγκεκριμένα χρηματικά ποσά όσο και με ποσοστό επί του παγκόσμιου κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων. Η Οδηγία διαφοροποιεί τις κυρώσεις μεταξύ «βασικών οντοτήτων» (essential entities) και «σημαντικών οντοτήτων» (important entities), *ώστε να αντικατοπτρίζονται ο βαθμός κρισιμότητάς τους, όσον αφορά τον τομέα τους ή το είδος της υπηρεσίας που παρέχουν, καθώς και το μέγεθός τους. Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να λαμβάνονται δεόντως υπόψη τυχόν σχετικές τομεακές εκτιμήσεις κινδύνου ή καθοδήγηση από τις αρμόδιες αρχές, κατά περίπτωση. Τα καθεστώτα εποπτείας και επιβολής για τις δύο αυτές κατηγορίες οντοτήτων θα πρέπει να διαφοροποι-*

ούνται ώστε να εξασφαλίζεται δίκαιη ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων και των υποχρεώσεων με βάση τον κίνδυνο, αφενός, και του διοικητικού φόρτου που προκύπτει από την εποπτεία της συμμόρφωσης, αφετέρου (αιτιολογική σκέψη 15, άρθρο 3 της Οδηγίας). Για παραβάσεις βασικών υποχρεώσεων, όπως οι υποχρεώσεις διαχείρισης κινδύνων και αναφοράς περιστατικών, προβλέπονται ανώτατα όρια τουλάχιστον 10.000.000 ευρώ ή 2% του συνολικού παγκόσμιου κύκλου εργασιών για τις essential entities, και τουλάχιστον 7.000.000 ευρώ ή 1,4% για τις important entities, ανάλογα με το ποιο ποσό είναι υψηλότερο (European Parliament and the Council of the European Union, 2022). Η προσέγγιση αυτή επιδιώκει να συνδέσει την ένταση των κυρώσεων με το οικονομικό μέγεθος και τη σημασία της κάθε οντότητας.

Η σχέση της NIS2 με την Πράξη για την Κυβερνοασφάλεια γίνεται εμφανής όταν εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκει να συνδέσει τις υποχρεώσεις συμμόρφωσης των οργανισμών με τους μηχανισμούς της αγοράς. Οι υποχρεώσεις της NIS2 απαιτούν από τους οργανισμούς να υιοθετούν ολοκληρωμένα συστήματα διακυβέρνησης της κυβερνοασφάλειας, να εφαρμόζουν μέτρα διαχείρισης κινδύνων και να αναφέρουν περιστατικά. Παράλληλα, τα εργαλεία της Πράξης για την Κυβερνοασφάλεια, όπως ο ρόλος της ENISA και τα ευρωπαϊκά σχήματα πιστοποίησης, παρέχουν στην αγορά μηχανισμούς για την αξιολόγηση και σύγκριση της ασφάλειας προϊόντων και υπηρεσιών που χρησιμοποιούνται από τους οργανισμούς. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται ένα συνδυασμένο σύστημα κανονιστικών υποχρεώσεων και μηχανισμών αγοράς που αποσκοπεί στην ενίσχυση της συνολικής ανθεκτικότητας των ψηφιακών υποδομών (Eckhardt & Kotovskaia, 2023).

Σε επίπεδο πρακτικής εφαρμογής, η NIS2 διευρύνει σημαντικά τον κύκλο των οργανισμών που υπάγονται στις υποχρεώσεις κυβερνοασφάλειας και μετατοπίζει

την έμφαση από μια στενά τομεακή προσέγγιση προς μια ευρύτερη αντίληψη οριζόντιας ανθεκτικότητας. Οι οργανισμοί καλούνται να εφαρμόζουν τεκμηριωμένα μέτρα διαχείρισης κινδύνων, όπως πολιτικές ασφάλειας, διαδικασίες εσωτερικού ελέγχου, σχέδια επιχειρησιακής συνέχειας και μέτρα ασφάλειας της εφοδιαστικής αλυσίδας. Παράλληλα απαιτείται ετοιμότητα για την έγκαιρη αναφορά περιστατικών και συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές. Οι πρόσφατες εξελίξεις στην ευρωπαϊκή πολιτική κυβερνοασφάλειας δείχνουν επίσης μια προσπάθεια μείωσης του κόστους συμμόρφωσης για τις επιχειρήσεις, μέσω σαφέστερων κανόνων, απλούστευσης διαδικασιών και ενίσχυσης εργαλείων όπως τα κεντρικά σημεία υποβολής αναφορών. Η στρατηγική αυτή αντανακλά μια ευρύτερη επιδίωξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης: η κυβερνοασφάλεια να αντιμετωπίζεται όχι μόνο ως υποχρέωση συμμόρφωσης, αλλά και ως βασική προϋπόθεση εμπιστοσύνης και ανταγωνιστικότητας στην ενιαία ψηφιακή αγορά (Lawspot.gr, 2026, European Commission, 2024).

2.4. Η ρύθμιση της Τεχνητής Νοημοσύνης στην Ένωση – Ο Κανονισμός EU AI ACT

Ο Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1689 για την Τεχνητή Νοημοσύνη (Artificial Intelligence Act – AI Act) αποτελεί την πρώτη ολοκληρωμένη, δεσμευτική και οριζόντια ρύθμιση της τεχνητής νοημοσύνης σε υπερεθνικό επίπεδο. Με τον κανονισμό αυτό η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκει να διαμορφώσει ένα διεθνές πρότυπο ανάπτυξης και χρήσης «αξιόπιστης» και ανθρωποκεντρικής τεχνητής νοημοσύνης. Το κανονιστικό πλαίσιο δεν περιορίζεται στη ρύθμιση συγκεκριμένων τεχνολογικών εφαρμογών, αλλά εισάγει ένα ευρύτερο μοντέλο διακυβέρνησης της τεχνητής νοημοσύνης που επικεντρώνεται στους κινδύνους που μπορεί να προκύψουν από τη χρήση της, ιδίως

σε σχέση με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, τη δημοκρατική λειτουργία των θεσμών και την ανθρώπινη αυτονομία (Παναγοπούλου, 2025, Finck, 2026).

Κεντρικός μηχανισμός του AI Act είναι η προσέγγιση που βασίζεται στον κίνδυνο (risk-based approach). Σύμφωνα με αυτή, τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης κατηγοριοποιούνται ανάλογα με το επίπεδο κινδύνου που ενδέχεται να δημιουργούν. Η επιλογή αυτή αντανακλά την αρχή της αναλογικότητας και της πρόληψης. Πιο συγκεκριμένα, αυστηρότερες ρυθμίσεις εφαρμόζονται σε εφαρμογές υψηλού κινδύνου, ενώ αποφεύγεται η υπερβολική ρύθμιση συστημάτων χαμηλής επικινδυνότητας (Ζαγγανάς Χ., Καρκαλέμη Σ., 2025, Finck, 2026). Στην ανωτέρω κατηγορία εντάσσονται τα συστήματα που θεωρείται ότι δημιουργούν μη αποδεκτό κίνδυνο και τα οποία απαγορεύονται πλήρως. Σε αυτά περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, πρακτικές χειριστικής ή παραπλανητικής επιρροής της ανθρώπινης συμπεριφοράς, η εκμετάλλευση ευάλωτων ομάδων και ορισμένες μορφές βιομετρικής επιτήρησης ή κοινωνικής βαθμολόγησης. Οι απαγορεύσεις αυτές αντανακλούν τη σαφή επιλογή του ενωσιακού νομοθέτη να θέσει όρια σε περιπτώσεις όπου η χρήση τεχνητής νοημοσύνης μπορεί να απειλήσει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια ή την ουσία των θεμελιωδών δικαιωμάτων (Παναγοπούλου, 2025, Ζαγγανάς Χ., Καρκαλέμη Σ., 2025, Finck, 2026).

Η επόμενη και κανονιστικά ιδιαίτερα σημαντική κατηγορία αφορά στα συστήματα υψηλού κινδύνου. Τα συστήματα αυτά δεν απαγορεύονται, αλλά υπόκεινται σε εκτεταμένες υποχρεώσεις συμμόρφωσης. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης που χρησιμοποιούνται, μεταξύ άλλων, στην εκπαίδευση, στην απασχόληση, στην υγεία, στη διαχείριση κρίσιμων υποδομών, στην επιβολή του νόμου, στη μετανάστευση και στη λειτουργία της δικαιοσύνης. Η ένταξη ενός συστήματος στην κατηγορία υψηλού κινδύνου

δεν εξαρτάται μόνο από τα τεχνικά χαρακτηριστικά του, αλλά και από το πλαίσιο χρήσης του και από τις πιθανές κοινωνικές και νομικές συνέπειες που μπορεί να προκαλέσει (Παναγοπούλου, 2025, Finck, 2026).

Για τα συστήματα υψηλού κινδύνου ο κανονισμός προβλέπει ένα ολοκληρωμένο σύνολο υποχρεώσεων για τους παρόχους. Μεταξύ άλλων απαιτείται η δημιουργία συστήματος διαχείρισης κινδύνων που καλύπτει ολόκληρο τον κύκλο ζωής του συστήματος, η διασφάλιση της ποιότητας των δεδομένων εκπαίδευσης, η σύνταξη τεχνικής τεκμηρίωσης, η διασφάλιση διαφάνειας και ιχνηλασιμότητας, καθώς και η δυνατότητα αποτελεσματικής ανθρώπινης εποπτείας. Οι απαιτήσεις αυτές αποσκοπούν τόσο στην πρόληψη πιθανών βλαβών όσο και στη διασφάλιση της λογοδοσίας και του ελέγχου των συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης από τις αρμόδιες αρχές (Ζαγγανάς Χ., Καρκαλέμη Σ., 2025, Finck, 2026). Η προσέγγιση αυτή συνδέεται με τη γενικότερη κανονιστική τάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να δίνει έμφαση σε συστήματα διαχείρισης κινδύνων και λογοδοσίας.

Ο Κανονισμός αναγνωρίζει επίσης ότι η ευθύνη για την ασφαλή και νόμιμη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης δεν περιορίζεται μόνο στους παρόχους των συστημάτων, αλλά επεκτείνεται και στους φορείς που τα χρησιμοποιούν στην πράξη (deployers). Για τους χρήστες αυτούς προβλέπονται ειδικές υποχρεώσεις, όπως η χρήση των συστημάτων σύμφωνα με τις οδηγίες του παρόχου, η παρακολούθηση της λειτουργίας τους και η λήψη μέτρων για τον περιορισμό των κινδύνων. Σε ορισμένες περιπτώσεις προβλέπεται επίσης υποχρέωση ενημέρωσης των προσώπων όταν αλληλεπιδρούν με σύστημα τεχνητής νοημοσύνης. Ιδιαίτερη σημασία έχει η απαίτηση διαφάνειας σε περιπτώσεις όπως η χρήση συστημάτων αναγνώρισης συναισθημάτων ή η δημιουργία συνθετικού περιεχομένου (deepfakes), όπου υπάρχει αυξημένος

κίνδυνος παραπλάνησης (Ζαγγανάς Χ., Καρκαλέμη Σ., 2025, Finck, 2026).

Εκτός από τα συστήματα υψηλού κινδύνου, ο κανονισμός ρυθμίζει και τα μοντέλα τεχνητής νοημοσύνης γενικού σκοπού (general-purpose AI models), ιδιαίτερα όταν αυτά ενδέχεται να δημιουργούν συστημικούς κινδύνους λόγω της ευρείας χρήσης τους και των σημαντικών υπολογιστικών πόρων που απαιτούν. Για τα μοντέλα αυτά προβλέπονται ειδικές υποχρεώσεις τεχνικής τεκμηρίωσης, διαχείρισης κινδύνων και συνεργασίας με τις αρμόδιες αρχές. Η ρύθμιση αυτή αντανακλά την αναγνώριση ότι οι επιπτώσεις τέτοιων μοντέλων μπορούν να επηρεάσουν πολλούς τομείς της οικονομίας και της κοινωνίας (Ζαγγανάς Χ., Καρκαλέμη Σ., 2025, Finck, 2026).

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι και το σύστημα κυρώσεων που προβλέπει ο Κανονισμός, το οποίο έχει σχεδιαστεί με έντονα αποτρεπτικό χαρακτήρα. Οι παραβάσεις των απαγορευμένων πρακτικών ή των βασικών υποχρεώσεων για συστήματα υψηλού κινδύνου μπορούν να επιφέρουν διοικητικά πρόστιμα έως 35 εκατομμύρια ευρώ ή έως 7% του παγκόσμιου ετήσιου κύκλου εργασιών της επιχείρησης, ανάλογα με το ποιο ποσό είναι υψηλότερο. Για λιγότερο σοβαρές παραβάσεις προβλέπονται χαμηλότερα αλλά επίσης σημαντικά όρια προστίμων. Η δομή αυτή παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες με το σύστημα κυρώσεων του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων και αποτυπώνει την πρόθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να διασφαλίσει ουσιαστική συμμόρφωση με τις νέες ρυθμίσεις (Ζαγγανάς Χ., Καρκαλέμη Σ., 2025, Finck, 2026).

Συνολικά, ο AI Act διαμορφώνει ένα πολυεπίπεδο κανονιστικό πλαίσιο που επιδιώκει να εξισορροπήσει την τεχνολογική καινοτομία με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η προσέγγιση που βασίζεται στον κίνδυνο, οι αυστηρές υποχρεώσεις για τα συστήματα υψηλού κινδύνου, η κατανομή ευθυνών μεταξύ πα-

ρόχων και χρηστών και το ισχυρό σύστημα κυρώσεων αντανακλούν μια σαφή μετατόπιση προς μια προληπτική και θεσμικά ελεγχόμενη ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης. Με αυτή την έννοια, ο Κανονισμός δεν λειτουργεί μόνο ως τεχνικό εργαλείο ρύθμισης, αλλά και ως βασικό στοιχείο του ευρύτερου ευρωπαϊκού κανονιστικού οράματος για τη διακυβέρνηση της ψηφιακής τεχνολογίας (Παναγοπούλου, 2025, Finck, 2026).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ
Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Ψηφιακής Ατζέντας στο κυπριακό νομικό σύστημα: μια κριτική προσέγγιση

3.1. Η εθνική ψηφιακή στρατηγική

Η εθνική ψηφιακή στρατηγική της Κυπριακής Δημοκρατίας αποτελεί ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο πολιτικής για την ψηφιακή μεταμόρφωση της χώρας και έχει αναδειχθεί σε οριζόντια κυβερνητική προτεραιότητα, άμεσα συνδεδεμένη με τις ευρύτερες πολιτικές μεταρρύθμισης, εκσυγχρονισμού και οικονομικής ανάπτυξης του κράτους. Η στρατηγική αυτή ευθυγραμμίζεται με τις ευρωπαϊκές και διεθνείς πρωτοβουλίες για τον ψηφιακό μετασχηματισμό, όπως το πρόγραμμα πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την «Ψηφιακή Δεκαετία 2030» και τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών. Στο επίκεντρο της στρατηγικής βρίσκονται οι αρχές της βιωσιμότητας, της ανθεκτικότητας και της προσαρμοστικότητας, με στόχο τη δημιουργία μιας ανθεκτικής ψηφιακής οικονομίας γνώσης, την ενίσχυση της δημοκρατικής συμμετοχής των πολιτών στην ψηφιακή κοινωνία και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της κυπριακής οικονομίας μέσω της αξιοποίησης νέων τεχνολογιών (Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής).

Η στρατηγική αυτή αναπτύσσεται γύρω από τέσσερις βασικούς πυλώνες, οι οποίοι καλύπτουν διαφορετικές πτυχές της ψηφιακής μετάβασης και συνοδεύονται από συγκεκριμένα έργα, δράσεις και επενδύσεις. Σημαντικό μέρος αυτών χρηματοδοτείται μέσω του Σχεδί-

ου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Κύπρος το Αύριο», το οποίο λειτουργεί ως βασικό εργαλείο υλοποίησης της ψηφιακής μεταρρύθμισης της χώρας (Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής).

Ο πρώτος πυλώνας αφορά την ενίσχυση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, η οποία αντιμετωπίζεται ως βασικός μοχλός του ψηφιακού μετασχηματισμού της δημόσιας διοίκησης. Η ανάπτυξη σύγχρονων ψηφιακών δημόσιων υπηρεσιών επιδιώκει τη δημιουργία ενός αποτελεσματικότερου και πιο διαφανούς κράτους, την ενίσχυση της εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και πολιτών και τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο αυτό προωθείται η εγκατάσταση νέων πληροφοριακών συστημάτων σε κρίσιμες δημόσιες υπηρεσίες και η ψηφιοποίηση διοικητικών διαδικασιών, με στόχο τη μείωση των χρόνων διεκπεραίωσης, την εξοικονόμηση πόρων και την παροχή ταχύτερων και αποτελεσματικότερων υπηρεσιών προς πολίτες και επιχειρήσεις (Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής).

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην απλοποίηση των διοικητικών διαδικασιών πριν από την ψηφιοποίησή τους, ώστε να περιοριστεί η γραφειοκρατία και να διασφαλιστεί ότι οι ψηφιακές υπηρεσίες ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες των πολιτών. Στο πλαίσιο αυτό έχει δημιουργηθεί το Digital Services Factory, το οποίο αξιοποιεί ευέλικτες μεθόδους ανάπτυξης για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση ψηφιακών υπηρεσιών φιλικών προς τον χρήστη. Παράλληλα, αναπτύσσεται το gov.cy ως ενιαίος ψηφιακός κόμβος αλληλεπίδρασης των πολιτών με τη δημόσια διοίκηση, παρέχοντας ένα ενιαίο σημείο πρόσβασης για πληροφορίες, υπηρεσίες και ηλεκτρονικές συναλλαγές με το κράτος (Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής).

Στον ίδιο πυλώνα περιλαμβάνονται επίσης η προώθηση της ηλεκτρονικής ταυτότητας, της ηλεκτρονικής

υπογραφής με πλήρη νομική ισχύ και σύγχρονων συστημάτων ηλεκτρονικών πληρωμών, τα οποία έχουν ήδη εφαρμοστεί σε διάφορες δημόσιες υπηρεσίες. Παράλληλα υλοποιείται πρόγραμμα μετάβασης κρατικών πληροφοριακών συστημάτων σε υποδομές υπολογιστικού νέφους, καθώς και έργα ανασχεδιασμού της αρχιτεκτονικής των ψηφιακών υποδομών της δημόσιας διοίκησης, με στόχο την ενίσχυση της διαλειτουργικότητας, της ασφάλειας και της προστασίας των δεδομένων. Συνολικά, υλοποιούνται ψηφιακά έργα συνολικής αξίας που υπερβαίνει τα 350 εκατομμύρια ευρώ, συμπεριλαμβανομένων συστημάτων για τον τομέα της εκπαίδευσης, της δικαιοσύνης και της υγείας, καθώς και για υπηρεσίες όπως το Τμήμα Φορολογίας, ο Έφορος Εταιρειών και το Τμήμα Οδικών Μεταφορών (Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής).

Ο δεύτερος πυλώνας επικεντρώνεται στην προώθηση της ψηφιακής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας. Στο πλαίσιο αυτό ενισχύεται η ψηφιακή μετάβαση των κυπριακών επιχειρήσεων και η υιοθέτηση νέων τεχνολογιών που ενισχύουν την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα. Το κράτος αναλαμβάνει ενεργό ρόλο στην υποστήριξη των επιχειρήσεων μέσω εργαλείων που ενισχύουν την ψηφιακή τους ωριμότητα, όπως προγράμματα χρηματοδότησης και πρωτοβουλίες ψηφιακής αναβάθμισης (Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής).

Κεντρική δράση σε αυτόν τον πυλώνα καταλαμβάνει το Σχέδιο Χορηγιών για την Ψηφιακή Αναβάθμιση των Επιχειρήσεων, το οποίο υλοποιείται από το Υπουργείο Ενέργειας, Εμπορίου και Βιομηχανίας σε συνεργασία με το Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής. Το πρόγραμμα αυτό ενθαρρύνει επενδύσεις σε ψηφιακές τεχνολογίες και καινοτόμες επιχειρηματικές πρακτικές, διαθέτοντας συνολικό προϋπολογισμό περίπου 30 εκατομμυρίων ευρώ στο πλαίσιο του Σχεδί-

ου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Κύπρος το Αύριο» και του προγράμματος ΘΑΛΕΙΑ (Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής).

Ο τρίτος πυλώνας αφορά στην ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων στον πληθυσμό. Η στρατηγική αναγνωρίζει ότι η επιτυχία της ψηφιακής μετάβασης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το επίπεδο γνώσεων και δεξιοτήτων των πολιτών και των εργαζομένων. Για τον λόγο αυτό προωθούνται προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης που στοχεύουν στην αναβάθμιση των ψηφιακών δεξιοτήτων τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, καθώς και στην ανάπτυξη εξειδικευμένων δεξιοτήτων στον τομέα των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής).

Στο πλαίσιο αυτό υλοποιείται το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τις Ψηφιακές Δεξιότητες, το οποίο περιλαμβάνει δράσεις εκπαίδευσης, επανακατάρτισης και ενίσχυσης της ψηφιακής παιδείας του πληθυσμού. Παράλληλα λειτουργεί η Ψηφιακή Ακαδημία Πολιτών, η οποία προσφέρει εκπαιδευτικά προγράμματα και μαθήματα προσαρμοσμένα στις ανάγκες διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, όπως άτομα τρίτης ηλικίας, άτομα με αναπηρία, γυναίκες και κάτοικοι απομακρυσμένων περιοχών. Σημαντική δράση αποτελεί επίσης το πρόγραμμα ICT Re-Up Skilling, το οποίο στοχεύει στην αναβάθμιση των ψηφιακών δεξιοτήτων εργαζομένων ή ανέργων με ακαδημαϊκό υπόβαθρο σε θετικές ή οικονομικές επιστήμες (Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής).

Ο τέταρτος πυλώνας επικεντρώνεται στην αναβάθμιση των ψηφιακών υποδομών και της συνδεσιμότητας. Η ύπαρξη σύγχρονων, ασφαλών και αξιόπιστων υποδομών θεωρείται βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη της ψηφιακής οικονομίας και για την καθιέρωση της Κύ-

πρου ως περιφερειακού κόμβου δεδομένων στην Ανατολική Μεσόγειο. Στο πλαίσιο αυτό έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές επενδύσεις τόσο από το κράτος όσο και από ιδιωτικούς παρόχους τηλεπικοινωνιών, μεταξύ των οποίων και η αδειοδότηση δικτύων 5G από το 2021, τα οποία επιτρέπουν την ανάπτυξη καινοτόμων εφαρμογών σε τομείς όπως οι έξυπνες πόλεις, η ενέργεια, η γεωργία, η υγεία και οι μεταφορές (Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής).

Οι στόχοι του πυλώνα αυτού περιλαμβάνουν τη γεφύρωση του ψηφιακού χάσματος μέσω της επέκτασης δικτύων υπερυψηλών ταχυτήτων σε όλο το νησί, την προώθηση ενός ανταγωνιστικού και φιλικού επενδυτικού περιβάλλοντος στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, καθώς και την ανάπτυξη λύσεων έξυπνων πόλεων. Στις σχετικές επενδύσεις περιλαμβάνονται πρόγραμμα κουπονιών για σύνδεση νοικοκυριών με ευρυζωνικές υπηρεσίες υψηλών ταχυτήτων, κρατική επιδότηση για την επέκταση δικτύων σε περιοχές χωρίς εμπορικό ενδιαφέρον και έργα ανάπτυξης έξυπνων πόλεων. Παράλληλα υλοποιούνται πρωτοβουλίες όπως το Ευρυζωνικό Πλάνο 2021-2025, τα εθνικά προγράμματα για έξυπνες πόλεις και η Εθνική Στρατηγική Διαστήματος 2022-2027, οι οποίες αποσκοπούν στη δημιουργία ενός σύγχρονου ψηφιακού οικοσυστήματος και στην ενίσχυση της τεχνολογικής παρουσίας της Κύπρου σε διεθνές επίπεδο (Υφυπουργείο Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής).

Η εθνική ψηφιακή στρατηγική της Κυπριακής Δημοκρατίας ανταποκρίνεται σε μεγάλο βαθμό στις κατευθύνσεις της ευρωπαϊκής ψηφιακής πολιτικής, όπως αυτές διαμορφώνονται στο Πρόγραμμα Πολιτικής για την Ψηφιακή Δεκαετία (Digital Decade Policy Programme – DDPP) της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το πρόγραμμα αυτό θέτει ως στόχο τη δημιουργία μιας ανθρωποκεντρικής, βιώσιμης και συμπεριληπτικής ψηφιακής κοινωνίας έως

το 2030, βασισμένης σε θεμελιώδεις ευρωπαϊκές αξίες όπως η ελευθερία, η προστασία των δικαιωμάτων, η ισότητα και η κοινωνική δικαιοσύνη. Η ευθυγράμμιση της κυπριακής στρατηγικής με το DDPP ενισχύει τη συνοχή της εθνικής πολιτικής με τις ευρωπαϊκές προτεραιότητες και διευκολύνει τη συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την αντιμετώπιση προκλήσεων που σχετίζονται με την ψηφιακή μετάβαση, όπως το ψηφιακό χάσμα, οι κυβερνοαπειλές και η παραπληροφόρηση (European Commission, 2023).

Το Πρόγραμμα Πολιτικής για την Ψηφιακή Δεκαετία βασίζεται σε τέσσερις βασικούς πυλώνες πολιτικής: τις ψηφιακές δεξιότητες, τις ψηφιακές υποδομές, τον ψηφιακό μετασχηματισμό των επιχειρήσεων και την ψηφιοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών. Οι πυλώνες αυτοί παρουσιάζουν σημαντικές αντιστοιχίες με τους τέσσερις πυλώνες της εθνικής ψηφιακής στρατηγικής της Κύπρου, γεγονός που ενισχύει τη συμβατότητα της εθνικής πολιτικής με την ευρωπαϊκή ψηφιακή ατζέντα. Η σύγκλιση αυτή διευκολύνει επίσης την παρακολούθηση της προόδου των κρατών-μελών μέσω κοινών δεικτών αξιολόγησης και μηχανισμών εποπτείας που έχουν αναπτυχθεί σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission, 2023).

Ειδικότερα, ο πυλώνας της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης στην Κύπρο, ο οποίος δίνει έμφαση στην ψηφιοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών, στην εισαγωγή της ηλεκτρονικής ταυτότητας και στη λειτουργία της ενιαίας ψηφιακής πύλης gov.cy, συνδέεται άμεσα με τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό πυλώνα για την ψηφιοποίηση της δημόσιας διοίκησης. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, η πολιτική αυτή επιδιώκει τη διαθεσιμότητα βασικών δημόσιων υπηρεσιών σε ψηφιακή μορφή για πολίτες και επιχειρήσεις, την ενίσχυση της κυβερνοασφάλειας των δημόσιων συστημάτων και την ανάπτυξη διαλειτουργικών ψηφιακών υποδομών μεταξύ των κρατών-μελών. Η

πρόοδος προς αυτούς τους στόχους αξιολογείται μέσω δεικτών απόδοσης (Key Performance Indicators – KPIs) και μέσω του δείκτη ψηφιακής οικονομίας και κοινωνίας (DESI), καθώς και μέσω ετήσιων εκθέσεων προόδου στο πλαίσιο της Ψηφιακής Δεκαετίας (European Commission, 2023).

Παράλληλα, ο πυλώνας της προώθησης της ψηφιακής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας στην Κύπρο παρουσιάζει σημαντική αντιστοιχία με τον ευρωπαϊκό στόχο για τον ψηφιακό μετασχηματισμό των επιχειρήσεων. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης προωθείται η υιοθέτηση προηγμένων ψηφιακών τεχνολογιών από τις επιχειρήσεις, όπως υπηρεσίες υπολογιστικού νέφους (cloud), ανάλυση δεδομένων (data analytics) και εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης. Παράλληλα ενισχύονται πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στη δημιουργία ευνοϊκού περιβάλλοντος για την καινοτομία, την πρόσβαση σε δεδομένα και την ανάπτυξη νέων ψηφιακών επιχειρηματικών μοντέλων, ενώ προωθούνται πολυεθνικά έργα και κοινές επενδύσεις σε ψηφιακές υποδομές και τεχνολογίες (European Commission, 2023).

Ο πυλώνας ανάπτυξης ψηφιακών δεξιοτήτων της κυπριακής στρατηγικής αντανακλά επίσης άμεσα τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό πυλώνα για την ενίσχυση των ψηφιακών δεξιοτήτων του πληθυσμού. Η ευρωπαϊκή πολιτική στοχεύει στη δημιουργία ενός πληθυσμού με βασικές ψηφιακές δεξιότητες, αλλά και στην αύξηση του αριθμού εξειδικευμένων επαγγελματιών στον τομέα των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών. Στο πλαίσιο αυτό προωθούνται δράσεις εκπαίδευσης και κατάρτισης που καλύπτουν τόσο βασικές ψηφιακές ικανότητες όσο και εξειδικευμένες δεξιότητες σε προηγμένες τεχνολογίες, με ιδιαίτερη έμφαση στη συμμετοχή ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και στην ενσωμάτωση ψηφιακών εργαλείων στο εκπαιδευτικό σύστημα (European Commission, 2023).

Τέλος, ο πυλώνας αναβάθμισης υποδομών και συνδεσιμότητας της κυπριακής στρατηγικής συνδέεται με τον ευρωπαϊκό στόχο ανάπτυξης ασφαλών και βιώσιμων ψηφιακών υποδομών. Η ευρωπαϊκή πολιτική δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη δικτύων υπερυψηλών ταχυτήτων, στην επέκταση της συνδεσιμότητας σε απομακρυσμένες περιοχές και στην ανάπτυξη καινοτόμων ψηφιακών εφαρμογών που βασίζονται σε δίκτυα 5G και υποδομές Gigabit. Στο πλαίσιο του προγράμματος της Ψηφιακής Δεκαετίας, τα κράτη-μέλη καταρτίζουν εθνικούς οδικούς χάρτες ψηφιακής μετάβασης, οι οποίοι αξιολογούνται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μέσω περιοδικών εκθέσεων και συγκριτικών δεικτών προόδου (European Commission, 2023).

Συνολικά, η κυπριακή ψηφιακή στρατηγική ενσωματώνει τις βασικές κατευθύνσεις της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ψηφιακή μετάβαση, μέσω εθνικών σχεδίων δράσης και οδικών χαρτών που προσαρμόζονται στις συστάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Παράλληλα, η συμμετοχή της χώρας σε ευρωπαϊκά προγράμματα και χρηματοδοτικούς μηχανισμούς, όπως ο Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, ενισχύει την υλοποίηση των σχετικών έργων και συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων της Ψηφιακής Δεκαετίας έως το 2030. Με τον τρόπο αυτό η εθνική στρατηγική της Κύπρου εντάσσεται στο ευρύτερο ευρωπαϊκό πλαίσιο για την ανάπτυξη μιας ασφαλούς, καινοτόμου και συμπεριληπτικής ψηφιακής οικονομίας και κοινωνίας (European Commission, 2023).

3.2. Η ρύθμιση των προσωπικών δεδομένων στην κυπριακή έννομη τάξη: ο ν.125(Ι)/2018

Ο Νόμος της Κυπριακής Δημοκρατίας περί της Προστασίας των Φυσικών Προσώπων έναντι της Επεξεργασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα και της Ελεύ-

θερης Κυκλοφορίας των Δεδομένων αυτών του 2018 (Νόμος 125(I)/2018) αποτελεί το βασικό εθνικό νομοθετικό πλαίσιο για την εφαρμογή του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 – GDPR). Ο Κανονισμός αυτός αποσκοπεί στην εναρμόνιση της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εξασφαλίζοντας αφενός υψηλό επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων των φυσικών προσώπων και αφετέρου την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων εντός της εσωτερικής αγοράς. Ο κυπριακός νόμος δημοσιεύθηκε στις 31 Ιουλίου 2018 και λειτουργεί κυρίως συμπληρωματικά προς τον GDPR, προσαρμόζοντας ορισμένες διατάξεις του στο εθνικό θεσμικό πλαίσιο.

Ο νόμος δεν εισάγει ουσιώδεις αποκλίσεις από τον GDPR, αλλά εξειδικεύει συγκεκριμένα ζητήματα που επιτρέπεται να ρυθμίζονται σε εθνικό επίπεδο. Με τη θέσπισή του καταργήθηκαν οι προηγούμενοι νόμοι περί επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα της περιόδου 2001–2012, ενώ διατηρήθηκαν σε ισχύ υφιστάμενες πράξεις του Επιτρόπου Προστασίας Δεδομένων μέχρι την αντικατάστασή τους. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίστηκε η ομαλή μετάβαση από το προηγούμενο καθεστώς προστασίας δεδομένων στο νέο ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Σε επίπεδο βασικών εννοιών, ο κυπριακός νόμος υιοθετεί τους ορισμούς του GDPR, ώστε να εξασφαλίζεται ενιαία ερμηνεία σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ως «δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα» νοείται κάθε πληροφορία που αφορά ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο. Παράλληλα, ορίζονται ειδικές κατηγορίες δεδομένων, όπως τα βιομετρικά δεδομένα, τα οποία προκύπτουν από τεχνική επεξεργασία φυσικών χαρακτηριστικών με σκοπό την ταυτοποίηση ενός προσώπου, καθώς και τα γενετικά δεδομένα που σχετίζονται με τα

κληρονομικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου. Για όρους που δεν ορίζονται ρητά στον εθνικό νόμο εφαρμόζονται απευθείας οι ορισμοί του GDPR.

Το πεδίο εφαρμογής του νόμου περιορίζεται στη Δημοκρατία της Κύπρου και ακολουθεί τους κανόνες εφαρμογής που προβλέπονται στα άρθρα 2 και 3 του GDPR. Ο Κανονισμός εφαρμόζεται σε αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα καθώς και σε μη αυτοματοποιημένη επεξεργασία όταν τα δεδομένα αποτελούν μέρος συστήματος αρχειοθέτησης. Εξαιρούνται δραστηριότητες που δεν εμπίπτουν στο πεδίο του ενωσιακού δικαίου, όπως ζητήματα εθνικής ασφάλειας ή δραστηριότητες που αφορούν αποκλειστικά προσωπικές ή οικιακές δραστηριότητες.

Ο νόμος προβλέπει επίσης ειδικές περιπτώσεις επεξεργασίας δεδομένων από δημόσιες αρχές. Επιτρέπεται, για παράδειγμα, η επεξεργασία δεδομένων από τα δικαστήρια για σκοπούς απονομής της δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένης της δημοσίευσης δικαστικών αποφάσεων. Παρόμοια δυνατότητα επεξεργασίας αναγνωρίζεται και στη Βουλή των Αντιπροσώπων όταν αυτό απαιτείται για την άσκηση των αρμοδιοτήτων της. Οι ρυθμίσεις αυτές βασίζονται στη νομική βάση της επεξεργασίας για λόγους δημόσιου συμφέροντος, όπως προβλέπεται στο άρθρο 6 του GDPR.

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην προστασία των παιδιών κατά τη χρήση υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας. Ο κυπριακός νόμος καθορίζει ως ελάχιστο όριο ηλικίας για τη συγκατάθεση την ηλικία των 14 ετών. Για παιδιά μικρότερης ηλικίας απαιτείται συγκατάθεση από τον γονέα ή τον νόμιμο κηδεμόνα. Η ρύθμιση αυτή βασίζεται στο άρθρο 8 του GDPR, το οποίο επιτρέπει στα κράτη μέλη να καθορίζουν το σχετικό ηλικιακό όριο μεταξύ 13 και 16 ετών.

Ο νόμος περιλαμβάνει επίσης ειδικές διατάξεις για την επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων, όπως τα γε-

νετικά και τα βιομετρικά δεδομένα. Ειδικότερα, απαγορεύεται η χρήση των δεδομένων αυτών για σκοπούς ασφάλισης υγείας ή ζωής. Επιπλέον, σε περιπτώσεις συνδυασμού μεγάλων συστημάτων αρχειοθέτησης από δημόσιες αρχές απαιτείται η διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου σχετικά με την προστασία δεδομένων και η προηγούμενη διαβούλευση με τον Επίτροπο Προστασίας Δεδομένων, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του GDPR.

Σε ορισμένες περιπτώσεις επιτρέπεται ο περιορισμός συγκεκριμένων δικαιωμάτων των υποκειμένων των δεδομένων, όπως του δικαιώματος πρόσβασης, διόρθωσης ή διαγραφής. Οι περιορισμοί αυτοί μπορούν να επιβληθούν για λόγους όπως η εθνική ασφάλεια, η δημόσια ασφάλεια ή η πρόληψη και διερεύνηση ποινικών αδικημάτων, σύμφωνα με το άρθρο 23 του GDPR. Ωστόσο, η επιβολή τέτοιων περιορισμών πρέπει να συνοδεύεται από εκτίμηση αντικτύπου και να εφαρμόζεται μόνο όταν είναι αναγκαία και αναλογική.

Κεντρικό ρόλο στο σύστημα εποπτείας διαδραματίζει ο Επίτροπος Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, ο οποίος λειτουργεί ως ανεξάρτητη εποπτική αρχή σύμφωνα με το άρθρο 51 του GDPR. Ο Επίτροπος διορίζεται από το Υπουργικό Συμβούλιο για θητεία έξι ετών, με δυνατότητα ανανέωσης για μία ακόμη θητεία. Στα καθήκοντά του περιλαμβάνονται η παρακολούθηση της εφαρμογής της νομοθεσίας, η διερεύνηση καταγγελιών, η διενέργεια ελέγχων και η συνεργασία με άλλες ευρωπαϊκές εποπτικές αρχές.

Ο νόμος προβλέπει επίσης τη δυνατότητα διορισμού Υπευθύνου Προστασίας Δεδομένων (Data Protection Officer – DPO) σε οργανισμούς όπου αυτό απαιτείται, σύμφωνα με το άρθρο 37 του GDPR. Παράλληλα, ρυθμίζονται ζητήματα διαπίστευσης φορέων πιστοποίησης για την προστασία δεδομένων, καθώς και κανόνες για τη διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε τρί-

τες χώρες, σε συνάρτηση με τις σχετικές διατάξεις του GDPR.

Τέλος, το νομοθετικό πλαίσιο περιλαμβάνει διατάξεις για την επιβολή κυρώσεων σε περιπτώσεις παραβίασης των κανόνων προστασίας δεδομένων. Για δημόσιες αρχές προβλέπονται διοικητικά πρόστιμα που μπορούν να φτάσουν έως τις 200.000 ευρώ. Παράλληλα, προβλέπονται ποινικές κυρώσεις για σοβαρές παραβάσεις, όπως η παράνομη επεξεργασία δεδομένων, η μη γνωστοποίηση παραβιάσεων ή η παρεμπόδιση της εποπτικής αρχής. Οι ποινές αυτές μπορούν να περιλαμβάνουν χρηματικά πρόστιμα και ποινές φυλάκισης.

Συνολικά, ο Νόμος 125(I)/2018 λειτουργεί ως το εθνικό συμπληρωματικό πλαίσιο εφαρμογής του GDPR στην Κυπριακή Δημοκρατία. Μέσω των ειδικών αυτών ρυθμίσεων επιδιώκεται η αποτελεσματική εφαρμογή των ευρωπαϊκών κανόνων προστασίας δεδομένων, η διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των δικαιωμάτων των πολιτών και η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των εθνικών και ευρωπαϊκών εποπτικών αρχών.

Η επίδραση του ΓΚΠΔ στη δικαστηριακή πρακτική και λειτουργία

Σημείωση: η εν λόγω ενότητα αποτελεί αυτούσια παράθεση μελέτης που εκπονήθηκε στο πλαίσιο του χρηματοδοτούμενου από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ευρωπαϊκού προγράμματος JUSTICE με τίτλο TreAJus (Training for a European Area of Justice), το οποίο υλοποιήθηκε από το Τμήμα Νομικής το Πανεπιστημίου Frederick (εταίρος) και το Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου (συντονιστής). Συντάκτης της μελέτης είναι ο Γιώργος Χριστοφίδης, Δικηγόρος, μέλος Ειδικού Διδακτικού Προσωπικού στο Τμ. Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick και υπ. Διδάκτωρ του Τμήματος.

Ι. Εισαγωγή

Ο Γενικός Κανονισμός Προσωπικών Δεδομένων (ΓΚΠΔ 2016/679) αποτελεί μια εξελικτική διαδικασία. Η διαδικασία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια της Ιδιωτικότητας η οποία χρονολογείται ιστορικά. Δεν είναι τυχαίο που οι κυβερνήσεις άρχισαν να συνειδητοποιούν την σημαντικότητα της πληροφορίας όπως και την ανάγκη προστασίας της. Η αυτοματοποιημένη επεξεργασία των δεδομένων είναι που ενίσχυσε τη δυνατότητα της Ναζιστικής Γερμανίας να εξολοθρεύσει 6 εκατομμύρια Εβραίους (Black, 2012). Το γεγονός αυτό προκάλεσε την ολική μεταστροφή στην αξία της ιδιωτικότητας στην Ευρώπη (Massey, 2020).

Το επίπεδο μόρφωσης των πολιτών βελτιώνεται δραματικά με την διάχυση της πληροφορίας παγκόσμια. Σχεδόν αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο υιοθετείται από την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η Διακήρυξη αξιολόγησε κανονιστικά το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα. Το 1950 η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ, 1950) κατοχυρώνει εκ νέου το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα αλλά η προστασία των δεδομένων ευρίσκεται σε εμβρυικό στάδιο ή σημείο. Από τη δεκαετία του 80 και μετά η έννοια της ιδιωτικότητας ξεφεύγει της στενής αντίληψης της οικογενειακής ζωής και του απροσπέλαστου της κατοικίας και επεκτείνεται στην προστασία των δεδομένων μεταξύ των κρατών (Σύμβαση 108, Συμβούλιο της Ευρώπης, 1981). Στη συνέχεια εισάγονται σαν έννοιες στο Κοινοτικό Κεκτημένο τα προσωπικά και ευαίσθητα δεδομένα. Η τεχνολογική εξέλιξη που άλλαξε τον κόσμο οδήγησε στην υιοθέτηση της Οδηγίας 95/46/ΕΚ το 1995 όμως για μια ακόμη φορά η τεχνολογία στην πράξη ξεπερνά τη νομοθεσία. Έτσι το 2011 αρχίζει η επεξεργασία αυτού που σήμερα έχει ήδη υιοθετηθεί ως ο ΓΚΠΔ. Ο ΓΚΠΔ είναι ένα Πανευρωπαϊκό νομοθέτημα που ενδυ-

ναμώνει τα δικαιώματα των υποκειμένων σε σχέση με τη συλλογή και επεξεργασία δεδομένων. Τα δεδομένα διαχωρίζονται σε προσωπικά και ευαίσθητα αλλά ο Κανονισμός ως πρωτογενές δίκαιο δεν εφαρμόζεται σε σχέση με τα ποινικά αδικήματα και καταδίκες (ΓΚΠΔ, 2016, άρθρο 10). Είναι δυνατό όμως να περιορίζεται για θέματα εθνικής ασφάλειας (ΓΚΠΔ, 2016, άρθρο 23).

ΙΙ. Το Τέλος της Αρχής

Η ιστορική επισκόπηση του ρυθμιστικού πλαισίου των προσωπικών δεδομένων καθίσταται αναγκαία για να επεξηγήσει: α) την ανάγκη διαμόρφωσης του πρώτου νομοθετικού πλαισίου, β) να διευκολύνει την κατανόηση των διαφορών του αρχικού πλαισίου που κλείνει τον κύκλο του, γ) των αλλαγών που επιφέρει ο Κανονισμός 2016/679 και δ) την πληρέστερη αξιολόγησή του που προϋποθέτει μια σύντομη επισκόπηση του ρυθμιστικού πλαισίου των προσωπικών δεδομένων. Με αυτό τον τρόπο, καθίστανται περισσότερο αντιληπτές οι διαφορές ανάμεσα στο παλαιό και νέο εγκαθιδρυόμενο νομοθετικό καθεστώς και εξηγούνται οι λόγοι μετάβασης στη νέα εποχή των προσωπικών δεδομένων. Συμπληρωματικά, είναι δυνατή η παρουσίαση του Κανονισμού 2016/679 και, ειδικότερα, της βαρύτητας ορισμένων βασικών του διατάξεων στους θεσμούς, στα όργανα και στις νομικές οντότητες.

Η θέσπιση της Οδηγίας 95/46/ΕΚ αποτελεί δευτερογενές μεν νομοθετικό κείμενο με δεσμευτική ισχύ αλλά αποτελεί ίσως το πλέον σημαντικό γεγονός που προκάλεσε την αφετηρία μιας νέας περιόδου. Με το κείμενο επιχειρήθηκε μια ομοιόμορφη ευρωπαϊκή πολιτική στην Ένωση στον τομέα προστασίας προσωπικών δεδομένων εν γένει.

Το εν λόγω πλαίσιο ακολουθεί τις προσπάθειες των Ευρωπαϊκών οργάνων για μια πληρέστερη προστασία των προσωπικών δεδομένων σε όλη την επικράτεια

της Ένωσης και με υποχρεωτική ισχύ για όλα τα κράτη μέλη. Επιπλέον ενισχύει, τα βήματα που είχαν γίνει με την υιοθέτηση Συμβάσεων και Συστάσεων στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο από διάφορους περιφερειακούς οργανισμούς, με κύριο εκφραστή το Συμβούλιο της Ευρώπης (Συστάσεις R(81)1, 1981· R(83)10, 1983· R(85), 1985· R(90)19, 1990· Σύμβαση 108, 1981). Τα νομοθετικά κείμενα της περιόδου αυτής, όπως έχει αναφερθεί, επιχειρούσαν να προσεγγίσουν ζητήματα προστασίας προσωπικών δεδομένων μέσα από τον φακό της ασφάλειας των πληροφοριακών συστημάτων και της ελεύθερης ροής δεδομένων μεταξύ κρατών μελών, υπό τον απαραίτητο όρο σεβασμού της ιδιωτικότητας του ατόμου. Ειδικά σε επίπεδο Συμβάσεων, αξίζει να αναφερθεί η Σύμβαση 108 της 28.1.1981 του Συμβουλίου της Ευρώπης «για την προστασία των ατόμων από την αυτοματοποιημένη επεξεργασία πληροφοριών προσωπικού χαρακτήρα» (Συμβούλιο της Ευρώπης, 1981). Η Σύμβαση αποτελούσε από τη στιγμή της θέσπισής της, τη μοναδική διεθνή νομικά δεσμευτική πράξη σχετικά με την προστασία προσωπικών δεδομένων. Η Σύμβαση έθεσε τις γενικές αρχές περιφρούρησης των προσωπικών δεδομένων σε ευρωπαϊκή κλίμακα, όπως για παράδειγμα το διαχωρισμό δεδομένων σε προσωπικά και ευαίσθητα καθώς και την ποιότητα της επεξεργασίας τους. Ωστόσο, το περιεχόμενο της Σύμβασης δεν επεκτεινόταν αρκετά στον ψηφιακό κόσμο. Παρείχε διαφορετικά επίπεδα προστασίας στα κράτη μέλη αναλόγως της νομοθεσίας τους και δεν περιλάμβανε πρόνοια ύπαρξης μηχανισμού παρακολούθησής της. Όσο αφορά στις Συστάσεις, αυτές στερούνταν αυξημένης αναγκαστικής ισχύος και δέσμευσης για τα κράτη.

Ως εκ τούτου, προκειμένου να επιχειρηθεί μια, όσο το δυνατόν καλύτερη εναρμόνιση των εθνικών δικαιικών συστημάτων, η επιλογή ενός μέσου με άμεση ισχύ και αποτέλεσμα θεωρήθηκε ως η ιδανικότερη λύση για

τη ρύθμιση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων στον ηλεκτρονικό χώρο. Έτσι, αιτιολογείται η υιοθέτηση της Οδηγίας 95/46/ΕΚ που θεωρείται θεμελιώδης για τον καθορισμό μιας σαφούς ευρωπαϊκής νομοθεσίας για τα προσωπικά δεδομένα. Οι διατάξεις της προσδιορίζουν τις αρχές και προϋποθέσεις που θα πρέπει να τηρούνται σε περίπτωση επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων καθώς και βασικά δικαιώματα του ατόμου για την προστασία του έναντι της ανωτέρω διαδικασίας. Σε πλήρη συμμόρφωση με τις βασικές αρχές που έχουν διατυπωθεί στο παρελθόν από προηγούμενα κείμενα, ο σεβασμός στην προσωπική ζωή του ατόμου καθώς και η απαραίτητη ενημέρωσή του και συγκατάθεσή του για την επεξεργασία, τουλάχιστον ενός στοιχειώδους πλέγματος ιδιωτικών πληροφοριών, επαναλαμβάνονται και διακηρύσσονται με καθολική πλέον ισχύ (Τζώρτζη, 2016, Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου, 2016, Παπακωνσταντίνου, 2010).

Αδιαμφισβήτητα, η Οδηγία 95/46/ΕΚ λειτούργησε για πολλά χρόνια ως κομβικό νομοθετικό εργαλείο εκμάθησης και κατανόησης των προσωπικών δεδομένων. Οι εθνικές νομοθεσίες των κρατών μελών της Ένωσης προσαρμόστηκαν στις επιταγές της σε κάποιο επίπεδο και μέχρι σήμερα, θέματα προσωπικών δεδομένων, σε διάφορα επίπεδα (εργασιακές σχέσεις, ηλεκτρονικές επικοινωνίες, ηλεκτρονικό εμπόριο), έχουν τη νομική τους βάση στην Οδηγία 95/46/ΕΚ.

Ωστόσο, μετά από κάποια χρόνια ζωής, η αναθεώρηση του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου κρίθηκε αναγκαία λόγω νέων δεδομένων και προκλήσεων. Η βούληση των οργάνων της Ένωσης για δημιουργία μιας ολοκληρωμένης πολιτικής αποτυπώθηκε στην πρόταση αναθεώρησης των κανόνων του 1995 για την προστασία των προσωπικών δεδομένων.

Οι λόγοι της εν λόγω πρωτοβουλίας στηρίζονται, σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Πρότασης (Ευρωπα-

ϊκή Επιτροπή, 2012), τόσο στις καινούριες απαιτήσεις των σύγχρονων τεχνολογικών προκλήσεων όσο και στα προβλήματα που δημιουργούνται εξαιτίας της ανομοιομορφίας που παρατηρήθηκε και των διαφορετικών εθνικών πολιτικών. Πιο συγκεκριμένα, η τεχνολογική πρόοδος και η παγκοσμιοποίηση έχουν μεταβάλει τον τρόπο συλλογής προσωπικών δεδομένων και πρόσβασης σε αυτά. Ταυτόχρονα, τα κράτη μέλη εφαρμόζουν διαφορετικά νομοθετικά συστήματα με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζονται με άνισο τρόπο θέματα που αφορούν στο διαδίκτυο.

Από τα όσα έχουν εκτεθεί ως τώρα, διαφαίνεται ότι η υιοθέτηση ενός «νόμου», υποχρεωτικού, με ενιαία ισχύ σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης απαιτείται προκειμένου να εκσυγχρονιστεί η ευρωπαϊκή νομοθεσία και να προσαρμοστεί στις τελευταίες δικαστικές αποφάσεις.

Γίνεται φανερό ότι η προστασία της προσωπικότητας του χρήστη αποκτά ιδιαίτερο περιεχόμενο και νόημα λόγω των τεχνολογικών εξελίξεων και των κοινωνικών συνθηκών της εποχής (όπως τονίζεται στην αιτιολογική έκθεση, τα γεγονότα της 9ης Σεπτεμβρίου 2001 προκάλεσαν σοβαρές επιπτώσεις στην προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου και αποτέλεσαν την αφορμή για την ανάληψη πρωτοβουλιών με στόχο τη θέσπιση ενός οργανωμένου πλαισίου πολιτικής στον εν λόγω τομέα) που επέβαλαν την καθιέρωση μιας πολιτικής σε νέα βάση.

Αποτέλεσμα των διαβουλεύσεων που προαναφέρθηκαν καθώς και των περαιτέρω συσκέψεων των οργάνων της Ένωσης, όπου βασική επιδίωξη ήταν η συνεχής βελτίωση των κειμένων προς υιοθέτηση, υπήρξε η πρόταση εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στις 25 Ιανουαρίου 2012 ενός Κανονισμού προστασίας προσωπικών δεδομένων και μιας Οδηγίας για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από ποινική σκοπιά (Κουρούπης, 2018, σ. 15-22, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012).

Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων (ή αλλιώς General Data Protection Regulation) και για την Οδηγία «για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από αρμόδιες αρχές για τους σκοπούς της πρόληψης, διερεύνησης, ανίχνευσης ή δίωξης ποινικών αδικημάτων ή της εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων, και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012).

Το τελικό κείμενο του Κανονισμού υιοθετήθηκε στις 27 Απριλίου 2016 και τιτλοφορείται ως «Κανονισμός 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της Οδηγίας 95/46/ΕΚ» (ΕΕ L 119, 2016).

Όπως επιβεβαιώνεται στις αιτιολογικές του σκέψεις, η ανεπάρκεια της Οδηγίας 95/46/ΕΚ σε επίπεδο εφαρμογής της, ομοιόμορφα, στα κράτη μέλη της Ένωσης, η συνεχής ανάπτυξη της οικονομίας, η εκρηκτική εξέλιξη της τεχνολογίας, η παγκοσμιοποίηση, η ολοένα και περισσότερο έντονη διατλαντική ροή δεδομένων και η πολυπλοκότητα των επιθέσεων σε πληροφοριακά συστήματα (ΓΚΠΔ, 2016, σκέψεις 4-14), κατέστησαν επιβεβλημένη την υιοθέτησή του.

ΙΙΙ. Δικαστική Πρακτική μέχρι την αντικατάσταση της Οδηγίας

Τα Δικαστήρια επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα και μάλιστα ορισμένα από αυτά είναι και ευαίσθητα δεδομένα κατά την ενάσκηση της δικαστικής του λειτουργίας ή δραστηριότητας ή κατά τον χρόνο που ενεργούν δικαστικά.

Η οδηγία 95/46/ΕΚ είχε ως στόχο όπως διασφαλίσει, σύμφωνα με τις διατάξεις της οδηγίας, την προστασία

των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων των φυσικών προσώπων, και ιδίως της ιδιωτικής ζωής, έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (Οδηγία 95/46/ΕΚ, 1995, άρθρο 1.1). Η τήρηση, συλλογή , φύλαξη , καταστροφή ή άλλη χρήση των δεδομένων, που συμπεριλαμβάνει χωρίς περιορισμό την τήρηση σημειώσεων, και πρακτικών κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας ή δίκης, την πρόχειρη σύνταξη διαταγμάτων ή αποφάσεων, συνιστά αρχείο με βάση το πλαίσιο της οδηγίας.

Συγκεκριμένα, και με βάση την Οδηγία, κάθε διαρθρωμένο σύνολο δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προσιτών με γνώμονα συγκεκριμένα κριτήρια, είτε το σύνολο αυτό είναι συγκεντρωμένο είτε αποκεντρωμένο είτε κατανεμημένο σε λειτουργική ή γεωγραφική βάση, συνιστά αρχείο στο οποίο ασφαλώς περιλαμβάνονται τα δεδομένα της δικαστικής διαδικασίας που σημειώνονται πιο πάνω (Οδηγία 95/46/ΕΚ, 1995, άρθρο 2(γ)).

Το εν λόγω αρχείο, τηρείτο χωρίς τη συγκατάθεση του υποκειμένου εφόσον αυτή ήταν αναγκαία για την εκπλήρωση δικαστικής υποχρέωσης (Οδηγία 95/46/ΕΚ, 1995, άρθρο 9(5)· Νόμος 2472/1997, Ελλάδα· Νόμος 138(I)/2001, Κύπρος). Το ίδιο το Όργανο αρχικά είχε την υποχρέωση με βάση τις εθνικές νομοθεσίες, οι οποίες είχαν τύχει έγκρισης σε Ευρωπαϊκό Θεσμικό επίπεδο, όπως γνωστοποιήσει στην Εθνική Αρχή αντίστοιχα την τήρηση τέτοιου αρχείου και εξασφαλίσει σχετική άδεια από την ίδια την Εθνική Αρχή. Ακολούθως, οι Δικαστικές Αρχές απαλλάχτηκαν από τέτοια υποχρέωση εφόσον η επεξεργασία των δεδομένων γινόταν στο πλαίσιο της απονομής της δικαιοσύνης ή για την εξυπηρέτηση των αναγκών της λειτουργίας τους (Νόμος 2472/1997, Ελλάδα, άρθρο 7Α(ε)· Νόμος 138(I)/2001, Κύπρος, άρθρο 7(6)(β)).

Κατά συνέπεια με βάση το Κοινοτικό Κεκτημένο αλλά και εθνικό δίκαιο η επεξεργασία των δεδομένων προσω-

πικού χαρακτήρα αλλά και των ευαίσθητων δεδομένων αποτελούσαν απεριόριστο δικαίωμα των Δικαστηρίων και της εν γένει Δικαστικής Πρακτικής και Λειτουργίας εφόσον γινόταν στο πλαίσιο της απορρέουσας από την έννομη τάξη αρμοδιότητας τους, σύμφυτης ή συμφυούς εξουσίας (inherent jurisdiction) και στο γενικότερο πλαίσιο της απονομής της δικαιοσύνης. Η έκδοση και δημοσιοποίηση τέτοιων αποφάσεων ήταν δυνατή χωρίς περιορισμούς στους επηρεαζόμενους εφόσον γινόταν εντός των πλαισίων της εθνικής νομοθεσίας και οδηγίας.

Η δημοσιοποίηση των δεδομένων προς τρίτους επιτρεπόταν επίσης χωρίς τη συγκατάθεση των υποκειμένων. Εφόσον βέβαια κρινόταν απολύτως αναγκαία για την ικανοποίηση του έννομου συμφέροντος που επιδίωκε ο τρίτος ή οι τρίτοι στους οποίους ανακοινώνονταν τα δεδομένα και υπό την προϋπόθεση ότι η χρήση των στοιχείων δεν προσβάλλει ή υπερέχει της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των υποκειμένων. Για παράδειγμα, η διαβίβαση των αποφάσεων των Δικαστηρίων σε τρίτους για δημοσίευση σε νομικά περιοδικά με σκοπό την πληροφόρηση του νομικού κόσμου ή για ερευνητικούς και επιστημονικούς αποκλειστικά σκοπούς απαιτούσε την εξασφάλιση της άδειας από τους αποδέκτες υπό την αίρεση και προϋπόθεση ότι ο τελευταίος θα μορφοποιούσε κατάλληλα τα δεδομένα των αποφάσεων ώστε να καθίστανται ανώνυμα πριν την δημοσιοποίηση τους.

Στην Κυπριακή έννομη τάξη τέτοια ανωνυμοποίηση δεν χρειαζόταν εφόσον δεν υπήρχε η δημοσιοποίηση των αποφάσεων προς τρίτους παρά μόνο στον Δικηγορικό και νομικό κόσμο και δεδομένου ότι τέτοια επεξεργασία επιτρεπόταν και παραγόταν μόνο από το Ανώτατο Δικαστήριο. Στην Ελλάδα στο πλαίσιο της απόφασης της Εθνικής Αρχής (ΑΠ 1319/2000) τέτοια διαδικασία ήταν απαραίτητη και επιβλήθηκε ιδιαίτερα μετά την σχετική απόφαση της που εκδόθηκε κατόπιν αιτήσεως

του Τμήματος Έρευνας και Τεκμηρίωσης του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ). Η πρακτική της δημοσίευσης των δικαστικών αποφάσεων σε νομικά έντυπα καταδεικνύει και την νομική παράδοση που επικρατούσε στην Ελλάδα σχετικά με τη δημοσίευση αποφάσεων με ανωνυμοποιημένα τα στοιχεία των φυσικών προσώπων πλην των προσώπων που αποτελούν τη σύνθεση των δικαστηρίων και των πληρεξουσίων δικηγόρων.

IV. Δικαστικές Αποφάσεις & Διαδίκτυο

Η τεχνολογική επανάσταση εκτός από τις αλλαγές που επέφερε στις απανταχού πολιτείες προκάλεσε και θεμελιώδης αλλαγές στη Δικαστική λειτουργία και πρακτική. Τούτο, επειδή αναπτύχθηκαν οι δυνατότητες της διαδικτυακής δημοσιοποίησης των δικαστικών διαδικασιών και λειτουργιών αλλά και γιατί δημιουργήθηκε στα Δικαστικά Σώματα η ευκαιρία αύξησης της ουσιαστικής παρατήρησης των λειτουργιών τους αλλά και της διαμόρφωσης αυξημένου επιπέδου διαφάνειας.

Η παράγραφος 1 του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ, 1950) διαλαμβάνει *«Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δικαίως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως. Η απόφασις δέον να εκδοθή δημοσία, η είσοδος όμως εις την αίθουσαν των συνεδριάσεων δύναται να απαγορευθή εις τον τύπον και το κοινόν καθ' όλην ή μέρος της διαρκείας της δίκης προς το συμφέρον της ηθικής, της δημοσίας τάξεως ή της εθνικής ασφαλείας εν δημοκρατική κοινωνία, όταν τούτο ενδείκνυται υπό των συμφερόντων των ανηλίκων ή της ιδιωτικής ζωής των διαδίκων, ή εν τω κρινομένω υπό του Δικαστηρίου ως απολύτως αναγκαίου μέτρω, όταν υπό ειδικάς συν-*

θήκας η δημοσιότης θα ηδύνατο να παραβλάψη τα συμφέροντα της δικαιοσύνης».

Η αναφορά σε δημόσια έκδοση είναι απόλυτη και απεριόριστη και προϋπήρχε της ύπαρξης του διαδικτύου. Οι δικαστικές αποφάσεις δημοσιοποιούνταν για δύο βασικούς λόγους: (α) Για το δημόσιο έλεγχο της δικαστικής εξουσίας και (β) για τη δημόσια γνώση και κατανόηση της ανάπτυξης του δικαίου. Στις πλείστες Ευρωπαϊκές Χώρες οι Δικαστηριακές αποφάσεις δημοσιοποιούνται στο διαδίκτυο αλλά η έκταση και ο τρόπος διαφέρει ουσιωδώς από χώρα σε χώρα. Μερικές χώρες μέλη της Ένωσης διατηρούν ειδικό νομοθετικό πλαίσιο σε σχέση με την δημοσίευση των Δικαστικών Αποφάσεων. Σε μερικές άλλες το θέμα καλύπτεται από πλαίσια πολιτικής όπως με την έκδοση εγκυκλίων και οδηγιών ενώ σε κάποιες άλλες το θέμα δεν καλύπτεται ούτε με οποιοδήποτε νομοθετικό πλαίσιο αλλά ούτε στο πλαίσιο πολιτικής, εγκυκλίων ή οδηγιών.

Είναι επίσης σημαντικό να σημειωθεί ότι αναφορικά με το ποιες αποφάσεις πρέπει να δημοσιεύονται το Συμβούλιο Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης εξέδωσε Σύσταση (Συμβούλιο της Ευρώπης, 1995) με την οποία εισηγείται τον διαχωρισμό στη δημοσίευση των Δικαστικών αποφάσεων σε :

Αρνητική επιλογή βάση της οποίας όλες οι αποφάσεις δημοσιεύονται εκτός εάν υπάρχουν ειδικοί λόγοι για την μη δημοσίευση τους και

Θετική Επιλογή βάσει της οποίας αποφάσεις δεν δημοσιεύονται εκτός αν ικανοποιούν ειδικά κριτήρια τα οποία καθορίζονται από προηγούμενα.

Οι εθνικές νομικές παραδόσεις ως προς την αναφορά και παραπομπή στις δικαστικές αποφάσεις διαφέρουν. Σε κάποιες χώρες (π.χ. Αγγλία, Γαλλία, Κύπρος) έχει επικρατήσει η αναφορά της νομολογίας με ονόματα των διαδίκων. Αντιθέτως σε άλλα κράτη (π.χ. Γερμανία) η αναφορά στη νομολογία γίνεται με βάση τον

αριθμό μιας απόφασης ή άλλου αναγνωριστικού στοιχείου της απόφασης ενώ όλες οι αποφάσεις ανωνυμοποιούνται πριν τη δημοσίευση τους σε κάθε μέσο. Στην Ελλάδα και στο πλαίσιο Γνωμοδότησης της Αρχής (ΑΠ 5292/2006) αποφασίστηκε όπως η «δημοσίευση των δικαστικών αποφάσεων και πράξεων του ΣτΕ μέσω της δημιουργίας της διαδικτυακής πύλης θα πρέπει να γίνεται μόνο κατόπιν ανωνυμοποίησης των στοιχείων από τα οποία δύνανται να προκύψει η ταυτότητα των φυσικών προσώπων, διαδίκων, μαρτύρων κ.α. με εξαίρεση των στοιχείων των μελών της σύνθεσης του Δικαστηρίου και των πληρεξουσιών δικηγόρων» (ΑΠ 5292/2006, σ. 7).

V. Θεσμικά Όργανα και Δικαστήρια σε Κράτη Μέλη (Policy Group, 2017, σ. 44-143)

Η δημοσίευση αποφάσεων στο διαδίκτυο επηρεάζει όλα τα Δικαστήρια στα Κράτη Μέλη της Ένωσης αλλά επηρεάζει και τα Θεσμικά όργανα της Ένωσης και συγκεκριμένα τα Ενωσιακά Δικαστήρια. Στο παρόν στάδιο θα επιχειρηθεί η παράθεση συγκεκριμένων ενδεικτικών πληροφοριών που σχετίζονται με την έκδοση και δημοσίευση Δικαστικών Αποφάσεων στο διαδίκτυο πανευρωπαϊκά.

ΔΕΕ

Οι Διαδικαστικοί Κανόνες του Δικαστηρίου και συγκεκριμένα το άρθρο 56 διαλαμβάνουν ότι «The Registrar shall ensure that the case-law of the Court is made public in accordance with arrangements adopted by the Court. Information concerning those arrangements shall be available on the internet site of the Court of Justice of the European Union» (ΔΕΕ, 2015).

Για το ΔΕΕ το θέμα της ανωνυμοποίησης είναι ιδιαίτερα σχετικό για θέματα προδικαστικών παραπομπών (preliminary reference). Το άρθρο 95 των Διαδικαστικών Κανονισμών του Δικαστηρίου προνοεί ότι:

«1. Where anonymity has been granted by the referring court or tribunal, the Court shall respect that anonymity in the proceedings pending before it. At the request of the referring court or tribunal, at the duly reasoned request of a party to the main proceedings or of its own motion, the Court may also, if it considers it necessary, render anonymous one or more persons or entities concerned by the case».

Αποτελούσε λοιπόν καθήκον και υποχρέωση για το παραπέμπον Εθνικό Δικαστήριο εφόσον το θεωρεί αναγκαίο και απαραίτητο να διαγράψει πληροφορίες κατά την παραπομπή προδικαστικού ερωτήματος ή να καταστήσει ανώνυμους τους διαδίκους στη διαδικασία παραπομπής. Επιπλέον το ίδιο το εκδικάζων Δικαστήριο μπορεί κατ' απαίτηση των μερών να καθορίσει την ανωνυμία των διαδίκων στην ενώπιον του διαδικασία.

Βέλγιο

Με βάση νομοθετικό πλαίσιο (Phoenix Act) καθορίστηκε ότι τα προσωπικά δεδομένα που περιέχονται σε αποφάσεις Δικαστηρίων θα πρέπει να ανωνυμοποιούνται. Επίσης με βάση γνωμάτευση της Εθνικής Αρχής της χώρας συστήθηκε όπως ανωνυμοποιούνται και τα ονόματα Δικηγόρων και Δικαστών θέση η οποία όμως τροποποιήθηκε τελικά σε σχέση με τους επαγγελματίες.

Βουλγαρία

Με απόφαση από το Δικαστικό Συμβούλιο της χώρας στο πλαίσιο πολιτικής οι αποφάσεις δημοσιοποιούνται διαδικτυακά, δεν πρέπει όμως να φέρουν οποιαδήποτε στοιχεία που να ταυτοποιούν τους διαδίκους.

Δανία

Οι αποφάσεις των Δικαστηρίων της Δανίας είναι ανωνυμοποιημένες με βάση ισχύουσα νομοθεσία που αφορά και καλύπτει μόνο φυσικά πρόσωπα και όχι νομικές οντότητες.

Ιρλανδία

Οι αποφάσεις Δικαστηρίων δεν ανωνυμοποιούνται εκτός αν απαιτείται από ειδική νομοθεσία ή από διαταγή του Δικαστηρίου όπως για παράδειγμα στις περιπτώσεις ανηλίκων. Επίσης, ανωνυμοποιούνται υποθέσεις που πραγματεύονται ευαίσθητα δεδομένα.

Ισπανία

Στην Ισπανία ο Νόμος Περί Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων εφαρμοζόταν κατά τη δημοσίευση των Δικαστικών αποφάσεων με αποτέλεσμα όλες οι αποφάσεις των Δικαστηρίων να ανωνυμοποιούν όλα τα δεδομένα φυσικών προσώπων που συμμετέχουν υπό την ιδιότητα των διαδίκων αλλά όχι των εκπροσώπων τους ή των νομικών οντοτήτων.

Γαλλία

Η εθνική Αρχή (Commission Nationale del 'Informatique et des Libertes) δημοσίευσε το 2001 γνωμάτευση βασισμένη στην οδηγία για τα προσωπικά δεδομένα καλώντας όλα τα Δικαστήρια να εφαρμόσουν την ανωνυμοποίηση των δεδομένων που ταυτοποιούν ή είναι δυνάμενα να ταυτοποιήσουν φυσικά πρόσωπα στις αποφάσεις των Δικαστηρίων. Κατά το 2006 σε νέα αξιολόγηση η Αρχή υιοθέτησε την γνωμάτευση του 2001 η οποία όμως εξαιρεί τις νομικές οντότητες και τους Δικηγόρους και Δικαστές που συμμετέχουν στις αποφάσεις.

Ιταλία

Με βάση τον Κώδικα Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων η νομική προστασία και ανωνυμοποίηση υποκειμένων είναι δυνατή σε 4 περιπτώσεις:

(α) Κατόπιν αιτήματος του υποκειμένου πριν την έκδοση της απόφασης στη βάση προστασίας δεδομένων ή της προστασίας της αξιοπρέπειας του.
(β) Μετά από Δικαστική Διαταγή

(γ) Σ' όλες τις περιπτώσεις ανηλίκων ή σε υποθέσεις που διέπονται από το οικογενειακό δίκαιο.
(δ) Σε όλες τις υποθέσεις του ποινικού κώδικα που ειδικά περιλαμβάνονται στα σεξουαλικής φύσεως αδικήματα.

Ειδική αναφορά γίνεται και στις αποφάσεις Διαιτητικών οργάνων.

Ηνωμένο Βασίλειο

Δεν υφίσταται κανένα νομοθετικό πλαίσιο ή οδηγία ή πολιτική που να επιβάλλει την ανωνυμοποίηση σε Δικαστικές Αποφάσεις. Εξαίρεση στον κανόνα αποτελούν οι υποθέσεις που το Δικαστήριο με δική του πρωτοβουλία ή απόφαση αποφασίζει περί τούτου ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που εμπλέκονται ανήλικοι.

Κύπρος

Στην Κύπρο δεν υφίσταται νομοθετικό ή κανονιστικό πλαίσιο ή οποιαδήποτε πολιτική που να εφαρμόζει την ανωνυμοποίηση των αποφάσεων που δημοσιοποιούνται στο διαδίκτυο. Μόνο σε πολύ εξαιρετικές περιπτώσεις που εμπλέκονται ανήλικοι και ενέχονται ιδιαίτερα ευαίσθητα ζητήματα.

Συμπερασματικά, από τα ως άνω ενδεικτικά στοιχεία μπορεί να σημειωθεί η απουσία ενιαίας εφαρμογής στη δημοσιοποίηση στο διαδίκτυο των δικαστικών αποφάσεων. Θα αναμενόταν όπως η Ένωση και τα κράτη μέλη καθορίσουν τελικά και υποχρεωτικά την ανωνυμοποίηση των αποφάσεων των Δικαστηρίων σε όλες τις περιπτώσεις.

VI. Προστασία Δεδομένων & Δικαστική Επεξεργασία

Η Οδηγία 95/46/ΕΚ στις προκαταρτικές σκέψεις και στο προοίμιο επιβάλλει στις εθνικές αρχές την υποχρέωση όπως συμβάλλουν στην διαφάνεια των επεξεργασιών που εκτελούνται στο κράτος στο οποίο τα υποκεί-

μενα υπάγονται (Οδηγία 95/46/ΕΚ, 1995, σκέψη 63). Η προστασία της Οδηγίας αφορά και καλύπτει και την επεξεργασία δεδομένων τα οποία δημοσιοποιούνται για αναγνώριση, άσκηση ή υπεράσπιση δικαιώματος ενώπιον δικαστηρίου (Οδηγία 95/46/ΕΚ, 1995, Τμήμα ΙΙΙ, άρθρο 8.2(ε)), καθιερώνει το δικαίωμα κάθε προσώπου να προσφύγει ενώπιον Δικαστηρίου σε περίπτωση παραβίασης δικαιωμάτων κατοχυρωμένων από την εθνική διαδικασία που εφαρμόζεται στη σχετική επεξεργασία (Οδηγία 95/46/ΕΚ, 1995, Κεφάλαιο ΙΙΙ, άρθρο 22): διαλαμβάνει, περαιτέρω, παρεκκλίσεις στην προστασία εφόσον διαβιβάζονται σε τρίτη χώρα, δεδομένα αναγκαία για τη διασφάλιση σημαντικού δημοσίου συμφέροντος ή για την αναγνώριση άσκηση ή υπεράσπιση ενός δικαιώματος ενώπιον Δικαστηρίου.

Είναι έκδηλο, ότι δεν υφίσταται ιδιαίτερη αναφορά στην οδηγία σε σχέση με τις αρχές που εφαρμόζονται κατά την δικαστική διαδικασία ενώπιον των Δικαστηρίων. Έτσι, αφήνεται το θέμα στις ίδιες τις αρχές και στα κράτη μέλη να αντιμετωπίσουν το θέμα διακυβεύοντας με αυτόν τον τρόπο δικαιώματα για τα οποία τα Δικαστήρια σε Πανευρωπαϊκό επίπεδο επιδίωκαν με σχετικό τρόπο την ισορροπία τους. Πέραν από το θέμα της εν γένει δημοσιοποίησης των δικαστικών αποφάσεων προκύπτουν και μια σειρά άλλα θέματα όπως:

(i) Δημόσιο συμφέρον και δημόσια διεξαγωγή της ακροαματικής διαδικασίας
(ii) Προστασία της Ιδιωτικής Ζωής
(iii) Δημόσια Πρόσωπα και Ιδιωτικά Πρόσωπα

(i) Δημόσιο συμφέρον και δημόσια διεξαγωγής της ακροαματικής διαδικασίας

Η αρχή της διεξαγωγής των ακροαματικών διαδικασιών αποτελεί θεμελιακό ζήτημα για τις δημοκρατικές διαδικασίες και το κράτος δικαίου. Αποτελεί θεμελιώδη επιταγή και κανόνα ότι η διεξαγωγή της δίκης γίνεται

δημόσια με αποτέλεσμα να υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης του κοινού αλλά και υποχρέωση δημοσίευσης των αποφάσεων των Δικαστηρίων. Η δημόσια διεξαγωγή της δίκης λοιπόν και η δυνατότητα πρόσβασης του κοινού παρέχει τη δυνατότητα διάθεσης προσωπικών δεδομένων των διαδίκων αλλά και όσων εμπλέκονται σε ανάλογη δικαστική διαδικασία χωρίς να υπάρχει η ανωνυμοποίηση οποιωνδήποτε στοιχείων με αποτέλεσμα να δημοσιοποιούνται και να αποκαλύπτονται προνομιούχα, εμπιστευτικά, ευαίσθητα δεδομένα των υποκειμένων με τρόπο που το δημόσιο συμφέρον να υπερέχει έναντι της προστασίας του ιδιωτικού. Δεν υφίσταται η ίδια υπεροχή όμως όταν τα ίδια δεδομένα ή πληροφορίες τυγχάνουν περαιτέρω επεξεργασίας από τρίτους όπου ανατρέπεται το πέπλο της προστασίας και το ιδιωτικό δικαίωμα υπερέχει έναντι της δημόσιας πρόσβασης στην πληροφόρηση.

(ii) Προστασία Ιδιωτικής Ζωής

Το βασικό επιχείρημα υπέρ της ανωνυμίας και της ανωνυμοποίσης είναι το δικαίωμα στην προστασία της ιδιωτικής ζωής. Το οποίο ασφαλώς περιλαμβάνει το δικαίωμα κάθε ανθρώπου και υποκειμένου να ελέγχει τα δεδομένα του. Μπορεί όμως αυτό το δικαίωμα να ισχύει απόλυτα και απεριόριστα;

Οι συμμετέχοντες σε δικαστικές διαδικασίες και αντιπαραθέσεις συχνά έρχονται αντιμέτωποι με την δημοσιοποίηση του ονόματος τους και του επιζήμιου αντίκτυπου που μπορεί να προκληθεί εξαιτίας της δημοσίευσης στη φήμη και υπόληψη τους. Είναι όμως η ζημιά στη φήμη και στην υπόληψη οποιουδήποτε υποκειμένου ικανοποιητικός λόγος για να επιβάλει χωρίς περιορισμούς την ανωνυμία στις δικαστικές διαδικασίες;

Σύμφωνα με την καθιερωμένη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα εφαρμόζεται για την προστα-

σία της φήμης και προσωπικότητας του προσώπου. Το δικαίωμα αυτό υποχωρεί όπου το υποκείμενο είναι δημόσιο πρόσωπο και πιο συγκεκριμένα υποχωρεί στην εξωτερική αξιολόγηση του υποκειμένου (external valuation of the individual) (Karako v. Hungary, 2009). Και τι συμβαίνει στις περιπτώσεις που δεν επηρεάζεται δημόσιο πρόσωπο αλλά ιδιώτης;

(iii) Δημόσια Πρόσωπα και Ιδιωτικά Πρόσωπα

Υποκείμενα δύνανται να ενεργούν ως δημόσια πρόσωπα αλλά χωρίς να χάνουν την ιδιωτικότητα τους. Στην περίπτωση όπου ενεργούν ως δημόσια πρόσωπα, το δικαίωμα των πολιτών να αποκτούν πρόσβαση σε πληροφορίες δημόσιου ενδιαφέροντος υπερτερεί του δικαιώματος προστασίας της ιδιωτικότητας των δημοσίων προσώπων. Από την άλλη όμως όταν τα πρόσωπα ενεργούν ως ιδιώτες τότε απολαμβάνουν της προστασίας των προσωπικών τους δεδομένων και των μέτρων αποτροπής δημοσίευσης τέτοιων δεδομένων.

Για τούτο, το ερώτημα που πάντα τίθεται και συνεχίζει να υφίσταται (Sir Cliff Richard v. BBC, 2018) είναι κατά πόσο μπορεί να τεθεί με τρόπο δίκαιο στάθμισης μεταξύ του δημοσίου ενδιαφέροντος έναντι του δικαιώματος πρόσβασης στις αποφάσεις των Δικαστηρίων και ασφαλώς του δικαιώματος του ατόμου στην ιδιωτικότητα (Kovacs, 2011).

VII. Νέα Τάξη Πραγμάτων

Είκοσι χρόνια μετά την Οδηγία 95/46/ΕΚ ο Νομοθέτης της Ένωσης αποφάσισε τη γενναία μεταρρύθμιση του καθεστώτος για τα προσωπικά δεδομένα. Το γενικό πλαίσιο καθορίζεται πλέον με κανονισμό και όχι με οδηγία. Συγκεκριμένα, ο Γενικός Κανονισμός (ΓΚΠΔ 2016/679) εισάγει ενιαίες, άμεσα εφαρμοστέες και αναλυτικές ρυθμίσεις που δεν καταλείπουν παρά ελάχιστα περιθώρια επιλογών στα κράτη-μέλη. Η έλλειψη στην

ασφάλεια του δικαίου, οι αποκλίσεις και οι ασάφειες που καταγράφηκαν στο εσωτερικό δίκαιο, οι δαπανηρές διοικητικές επιβαρύνσεις τις οποίες αναλάμβανε ο υπόχρεος ως επίσης και η ελλιπής προστασία των δικαιωμάτων από τις Εθνικές Αρχές αλλά και η αδράνεια και άγνοια των υποκειμένων αποτέλεσαν τους βασικούς λόγους της επιβεβλημένης μεταρρύθμισης (Παναγοπούλου-Κουτνατζή, 2017, σ. 5-16).

Ο ΓΚΠΔ ως Κανονισμός, είναι νομοθέτημα άμεσα εφαρμοστέο Πανευρωπαϊκά χωρίς την ανάγκη ή την υποχρέωση των Κρατών Μελών να το υιοθετήσουν ή να υιοθετήσουν εθνικά νομοθετήματα. «Για να διασφαλιστεί συνεκτικό λοιπόν επίπεδο προστασίας φυσικών προσώπων σε ολόκληρη την Ένωση και προς αποφυγή αποκλίσεων που εμποδίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στην εσωτερική αγορά, απαιτείται ο κανονισμός ο οποίος θα κατοχυρώνει την ασφάλεια δικαίου και τη διαφάνεια για οικονομικούς παράγοντες, περιλαμβανομένων των πολύ μικρών και των μεσαίων επιχειρήσεων και θα προβλέπει για τα φυσικά πρόσωπα σε όλα τα κράτη μέλη το ίδιο επίπεδο νομικά εκτελεστών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων καθώς και ευθυνών για τους υπεύθυνους επεξεργασίας και τους εκτελούντες την επεξεργασία, ώστε να διασφαλιστεί η συνεκτική παρακολούθηση της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα καθώς και οι ισοδύναμες κυρώσεις σε όλα τα κράτη μέλη και η αποτελεσματική συνεργασία μεταξύ των εποπτικών αρχών» (ΓΚΠΔ, 2016, σκέψη 13). Η υιοθέτηση και εφαρμογή του ΓΚΠΔ δεν εξυπακούει ότι τα Κράτη Μέλη θα τερματίσουν την εφαρμογή νομοθετημάτων προστασίας προσωπικών δεδομένων αλλά ευρίσκονται στη διαδικασία τροποποίησης των υφιστάμενων νομοθεσιών τους εναρμονίζοντας αυτές με τον ΓΚΠΔ. Ήδη οι περισσότερες χώρες μέλη της Ένωσης υιοθετούν ή ετοιμάζουν νομοθετήματα για να καθορίσουν τις αποκλείσεις που τους

επιτρέπει ο ΓΚΠΔ (shlegal.com, 2018). Η Γαλλία έχει ήδη υιοθετήσει νόμο που δημοσιεύτηκε την 21.7.2018. Η Ρουμανία, η Ουγγαρία, η Κύπρος (Νόμος 125(Ι)/2018) έχουν επίσης ψηφίσει νομοθετήματα που έχουν δημοσιευτεί και εφαρμοστεί. Η Ισπανία εξαιτίας της κυβερνητικής αλλαγής ετοιμάζεται να ψηφίσει εθνικό νομοθέτημα ενώ οι χώρες μέλη που καθυστερούν έχουν ήδη προειδοποιηθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για το ενδεχόμενο παραπομπής τους στο ΔΕΕ. Η Ελλάδα έχει προχωρήσει σε δημόσια διαβούλευση για σκοπούς ολοκλήρωσης της διαδικασίας αλλά μέχρι σήμερα δεν έχει υιοθετήσει εθνική νομοθεσία.

Ο ΓΚΠΔ ρητώς επιτρέπει σαφείς περιορισμούς στα κράτη μέλη και ήδη έχουν διαπιστωθεί διαφοροποιήσεις στον τρόπο που οι εθνικές νομοθεσίες για την προστασία των προσωπικών δεδομένων έχουν εναρμονιστεί με τον Κανονισμό (Paisley, 2018, σ. 851). Ειδικότερα, το άρθρο 23 του Κανονισμού διαλαμβάνει ότι «Το δίκαιο της Ένωσης ή του κράτους μέλους στο οποίο υπόκειται ο υπεύθυνος επεξεργασίας ή ο εκτελών την επεξεργασία των δεδομένων μπορεί να περιορίζει μέσω νομοθετικού μέτρου το πεδίο εφαρμογής των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων που προβλέπονται στα άρθρα 12 έως 22 και στο άρθρο 34, καθώς και στο άρθρο 5, εφόσον οι διατάξεις του αντιστοιχούν στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στα άρθρα 12 έως 22, όταν ένας τέτοιος περιορισμός σέβεται την ουσία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών και συνιστά αναγκαίο και αναλογικό μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία για τη διασφάλιση: α) της ασφάλειας του κράτους, β) της εθνικής άμυνας, γ) της δημόσιας ασφάλειας, δ) της πρόληψης, της διερεύνησης, της ανίχνευσης ή της δίωξης ποινικών αδικημάτων ή της εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων, περιλαμβανομένης της προστασίας από απειλές κατά της δημόσιας ασφάλειας και της πρόληψης αυτών, ε) άλλων σημαντικών στόχων γενικού δημόσιου συμφέροντος της

Ένωσης ή κράτους μέλους, ιδίως σημαντικού οικονομικού ή χρηματοοικονομικού συμφέροντος της Ένωσης ή κράτους μέλους, συμπεριλαμβανομένων των νομισματικών, δημοσιονομικών και φορολογικών θεμάτων, της δημόσιας υγείας και της κοινωνικής ασφάλισης, στ) της προστασίας της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης και των δικαστικών διαδικασιών, ζ) της πρόληψης, της διερεύνησης, της ανίχνευσης και της δίωξης παραβάσεων δεοντολογίας σε νομοθετικά κατοχυρωμένα επαγγέλματα, η) της παρακολούθησης, της επιθεώρησης ή της κανονιστικής λειτουργίας που συνδέεται, έστω περιστασιακά, με την άσκηση δημόσιας εξουσίας στις περιπτώσεις που αναφέρονται στα στοιχεία α) έως ε) και ζ), θ) της προστασίας του υποκειμένου των δεδομένων ή των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τρίτων, ι) της εκτέλεσης αστικών αξιώσεων.

Ειδικότερα, κάθε νομοθετικό μέτρο το οποίο αναφέρεται στην παράγραφο 1 περιέχει συγκεκριμένες διατάξεις τουλάχιστον, ανάλογα με την περίπτωση, όσον αφορά: α) τους σκοπούς της επεξεργασίας ή τις κατηγορίες επεξεργασίας, β) τις κατηγορίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, γ) το πεδίο εφαρμογής των περιορισμών που επιβλήθηκαν, δ) τις εγγυήσεις για την πρόληψη καταχρήσεων ή παράνομης πρόσβασης ή διαβίβασης, ε) την ειδική περιγραφή του υπευθύνου επεξεργασίας ή των κατηγοριών των υπευθύνων επεξεργασίας, στ) τις περιόδους αποθήκευσης και τις ισχύουσες εγγυήσεις, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση, το πεδίο εφαρμογής και τους σκοπούς της επεξεργασίας ή τις κατηγορίες επεξεργασίας, ζ) τους κινδύνους για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των υποκειμένων των δεδομένων και η) το δικαίωμα των υποκειμένων των δεδομένων να ενημερώνονται σχετικά με τον περιορισμό, εκτός εάν αυτό μπορεί να αποβεί επιζήμιο για τους σκοπούς του περιορισμού» (ΓΚΠΔ, 2016, άρθρο 23).

Επίσης, στο πλαίσιο του ΓΚΠΔ τα Δικαστήρια έχουν

εξαιρεθεί ή αποκλειστεί από τον διορισμό υπεύθυνου προστασίας δεδομένων (DPO) εφόσον ενεργούν στο πλαίσιο της δικαιοδοτικής τους αρμοδιότητας (ΓΚΠΔ, 2016, άρθρο 37.1(α)) και οι εποπτικές αρχές έχουν εξαιρεθεί και απαλλαγεί από τον έλεγχο των πράξεων επεξεργασίας που διενεργούνται από τα Δικαστήρια στο πλαίσιο της δικαιοδοτικής τους αρμοδιότητας (ΓΚΠΔ, 2016, άρθρο 55.3).

Ενώ ο Κανονισμός εφαρμόζεται, μεταξύ άλλων, στις δραστηριότητες των δικαστηρίων και άλλων δικαστικών αρχών, το δίκαιο της Ένωσης ή των κρατών μελών θα μπορούσε να εξειδικεύει τις πράξεις και διαδικασίες επεξεργασίας σε σχέση με τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα από δικαστήρια και άλλες δικαστικές αρχές. Η αρμοδιότητα των εποπτικών αρχών δεν θα πρέπει να καλύπτει την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όταν τα δικαστήρια ενεργούν υπό τη δικαιοδοτική τους ιδιότητα, προκειμένου να διασφαλίζεται η ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργών κατά την άσκηση των δικαιοδοτικών τους καθηκόντων, περιλαμβανομένης της λήψης αποφάσεων. Η εποπτεία των εν λόγω πράξεων επεξεργασίας δεδομένων θα πρέπει να μπορεί να ανατεθεί σε ειδικούς φορείς στο πλαίσιο του δικαστικού συστήματος του κράτους μέλους, το οποίο θα πρέπει ιδιαιτέρως να διασφαλίζει τη συμμόρφωση με τους κανόνες του παρόντος κανονισμού, να ευαισθητοποιεί μέλη των δικαστικών λειτουργών όσον αφορά τις υποχρεώσεις τους βάσει του παρόντος κανονισμού και να επιλαμβάνεται καταγγελιών σε σχέση με τις εν λόγω διαδικασίες επεξεργασίας δεδομένων (ΓΚΠΔ, 2016, σκέψη 20).

Στο πλαίσιο αυτών των αρχών, Θεσμικά όργανα της Ένωσης όπως το ΔΕΕ αλλά και Δικαστικές Αρχές των χωρών μελών Ευρώπης έχουν προβεί σε μια σειρά από δικαστικές ειδοποιήσεις (Lord Chief Justice of England and Wales, 2018), ανακοινώσεις (ΔΕΕ, 2018), εγκυκλίους

(Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου, 2018), οδηγίες και νομικά σημειώματα (Μιχαηλίδου, 2018) με σκοπό να δημοσιοποιήσουν τις επεξεργασίες των Δικαστηρίων παρά τον περιορισμό του Κανονισμού στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όταν ενεργούν υπό την δικαιοδοτική τους ιδιότητα προκειμένου να διασφαλιστεί η ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργών. Γι' αυτό με το παρόν άρθρο θα επιχειρηθεί ενδεικτικά να παρουσιαστούν δικαστικές δράσεις χωρών μελών της Ένωσης που επιδιώκουν τη σύννομη προσέγγιση με τον ΓΚΠΔ.

ΔΕΕ

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με ανακοίνωσή του που δημοσιεύτηκε στις 29.6.2018 (ΔΕΕ, 2018) έχει σημειώσει ότι στο πλαίσιο της ισχύος του ΓΚΠΔ, πριν την εφαρμογή του Κανονισμού αποκλειστικά για τα θεσμικά όργανα της ένωσης, αποφάσισε όπως αυξήσει τον βαθμό προστασίας προσωπικών δεδομένων φυσικών προσώπων σε δημοσιεύσεις που αφορούν αιτήματα για προδικαστικές παραπομπές.

Πιο συγκεκριμένα, το ΔΕΕ αποφάσισε όπως μετά την 1.7.2018 αντικαταστήσει τα ονόματα φυσικών προσώπων που περιλαμβάνονται στις υποθέσεις προδικαστικών παραπομπών με αρχικά. Ομοίως οποιοδήποτε επιπρόσθετο στοιχείο επιτρέπει την ταυτοποίηση των φυσικών προσώπων των διαδίκων να διαγράφεται. Αυτές οι κατευθυντήριες οδηγίες, οι οποίες σημειώνεται δεν επηρεάζουν τα νομικά πρόσωπα, θα εφαρμόζονται σε όλες τις δημοσιεύσεις που γίνονται από την ημερομηνία καταχώρησης της αίτησης μέχρι την τελική της έκβαση. Τέλος το Δικαστήριο για σκοπούς εύκολης αναφοράς αλλά και αναγνώρισης των ανωνυμοποιημένων αποφάσεων ανακοινώνει ότι στις υποθέσεις που εμπλέκονται μόνο φυσικά πρόσωπα η απόφαση θα αντιστοιχείται με δύο αρχικά γράμματα που θα αντι-

προσωπεύουν το ονοματεπώνυμο του αιτητή. Στην περίπτωση εμπλοκής στις υποθέσεις νομικού προσώπου τότε το όνομα της οποιασδήποτε αναφοράς θα συνδέεται με το όνομα του νομικού προσώπου ή ενός εξ' αυτών στην περίπτωση που εμπλέκονται πέραν του ενός. Στις περιπτώσεις δε που εμπλέκεται δημόσια αρχή τότε θα προστίθεται διακριτικό στοιχείο για την αναφορά στην νομολογία.

Ηνωμένο Βασίλειο

Ο επικεφαλής του Δικαστικού Συμβουλίου της χώρας Lord Chief Justice εξέδωσε δικαστικό σημείωμα ή δικαστική ειδοποίηση (Lord Chief Justice of England and Wales, 2018) που εξηγεί με πιο τρόπο τα Δικαστήρια της χώρας επεξεργάζονται δεδομένα στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων τους. Ειδικότερα έχει ανακοινωθεί ότι οι δικαστικές διαδικασίες θα συνεχίζουν να γίνονται δημόσια και δεν θα απωλέσουν το δημόσιο χαρακτήρα τους ο οποίος είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με το κράτος δικαίου και ως εκ τούτου δεν θα πρέπει να αναμένεται οποιαδήποτε διαφοροποιήσει στην διαδικασία που εφαρμόζεται μέχρι τώρα. Συγκεκριμένα, δεν θα πρέπει να αναμένεται ιδιωτικότητα στην επεξεργασία των δεδομένων κατά την ενάσκηση των δικαστικών λειτουργιών.

Σε σχέση με τη δημοσίευση των προσωπικών δεδομένων το Δικαστήριο ανακοίνωσε ότι αποτελεί συστατικό στοιχείο του κράτους δικαίου αλλά και της προώθησης του δημόσιου συμφέροντος η δημοσίευση των αποφάσεων των Δικαστηρίων. Τονίζεται όμως ότι δυνητικά τα Δικαστήρια όπου κρίνεται απαραίτητο και αναγκαίο έχουν δικαίωμα να θέτουν περιορισμούς στην επεξεργασία των δεδομένων όπως είναι τα ονόματα των διαδίκων και άλλα στοιχεία που δυνατόν να ταυτοποιήσουν τα υποκείμενα των δεδομένων υπογραμμίζοντας ότι και αυτή η διαδικασία αποτελεί δικαστική λειτουργία.

Κύπρος

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου στις 23.5.2018 πριν από την έναρξη ισχύος του ΓΚΠΔ, πριν την ψήφιση της εθνικής νομοθεσίας 125(Ι)/2018 και στη βάση της εγκυκλίου της Επιτρόπου ημερομηνίας 11.4.2017 δημοσίευσε έγγραφο (Μιχαηλίδου, 2018) για την ανάγκη συμμόρφωσης των Κυπριακών Δικαστηρίων στον ΓΚΠΔ.

Με το έγγραφο αυτό διαπιστώνεται κατ' αρχήν πως οι Εποπτικές Αρχές είναι αναρμόδιες να ελέγξουν πράξεις επεξεργασίας οι οποίες διενεργούνται από τα Δικαστήρια στο πλαίσιο της δικαιοδοτικής τους αρμοδιότητας. Ακολούθως σημειώνεται πως οι γενικές αρχές του Κανονισμού δεν προβλέπουν περιορισμούς κατά την εκδίκαση και έκδοση της απόφασης, λειτουργίες αμιγώς δικαστικές. Το ιδιαίτερο και δύσκολο για το Δικαστήριο «πρόβλημα» που ανακύπτει είναι από τη δημοσίευση στην έντυπη μορφή και δημοσιοποίηση των αποφάσεων μέσω του διαδικτύου καθώς και από την τήρηση του σχετικού αρχείου των δικαστικών αποφάσεων ή από τη δυνατότητα πρόσβασης από κάθε ενδιαφερόμενο μέρος στις αποφάσεις των Δικαστηρίων. Λόγω ακριβώς της ιδιαιτερότητας του θέματος το Δικαστήριο σημειώνει πως κρίνεται απαραίτητο να ετοιμαστούν οδηγίες, σαφούς περιεχομένου που να ρυθμίζουν τα της δημοσίευσης ή δημοσιοποίησης των δικαστικών αποφάσεων κατά τρόπο ούτως ώστε να αποφεύγεται η ταυτοποίηση του υποκειμένου της δίκης ή μαρτύρων και εμπειρογνωμόνων ή ακόμη και αναφορά σε άλλες λεπτομέρειες οι οποίες οδηγούν σε ταυτοποίηση των διαδίκων.

Τέλος, το Δικαστήριο σε συμμόρφωση με την εγκύκλιο της Επιτρόπου διόρισε την Αρχιπρωτοκολλητή ως υπεύθυνη προσωπικών δεδομένων ενώ για τα υπόλοιπα δικαστήρια έχουν υποδειχθεί άλλοι λειτουργοί προκειμένου να εφαρμόσουν τις πρόνοιες του Κανονισμού.

Είναι γεγονός ότι η έκδοση της σημείωσης αυτής του Ανωτάτου προκάλεσε αλλαγές σε διάφορες εσωτερι-

κές λειτουργίες των Δικαστηρίων. Για περίοδο περίπου 3 μηνών προκάλεσε τον τερματισμό των δημοσιεύσεων των αποφάσεων των Δικαστηρίων από τους διαδικτυακούς ιστότοπους τρίτων. Εκτελούσαν την επεξεργασία με τρόπο που καθ' όλη αυτή την περίοδο τερματίστηκε πλήρως η δημοσίευση των αποφάσεων των Δικαστηρίων.

Εν συνεχεία το Ανώτατο Δικαστήριο την 19.7.2018 εξέδωσε την ακόλουθη εγκύκλιο (Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου, 2018) ιεραρχώντας τα εξής:

«1. Όλες οι αποφάσεις του Δικαστηρίου δεν ανωνυμοποιούνται και είναι δυνατόν να περιλαμβάνουν όλα τα προσωπικά στοιχεία και δεδομένα που ταυτοποιούν τους διαδίκους αν και εφόσον κρίνονται ως ουσιώδη για το σκοπό απόφανσης του Δικαστηρίου, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας.

Αντίγραφο της απόφασης περιλαμβάνον την πλήρη απόφαση του Δικαστηρίου παραδίδεται στους διαδίκους ή στους νόμιμους αντιπροσώπους τους, δικηγόρους ή άλλως πως.

Εξαιρούνται της ανωνυμοποίησης κατά πάντα στάδιο οι αποφάσεις που εκδίδονται από το Ανώτατο Δικαστήριο υπό την ιδιότητα του ως Συνταγματικό Δικαστήριο.

Σε κάθε περίπτωση ανωνυμοποιούνται και τα ονόματα των διαδίκων σε όλες τις υποθέσεις που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των Οικογενειακών Δικαστηρίων και σε υποθέσεις που αφορούν ανηλίκους, τόσο πολιτικές όσο και ποινικές.

Οι δικαστικές αποφάσεις που προορίζονται για δημοσιοποίηση/ επεξεργασία στο διαδίκτυο θα δημοσιεύονται με αναφορά μόνο στο επίθετο των διαδίκων, φυσικών προσώπων, χωρίς αναφορά σε οποιαδήπτοε άλλα στοιχεία του ονόματος τους και ιδιαίτερα χωρίς αναφορά σε τυχόν παρωνύμια.

Κατά την εκφώνηση των αποφάσεων σε δημόσια συνεδρία ανωνυμοποιούνται τα προσωπικά δεδομένα που

δεν είναι αναγκαία η δημοσιοποίηση τους, κατά την κρίση του Δικαστηρίου και τηρουμένης πάντοτε της αρχής της αναλογικότητας.

5.1 Δεν ανωνυμοποιούνται:

Ονόματα μαρτύρων εκτός των ήδη υπαρχόντων περιορισμών (πχ. Αστυνομικούς …)

Ονόματα άλλων εμπλεκομένων με την υπόθεση που παρέχουν γνωματεύσεις (πχ. Πραγματογνώμονες, γιατροί, μηχανικοί, ορκωτοί λογιστές, κλπ)

Δικαστές, δικηγόροι, πληρεξούσιοι δικηγόροι,

Δικαστικές αποφάσεις και Δικαστήρια,

Υπουργεία ή Υπηρεσίες, Ανεξάρτητοι θεσμοί, Αρχές,

Περαιτέρω επεξεργασία δικαστικών αποφάσεων.

6.1 Περαιτέρω επεξεργασία με ανάρτηση στο διαδίκτυο (Cylaw), είτε για σκοπούς έκδοσης από το ίδιο το Ανώτατο Δικαστήριο (Νομικές Εκδόσεις), όλες οι πολιτικές και ποινικές αποφάσεις θα πρέπει να τυγχάνουν πριν την ανάρτηση ή την εκτύπωση τους επεξεργασίας, πέραν των ήδη ανωνυμοποιημένων στοιχείων ως ανωτέρω (υπό στοιχείο 2) και τα ονόματα:

Των μαρτύρων.

Άλλων εμπλεκομένων με την υπόθεση που παρέχουν γνωματεύσεις (πχ. πραγματογνώμονες, γιατροί, μηχανικοί, ορκωτοί λογιστές, κλπ) εξαιρουμένων των περιπτώσεων όπου πρόκειται για νομικά πρόσωπα, Υπουργεία ή Υπηρεσίες, Ανεξάρτητους Θεσμούς, Αρχές και φυσικά πρόσωπα όταν εκπροσωπούν Θεσμούς.

Δεν ανωνυμοποιούνται στοιχεία που αφορούν σε:

Δικαστές, δικηγόρους, πληρεξούσιους δικηγόρους.

Υπουργεία ή Υπηρεσίες, Ανεξάρτητοι Θεσμοί, Αρχές» (Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου, 2018).

Είναι εξίσου σημαντικό για σκοπούς πληρότητας της εικόνας να σημειωθεί ότι την 31.7.2018 δημοσιεύτηκε και ο εθνικός νόμος (Νόμος 125(Ι)/2018) Περί Προστασίας των Φυσικών Προσώπων έναντι της Επεξεργασίας των Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα και της Ελεύθερης

Κυκλοφορίας των Δεδομένων Αυτών ο οποίος ψηφίστηκε για σκοπούς αποτελεσματικής εφαρμογής ορισμένων διατάξεων του Γενικού Κανονισμού. Στο εν λόγω νομοθέτημα προνοείται ότι η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων επιτρέπεται και είναι νόμιμη όταν διενεργείται «από τα δικαστήρια στο πλαίσιο της δικαιοδοτικής τους αρμοδιότητας για σκοπούς απονομής της δικαιοσύνης, περιλαμβανομένης της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων που είναι αναγκαία για το σκοπό δημοσίευσης ή έκδοσης απόφασης οποιουδήποτε δικαστηρίου» (Νόμος 125(Ι)/2018, άρθρο 5(α)) χωρίς ασφαλώς να επηρεάζεται το άρθρο 6(1)(ε) του ΓΚΠΔ. Περαιτέρω, το άρθρο 6 του εν λόγω νόμου καθορίζει ότι η επεξεργασία των προβλεπόμενων στο άρθρο 9 του Κανονισμού ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα επιτρέπεται και είναι νόμιμη όταν διενεργείται για το σκοπό δημοσίευσης ή έκδοσης απόφασης οποιουδήποτε δικαστηρίου ή όταν είναι αναγκαία για τους σκοπούς απονομής της δικαιοσύνης.

Συναφώς, η επεξεργασία δεδομένων από τα Δικαστήρια κατά την ενάσκηση της δικαιοδοτικής τους ιδιότητας δεν καλύπτεται και εξαιρείται από τον Κανονισμό. Επομένως έχει αφεθεί στα ίδια τα Όργανα να καθορίσουν εάν το επιθυμούν τους κανόνες επεξεργασίας των δεδομένων των υποκειμένων που εμπλέκονται σε δικαστικές διαδικασίες. Ήδη από την ενδεικτική παράθεση των ενεργειών τριών διαφορετικών δικαστικών οργάνων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενός θεσμικού οργάνου της Ένωσης και άλλων δυο Δικαστηρίων κρατών μελών της, διαπιστώνεται ότι διατηρείται η διαφορετικότητα στην αντιμετώπιση τους και συγκεκριμένα διαφαίνεται ότι το ΔΕΕ και το Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου έχουν ήδη καθορίσει με οδηγίες και ανακοινώσεις τους τα κριτήρια για την επεξεργασία δεδομένων κατά την έκδοση και δημοσιοποίηση των αποφάσεων τους ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο δεν έχει καθοριστεί γενικός κανόνας αλλά έχει

αφεθεί στο ίδιο το εκδικάζον Δικαστήριο κάθε φορά να αποφασίζει επί τούτου.

VIII. Χωρίς Πλαίσια Διάλογος σε σχέση με τη Δικαιοδοτική Λειτουργία των Δικαστηρίων

Καταληκτικά πρέπει να αναφερθεί, όπως έχει εξάλλου επαναληφθεί, ότι ο ΓΚΠΔ δεν καλύπτει τα Δικαστήρια όταν ενεργούν υπό τη δικαιοδοτική τους ιδιότητα προκειμένου να διασφαλίζεται η ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργιών, περιλαμβανομένης της λήψης αποφάσεων, τηρουμένης σε κάθε περίπτωση της αρχής της αναλογικότητας. Και τούτο διότι θα πρέπει να μην επηρεαστεί το συμφέρον της δικαιοσύνης, η αρχή της τήρησης της δημοσιότητας και το κράτος δικαίου.

Ποια είναι όμως αυτά τα όρια και η έκταση της δικαιοδοτικής λειτουργίας των Δικαστηρίων;

Ερώτημα στο οποίο οι απόψεις δεν ταυτίζονται με απόλυτο τρόπο. Υπάρχουν δημοσιεύσεις ακαδημαϊκών (Μίτλεττον, 2018) που συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι αποτελεί λανθασμένη προσέγγιση η θέση ότι η δικαιοδοτική λειτουργία των δικαστηρίων θεωρείται πεδίο μη εφαρμογής του Κανονισμού (contra legem interpretation of the law) ενώ οι άλλες υποστηρίζουν τη θέση ότι εφόσον η δικαιοδοτική λειτουργία των Δικαστηρίων απουσιάζει από το άρθρο 2 του Κανονισμού που αναφέρεται στο πλαίσιο δραστηριότητας του τότε εξαιρεί την δικαιοδοτική λειτουργία των Δικαστηρίων από τον ίδιο τον Κανονισμό (απόψεις Βασίλη Σωτηρόπουλου, στο Μίτλεττον, 2018).

Κατά συνέπεια ο ΓΚΠΔ μπορεί να έχει αντικαταστήσει, το όχι τόσο επιτυχημένο πρώτο εγχείρημα κανονιστικού πλαισίου που έχει εφαρμοστεί πανευρωπαϊκά για να πλαισιώσει τα όρια προστασίας των προσωπικών δεδομένων, άλλα έχει ανοίξει ήδη ένα διάλογο στον οποίο συζητείται ακόμα και η μεταβολή της θεώρησης της δικαιοδοτικής λειτουργίας του ίδιου του Δικαστή.

3.3. Παρουσίαση εθνικής στρατηγικής Κύπρου και πολιτικής στο πεδίο της κυβερνοασφάλειας

Η εθνική στρατηγική κυβερνοασφάλειας της Κύπρου, όπως περιγράφεται στο έγγραφο «Στρατηγική Κυβερνοασφάλειας της Κυπριακής Δημοκρατίας 2020» που εκπονήθηκε από την Αρχή Ψηφιακής Ασφάλειας (ΑΨΑ) υπό την εποπτεία του Υφυπουργείου Έρευνας, Καινοτομίας και Ψηφιακής Πολιτικής, αποτελεί ένα ολοκληρωμένο και πολυδιάστατο πλαίσιο για την αντιμετώπιση των απειλών στον κυβερνοχώρο σε εθνικό επίπεδο. Αυτό το έγγραφο, που εκδόθηκε τον Ιούνιο του 2020, αναθεωρεί και αντικαθιστά την πρώτη στρατηγική του 2012-2013, ενσωματώνοντας εξελίξεις στην τεχνολογία και στις απειλές, ενώ ευθυγραμμίζεται με ευρωπαϊκές και διεθνείς απαιτήσεις, όπως η Οδηγία NIS (2016/1148) και η NIS2 (2022/2555). Η στρατηγική εστιάζει στην προστασία των κρίσιμων υποδομών πληροφοριών (ΚΥΠ), όπου η διαταραχή ή καταστροφή τους θα είχε σοβαρές επιπτώσεις σε ζωτικές κοινωνικές λειτουργίες, όπως η υγεία, η ενέργεια, οι μεταφορές και η οικονομία. Αναγνωρίζει ότι τα συστήματα επικοινωνιών και πληροφοριών είναι πλέον απαραίτητα εργαλεία σε όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής, από τις δημόσιες υπηρεσίες έως τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, και ότι η ανάπτυξη του κυβερνοχώρου συνοδεύεται από αυξανόμενους κινδύνους, όπως κυβερνοεπιθέσεις, φυσικές καταστροφές ή ανθρώπινα λάθη.

Η εκπόνηση της στρατηγικής ακολούθησε μια ολιστική προσέγγιση, λαμβάνοντας υπόψη εθνικές ανάγκες αλλά και συστάσεις από οργανισμούς όπως ο ENISA (Οργανισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Κυβερνοασφάλεια) και η Διεθνής Ένωση Τηλεπικοινωνιών (ITU). Βασικός σκοπός είναι η εδραίωση ενός ασφαλούς ηλεκτρονικού περιβάλλοντος, όπου οποιαδήποτε δραστηριότητα μέσω τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ) να είναι ασφαλής, καλύπτοντας την

εμπιστευτικότητα, την ακεραιότητα και την απρόσκοπτη διαθεσιμότητα των υποδομών. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω πολλαπλών επιπέδων ασφάλειας, από την πρόληψη και τον εντοπισμό έως την ανταπόκριση και την ανάκαμψη. Η στρατηγική εντάσσεται στην ευρύτερη Στρατηγική για την Εθνική Ασφάλεια της Κυπριακής Δημοκρατίας και υποστηρίζει στόχους όπως η «Ψηφιακή Κύπρος», προάγοντας την ψηφιακή οικονομία και την καινοτομία.

Το όραμα της στρατηγικής είναι η Κύπρος να καταστεί κέντρο αριστείας στην κυβερνοασφάλεια στην περιοχή, προστατεύοντας το κράτος, τις επιχειρήσεις και την κοινωνία, ενώ δημιουργεί ελκυστικό περιβάλλον για επενδύσεις σε τομείς όπως η εμπορική ναυτιλία και οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες. Οι στόχοι περιλαμβάνουν την υποστήριξη της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, την ανάπτυξη εμπιστοσύνης στα ψηφιακά συστήματα, την ενημέρωση της κοινωνίας, την προώθηση έρευνας και κατάρτισης, την ενίσχυση συνεργασιών δημόσιου-ιδιωτικού τομέα και την αντιμετώπιση απειλών με προληπτικό τρόπο. Η πολιτική αυτή καλύπτει 15 θεματικές ενότητες, όπως δομές διακυβέρνησης, νομικό πλαίσιο, αξιολόγηση κινδύνων, διαχείριση κρίσεων, ανάπτυξη ικανοτήτων, ανταλλαγή πληροφοριών, ενημέρωση, εκπαίδευση, έρευνα, συνεργασία με ιδιωτικό τομέα, ασφάλεια για όλους (συμπεριλαμβάνοντας το Διαδίκτυο των Πραγμάτων – IoT- και προστασία δεδομένων), διεθνή συνεργασία και αντιμετώπιση αδικημάτων. Η υλοποίηση εποπτεύεται από την ΑΨΑ, η οποία λειτουργεί ως κεντρικός συντονιστής, σε συνεργασία με φορείς όπως η Αστυνομία, η Κυπριακή Υπηρεσία Πληροφοριών και ο Επίτροπος Προστασίας Δεδομένων. Το ιστορικό εξέλιξης δείχνει σταδιακή ενσωμάτωση EU πολιτικών από το 2010, με κορύφωση την εφαρμογή NIS2 το 2025, ενώ ο Επίτροπος τονίζει τη σημασία της καινοτομίας και της ψηφιακής οικονομίας.

Βασικές αρχές

Οι βασικές αρχές της εθνικής στρατηγικής κυβερνοασφάλειας της Κύπρου, γνωστές ως «κατευθυντήριες αρχές» (Guiding Principles), αποτελούν τον πυρήνα του πλαισίου και εξασφαλίζουν ότι η υλοποίηση είναι συνεπής, αποτελεσματική και προσαρμοσμένη στις εθνικές ιδιαιτερότητες. Ως πρώτη αρχή ορίζεται η «ολιστική προσέγγιση», η οποία αναγνωρίζει ότι η κυβερνοασφάλεια δεν περιορίζεται σε τεχνικά μέτρα, αλλά απαιτεί πολλαπλά επίπεδα προστασίας (layered security ή defense in depth), καλύπτοντας τεχνικά, οργανωτικά και ανθρώπινα στοιχεία. Αυτό εξασφαλίζει την εμπιστευτικότητα, ακεραιότητα και διαθεσιμότητα των υποδομών, ενώ προσαρμόζεται σε εξελισσόμενες απειλές, όπως κυβερνοεπιθέσεις ή φυσικές καταστροφές, προάγοντας την ανθεκτικότητα των οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων.

Δεύτερη αρχή είναι «η συνεργασία και ο συντονισμός», που προάγει τη σύμπραξη μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, εθνικών και διεθνών φορέων, εξασφαλίζοντας σωστή και αποτελεσματική συνεργασία. Αυτό αποτυπώνεται σε μηχανισμούς όπως το Δίκτυο CSIRT, το EU-CyCLONe και εθνικά δίκτυα, ενισχύοντας την ανταλλαγή πληροφοριών, την κοινή ανταπόκριση σε περιστατικά και την κατανομή ρόλων, λαμβάνοντας υπόψη τις αρμοδιότητες των εμπλεκόμενων υπηρεσιών. Μετέπειτα, αναδεικνύεται «η προληπτική και βάσει κινδύνου προσέγγιση», όπου η αξιολόγηση κινδύνων και κρισιμότητας καθοδηγεί τις δράσεις, με έμφαση στην πρόληψη μέσω ελέγχων, εκπαίδευσης και ενημέρωσης, όπως προβλέπεται στη NIS2, επιτρέποντας την αποτελεσματική διαχείριση κινδύνων και την προσαρμογή σε ιδιαίτερες συνθήκες της χώρας.

Η τέταρτη αρχή αντιστοιχεί στην «καινοτομία και ανάπτυξη ικανοτήτων», η οποία στοχεύει στην προώ-

θηση έρευνας, εκπαίδευσης και χρήσης προηγμένων τεχνολογιών, όπως αισθητήρες ανίχνευσης, εργαλεία αυτοεξυπηρέτησης και προγράμματα κατάρτισης για μαθητές, φοιτητές, εργαζόμενους και πολίτες όλων των ηλικιών, ενισχύοντας την εμπιστοσύνη και την οικονομική ανάπτυξη. Στη συνέχεια, προβάλλεται η «ευθύνη και λογοδοσία», σύμφωνα με τις οποίες οι διοικήσεις οντοτήτων είναι υπεύθυνες για την έγκριση και επίβλεψη μέτρων κυβερνοασφάλειας, με κυρώσεις για μη συμμόρφωση, ενώ εξασφαλίζεται η κατανομή επαρκών ανθρώπινων και οικονομικών πόρων. Έκτη αρχή ορίζεται «η προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων», διασφαλίζοντας συμμόρφωση με GDPR και εθνικούς νόμους για δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, ισορροπώντας ασφάλεια και ιδιωτικότητα. Τέλος, «η διεθνής συνεργασία» ενισχύει τη θέση της Κύπρου σε ευρωπαϊκούς και παγκόσμιους οργανισμούς, όπως οι ENISA και ITU, προάγοντας κοινές πρακτικές, αμοιβαία συνδρομή και σεβασμό σε θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και αξίες, ενώ χρησιμοποιεί ανοικτές διαδικασίες σε όλα τα στάδια υλοποίησης για να μεγιστοποιήσει τη συμβολή των ΤΠΕ στην αειφόρο ανάπτυξη και κοινωνική συνοχή.

Κρίσιμα σημεία της εθνικής στρατηγικής

Κρίσιμα σημεία της εθνικής πολιτικής κυβερνοασφάλειας της Κύπρου περιλαμβάνουν την αναγνώριση και προστασία των κρίσιμων υποδομών πληροφοριών (ΚΥΠ), οι οποίες έχουν διεισδύσει σε κάθε πτυχή της ζωής, από την υγεία και την ενέργεια έως τις μεταφορές και την οικονομία, και η αδρανοποίηση ή καταστροφή τους θα είχε σοβαρές επιπτώσεις σε ζωτικές δραστηριότητες. Η στρατηγική εστιάζει σε διαδικασίες αξιολόγησης κρισιμότητας και διαχείρισης κινδύνων, με έμφαση στην πρόληψη, τον εντοπισμό και την ανταπόκριση, αναγνωρίζοντας ότι οι ΚΥΠ αποτελούν ζωτικό τμήμα

της οικονομίας και πλατφόρμα στήριξης άλλων υποδομών. Ένα άλλο κρίσιμο σημείο είναι η αντιμετώπιση εξελισσόμενων απειλών, όπως ransomware, προχωρημένες επίμονες απειλές (APTs), phishing και DDoS, που απαιτούν προληπτικά μέτρα, όπως σαρώσεις ασφαλείας και δοκιμές παρείσδυσης, σε συνεργασία με διεθνείς φορείς.

Η ενσωμάτωση ευρωπαϊκών οδηγιών, όπως η NIS2, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική και κρίσιμη, επεκτείνοντας το πεδίο σε περισσότερες οντότητες και απαιτώντας αυστηρές υποχρεώσεις κοινοποίησης περιστατικών και διαχείρισης κινδύνων, ενώ η διαχείριση κρίσεων μεγάλης κλίμακας μέσω CSIRT και EU-CyCLONe εξασφαλίζει γρήγορη ανταπόκριση. Η ενημέρωση και η δημιουργία κουλτούρας ασφάλειας θεωρείται ζωτικής σημασίας για την αντιμετώπιση ανθρώπινων λαθών, με πρωτοβουλίες για όλες τις ηλικίες και τομείς, ενώ η διεθνής συνεργασία, μέσω ENISA και ITU, συμβάλλει στην ανταλλαγή γνώσεων για διασυνοριακές απειλές. Η έρευνα και καινοτομία, με προώθηση προγραμμάτων και οικοσυστημάτων, αντιμετωπίζει νέες προκλήσεις, ιδίως αυτές που παράγονται μέσα από το Διαδίκτυο των Πραγμάτων και τη ραγδαία και μαζική χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης. Παράλληλα, η συνεργασία δημόσιου-ιδιωτικού τομέα, μέσω αντίστοιχων συμπράξεων και εθνικών σημείων επαφής, θα λειτουργήσει ως κατάλληλη ασφαλιστική δικλείδα και αποτελεσματική εγγύηση για την προστασία των δεδομένων, της ιδιωτικότητας και την προληπτική αντιμετώπιση έκνομων ενεργειών ή απειλών κατά θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τέλος, η κατανομή πόρων και η λειτουργική ανεξαρτησία της ΑΨΑ εξασφαλίζουν αποτελεσματική υλοποίηση, αλλά η ταχεία εξέλιξη των ψηφιακών κινδύνων απαιτεί συνεχή επικαιροποίηση των εκάστοτε πολιτικών.

Παρουσίαση εθνικής νομοθεσίας και περιγραφή βασικών διατάξεών του

Η εθνική νομοθεσία της Κύπρου για την κυβερνοασφάλεια θεμελιώνεται στον Νόμο 89(I)/2020 «Περί Ασφάλειας Δικτύων και Συστημάτων Πληροφοριών», ο οποίος τροποποιήθηκε σημαντικά από τον Νόμο 60(I)/2025 για πλήρη εναρμόνιση με την Οδηγία NIS2 (2022/2555) και μερική με την Οδηγία 2014/53/ΕΕ για ραδιοεξοπλισμό. Αυτός ο νόμος, που καταργεί τον προηγούμενο του 2018, καθιερώνει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο για υψηλό κοινό επίπεδο κυβερνοασφάλειας, επεκτείνοντας το πεδίο εφαρμογής σε δημόσιες και ιδιωτικές οντότητες σε κρίσιμους τομείς (Παραρτήματα I-II), ενώ εξαιρεί τομείς εθνικής ασφάλειας, άμυνας και επιβολής νόμου, με δυνατότητα εξαιρέσεων. Το προοίμιο τονίζει την εναρμόνιση με ΕU πράξεις, ενώ ο σκοπός είναι η προστασία δικτύων και συστημάτων από κινδύνους, προάγοντας ανθεκτικότητα.

Το πεδίο εφαρμογής (άρθρο 2Α) καλύπτει μεσαίες και μεγάλες οντότητες σε τομείς όπως ενέργεια, υγεία, μεταφορές, τραπεζικά, ψηφιακή υποδομή, διαχείριση αποβλήτων και έρευνα, καθώς και ειδικές κατηγορίες όπως παροχείς ηλεκτρονικών επικοινωνιών, υπηρεσιών εμπιστοσύνης, DNS και καταχώρισης ονομάτων τομέα, ανεξαρτήτως μεγέθους, εφόσον πληρούν κριτήρια κρισιμότητας ή μοναδικότητας. Οι οντότητες κατηγοριοποιούνται σε βασικές και σημαντικές (άρθρο 27), με βάση αξιολόγηση κρισιμότητας από την ΑΨΑ, εγκεκριμένη από Υπουργικό Συμβούλιο, και μητρώο οντοτήτων (άρθρο 37Α). Η ΑΨΑ (άρθρα 6-17) ορίζεται ως αρμόδια αρχή, ενιαίο σημείο επαφής, CSIRT και αρχή διαχείρισης κρίσεων, με εξουσίες εποπτείας, συντονισμού, κοινοποιήσεων και επιβολής, συμπεριλαμβάνοντας συνεργασία με ENISA και άλλους φορείς.

Κεντρικές υποχρεώσεις είναι τα μέτρα διαχείρισης

κινδύνων (άρθρο 35), απαιτώντας από οντότητες κατάλληλα τεχνικά, επιχειρησιακά και οργανωτικά μέτρα βασισμένα σε ολιστική προσέγγιση, όπως πολιτικές ανάλυσης κινδύνου, χειρισμός περιστατικών, ασφάλεια αλυσίδας εφοδιασμού, κρυπτογράφηση και εκπαίδευση. Η κοινοποίηση περιστατικών (άρθρο 35Β) επιβάλλει άμεση αναφορά σημαντικών περιστατικών εντός 6 ωρών (ενημέρωση), 72 ωρών (πλήρης) και μηνιαίας τελικής έκθεσης, με εθελοντικές κοινοποιήσεις (άρθρο 42). Η διακυβέρνηση (άρθρο 35Α) καθιστά τη διοίκηση υπεύθυνη για έγκριση μέτρων και εκπαίδευση, ενώ η εποπτεία και επιβολή (άρθρα 36-36Β) περιλαμβάνει επιθεωρήσεις, ελέγχους ασφαλείας, δεσμευτικές οδηγίες και προσωρινές αναστολές για βασικές (προληπτική) και σημαντικές (κατασταλτική) οντότητες.

Άλλες βασικές διατάξεις καλύπτουν βάση δεδομένων DNS (άρθρο 38Α) για ακριβή δεδομένα και πρόσβαση, ραδιοεξοπλισμό (άρθρο 42Α) για συμμόρφωση με EU απαιτήσεις, δικαιοδοσία (άρθρο 39) για οντότητες εντός/εκτός ΕΕ, καθώς και κυρώσεις (άρθρα 43-43Α) με πρόστιμα έως 10 εκατ. ευρώ ή 2% κύκλου εργασιών για βασικές, και 7 εκατ. ευρώ ή 1,4% για σημαντικές, συν ποινικά αδικήματα (άρθρο 44). Ο νόμος ευθυγραμμίζεται με άλλες ενωσιακές νομοθετικές πράξεις που άπτονται της ψηφιακής πολιτικής, προάγοντας συνεργασία, τυποποίηση (άρθρο 41) και πιστοποίηση (άρθρο 41Α), ενώ η εθνική στρατηγική (άρθρο 29) εγκρίνεται από Υπουργικό Συμβούλιο και κοινοποιείται στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Παρουσίαση της Αρχής Ψηφιακής Ασφάλειας: στόχοι – αρμοδιότητες

Η Αρχή Ψηφιακής Ασφάλειας (ΑΨΑ), ιδρυθείσα το 2018 ως ανεξάρτητη αρχή με χωριστή νομική προσωπικότητα υπό τον Επίτροπο Επικοινωνιών, εξελίχθηκε από το Γραφείο Επιτρόπου Ρυθμίσεως Ηλεκτρονικών Επικοι-

νωνιών (ΓΕΡΗΕΤ) για εφαρμογή της NIS και εξελίχθηκε περαιτέρω με NIS2 το 2025. Το όραμά της είναι η Κύπρος να γίνει πρωτοπόρος στην κυβερνοασφάλεια στην περιοχή, προστατεύοντας κρίσιμες κρατικές υποδομές, ενισχύοντας την οικονομική ανάπτυξη και δημιουργώντας ένα ασφαλές και προηγμένο ψηφιακό περιβάλλον για όλους τους πολίτες. Οι στόχοι περιλαμβάνουν την υποστήριξη ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, ανάπτυξη εμπιστοσύνης στα ψηφιακά συστήματα, ενημέρωση κοινωνίας, προώθηση έρευνας και κατάρτισης, ενίσχυση συνεργασιών δημόσιου-ιδιωτικού τομέα, αντιμετώπιση απειλών με προληπτικό τρόπο, θεσμοθέτηση νομοθετικού πλαισίου, ανάπτυξη ικανοτήτων, διαχείριση κρίσεων και διεθνή συνεργασία και ευθυγραμμίζονται απόλυτα με την εθνική στρατηγική 2020 και τις απαιτήσεις της ευρωπαϊκής ψηφιακής ατζέντας.

Οι αρμοδιότητες της Αρχής Ψηφιακής Ασφάλειας, βάσει σχετικής νομοθετικής διάταξης, (άρθρο 17 Ν.89(Ι)/2020) είναι πολυεπίπεδες και εκτεταμένες: Συμβουλεύει τον Υφυπουργό σε θέματα ασφάλειας, εφαρμόζει αντίστοιχη πολιτική, λειτουργεί ως ενιαίο σημείο επαφής και CSIRT, συντονίζει διασυνοριακή συνεργασία με ENISA, EU-CyCLONe και άλλα κράτη, υποβάλλει εκθέσεις, εξασφαλίζει πόρους, λαμβάνει κοινοποιήσεις περιστατικών, ορίζει και εποπτεύει οντότητες, επιβάλλει μέτρα και πρόστιμα, συνάπτει μνημόνια, επεξεργάζεται δεδομένα σύμφωνα με GDPR, προάγει υψηλότερα πρότυπα, ενημερώνει κοινό και διαχειρίζεται κρίσεις μεγάλης κλίμακας. Ως CSIRT, παρακολουθεί απειλές, παρέχει προειδοποιήσεις, χειρίζεται περιστατικά, αναλύει δεδομένα, διενεργεί σαρώσεις και συμμετέχει σε δίκτυα. Διαχειρίζεται εθνικό σχέδιο κρίσεων και προβαίνει σε ανταλλαγή πληροφοριών με εθνικές αρχές άλλων κρατών μελών. Καταληκτικά, Η ΑΨΑ επιδιώκει την ενίσχυση της ψηφιακής ασφάλειας καθολικά, για όλους τους πολίτες, χωρίς καμία διάκριση και με σεβασμό σε θεμε-

λιώδη δικαιώματα και αξίες, εστιάζοντας στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, στη δημιουργική αξιοποίηση της τεχνολογίας και στην προληπτική αντιμετώπιση των εκάστοτε απειλών. Προς τούτο, αναπτύσσει στενούς δεσμούς συνεργασίας με Αστυνομία, Επίτροπο Προστασίας Δεδομένων και άλλους εθνικούς ρυθμιστικούς και εποπτικούς φορείς, εξασφαλίζοντας λειτουργική ανεξαρτησία και πόρους για αποτελεσματική υλοποίηση των στόχων της.

Αντί επιλόγου

Η ψηφιακή μετάβαση αποτελεί μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις και ευκαιρίες για την Ευρωπαϊκή Ένωση στον 21ο αιώνα. Η ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ψηφιακής Ατζέντας αντανακλά την πρόθεση της Ένωσης να δημιουργήσει ένα ψηφιακό οικοσύστημα που συνδυάζει την τεχνολογική καινοτομία με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αξιών.

Το ευρωπαϊκό ρυθμιστικό πλαίσιο για την ψηφιακή οικονομία δεν περιορίζεται στη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, αλλά αποσκοπεί στη διαμόρφωση ενός ανθρωποκεντρικού ψηφιακού περιβάλλοντος. Μέσα από κανονιστικές πρωτοβουλίες και υιοθέτηση νομοθετικών πράξεων, η Ευρωπαϊκή Ένωση επιχειρεί να καθιερώσει ένα πρότυπο ψηφιακής διακυβέρνησης που βασίζεται στη δημοκρατία, στο κράτος δικαίου και στον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Στο πλαίσιο αυτό, η Κυπριακή Δημοκρατία καλείται να προσαρμόσει το εθνικό της νομικό σύστημα στις εξελίξεις της ευρωπαϊκής ψηφιακής πολιτικής, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τη συμβατότητα των εθνικών θεσμών με το ενωσιακό κεκτημένο. Η διαδικασία αυτή δεν αφορά μόνο τη μεταφορά ευρωπαϊκών κανόνων στο εθνικό δίκαιο, αλλά και την ανάπτυξη ενός συνεκτικού θεσμικού και ρυθμιστικού περιβάλλοντος που θα επιτρέψει την πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων της ψηφιακής εποχής.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

1. Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου Ε. (2016). «Προσωπικά Δεδομένα», Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 207-210.
2. Γεωργόπουλος Θ., Καλαβρός Γ. Ε. Φ. (2020). Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 4η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη.
3. Ζαγγανάς Χ., Καρκαλέμη Σ. (2025). AI Act Handbook, Νομική Βιβλιοθήκη.
4. Ιγγλεζάκης Ι. (2022). Το δίκαιο της ψηφιακής οικονομίας, Εκδόσεις Σάκκουλα.
5. Ιωακειμίδης Π. Κ. (2005). Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
6. Ιωακειμίδης Π. Κ. (2008). Η Συνθήκη της Λισαβόνας: Παρουσίαση, ανάλυση, αξιολόγηση. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
7. Κανελλόπουλος Π. (2010). Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Εκδόσεις Σάκκουλα.
8. Κανελλόπουλος Π. Ι. (2003). Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Με βάση τη Συνθήκη της Νίκαιας. Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
9. Κουρούπης Κ. (2018). «Πρότυπος Οδηγός Συμμόρφωσης στον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων», Εκδόσεις Εν Τύποις, σελ. 15-22.
10. Μίτλεττον Χ. Α. (2018). «Προσωπικά Δεδομένα και δικαιοδοτική λειτουργία των δικαστηρίων: ένας ανοιχτός διάλογος».
11. Παπαδοπούλου Λ. (2020). Η αντίληψη περί δημοκρατίας πίσω από την απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της 5ης Μαΐου 2020.
12. Παπαγιάννης Δ. (2016). Ευρωπαϊκό Δίκαιο (5η έκδ.). Νομική Βιβλιοθήκη.

13. Παπακωνσταντίνου Ε. (2010). Δίκαιο πληροφορικής. Εκδόσεις Σάκκουλα.
14. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ. (2017). «Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ: Εισαγωγή και Προστασία Δικαιωμάτων», Εκδόσεις Σάκκουλα.
15. Παναγοπούλου Φ. (2025). Ο Ευρωπαϊκός Κανονισμός για την Τεχνητή Νοημοσύνη (Artificial Intelligence Act): μια πρώτη συνταγματο-ηθική θεώρηση.
16. Πλιάκος Α. (2026). Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη.
17. Πρεβεδούρου Ε. (2021). Προστασία της συνταγματικής ταυτότητας χωρίς έλεγχο ultra vires.
18. Σαμαράς Ε. (2023). Η αρχή της υπεροχής του Δικαίου της Ε.Ε., Νομική Βιβλιοθήκη.
19. Σαρμάς Ι. (2022). Η Ένωση δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα.
20. Σαχπεκίδου Α. (2021). Ευρωπαϊκό Δίκαιο (3η έκδοση). Σάκκουλας.
21. Σκουρής Β. (2020). Συνθήκη της Λισσαβώνας: Ερμηνεία κατ' άρθρον. Εκδόσεις Σάκκουλα.
22. Στεφάνου Κ., Φατούρος Α., Χριστοδουλίδης Θ. (2001). Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές: Ιστορία – Θεσμοί – Δίκαιο (Τόμος Α΄). Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
23. Στεφάνου Κ., Καταπόδης Γ. (2008). Οι Ευρωπαϊκές Συνθήκες μετά την αναθεώρηση της Λισαβόνας. Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
24. Τζώρτζη Β. (2016). Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Νομική Βιβλιοθήκη.
25. Τσαδήρας Α. (2022). Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την βοήθεια πρακτικών ασκήσεων. Εκδόσεις Σάκκουλα.
26. Χριστιανός Β., Παπαδοπούλου Ρ.-Ε., Περάκης Μ. (2020). Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

1. Alkiviadou, N. (2025). Platform liability, hate speech and the fundamental right to free speech. Information & Communications Technology Law, 34(2), 207–217. https://doi.org/10.1080/13600834.2024.2411799
2. Balkin, J. M. (2017). Free speech in the algorithmic society: Big data, private governance, and new school speech regulation. U.C. Davis Law Review, 51, 1149.
3. Bartoletti, I. (2024). A digital union based on European values: The need to balance economic and social integration. Foundation for European Progressive Studies.
4. Bausili A. V. (2002). Rethinking the Methods of Dividing and Exercising Powers in the EU: Reforming Subsidiarity and National Parliaments, jean Monnet Working Papers 9/2002, στο http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/02/020901.htm
5. Benkler, Y., Faris, R., & Roberts, H. (2018). Network propaganda: Manipulation, disinformation, and radicalization in American politics. Oxford University Press.
6. Benvenisti, E. (1993). Judicial misgivings regarding the application of international law: An analysis of attitudes of national courts. European Journal of International Law, 4(2), 159–183. https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.ejil.a035824
7. Black E. (2012) IBM and the Holocaust: The Strategic Alliance Between Nazi Germany and America's Most Powerful Corporation-Expanded Edition, Dialog Press.
8. Blanke, H.-J., & Mangiameli, S. (Eds.). (2013). The Treaty on European Union (TEU): A Commentary. Springer.

9. Blondé, J., et al. (2022). Taking advantage of multiple identities to reduce defensiveness to personally threatening health messages. Applied Psychology: Health and Well-Being, 14(3), 862–880.
10. Bonnamy, C., & Perarnaud, C. (2023). Introduction. EU digital policies and politics: Unpacking the European approach to regulate the "digital". Politique européenne, 81(3), 8–27. https://doi.org/10.3917/poeu.081.0008
11. Bradford, A. (2020). The Brussels effect: How the European Union rules the world. Oxford University Press.
12. Bundtzen, S. (2022). Suggested for you: Understanding how algorithmic ranking practices affect online discourses and assessing proposed alternatives. Institute for Strategic Dialogue.
13. Capraro, V., et al. (2023). The impact of generative artificial intelligence on socioeconomic inequalities and policy making. arXiv preprint arXiv:2401.05377.
14. Carvalho, G., & Kazim, E. (2022). Themes in data strategy: Thematic analysis of 'A European Strategy for Data' (EC). AI & Ethics, 2, 53–63. https://doi.org/10.1007/s43681-021-00102-y
15. Caufman, C., & Goanta, C. (2021). A new order: The Digital Services Act and consumer protection. European Journal of Risk Regulation, 12(4), 758–774.
16. Celeste, Edoardo. (2019). Digital constitutionalism: a new systematic theorisation. International Review of Law, Computers & Technology. 33. 1-24.
17. Church, C.H., & Phinnemore, D. (2005). Understanding the European Constitution: An Introduction to the EU Constitutional Treaty (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203014738
18. Closa, C., & Kochenov, D. (Eds.). (2016). Reinforcing Rule of Law Oversight in the European Union. Cambridge University Press.
19. Contreras, R. R. (2021). COVID-19 and digitalisation. Eurofound. https://www.eurofound.europa.eu/data/

digitalisation/research-digests/covid-19-and-digitalisation
20. Costa, O., & Brack, N. (2025). Le fonctionnement de l'Union européenne (4e éd.). Éditions de l'Université de Bruxelles.
21. Craig, P. (2004). Competence: Clarity, conferral, containment and consideration. European Law Review, 29(3), 323–344.
22. Craig, P. (2012). Competence and Member State autonomy: Causality, consequence and legitimacy. In H.-W. Micklitz & B. de Witte (Eds.), The European Court of Justice and the autonomy of the Member States. Intersentia.
23. Craglia, M., Annoni, A., Buda, M., de Prato, G., Fernandez Macias, E., Junklewitz, H., ... & Nativi, S. (2020). Artificial intelligence and digital transformation: Early lessons from the COVID-19 crisis. Publications Office of the European Union. https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC121305
24. Di Salvatore, E. (2006). The Supremacy of European law in the Treaty establishing a Constitution for Europe in the light of Community experience. In: Blanke, HJ., Mangiameli, S. (eds) Governing Europe under a Constitution. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/3-540-31291-9_23
25. Douglas, S. (2002) Constitutional Law of the European Union. London: Longman Pearson Publishers.
26. European Commission. (2024). About the Digital Markets Act. Digital Markets Act website.
27. Fabbrini, S. (2014). Alternative views on the European Union: Which institutional architecture? (SSRN Working Paper No. 2428772). SSRN.
28. Fabio, UD. (2004) The European Constitutional Treaty: An Analysis. German Law Journal. 5(8):945-956. doi:10.1017/S2071832200012980.
29. Fazio, L. K., Pillai, R. M., & Patel, D. (2022). The effects

of repetition on belief in naturalistic settings. Journal of Experimental Psychology: General.
30. Fazio, L. K., Rand, D. G., & Pennycook, G. (2019). Repetition increases perceived truth equally for plausible and implausible statements. Psychonomic Bulletin & Review, 26(5), 1705–1710.
31. Finck M. (2026), The EU Artificial Intelligence Act: A Commentary, Oxford University Press.
32. Gautron, J.-C. (2000). Un ordre juridique autonome et hiérarchisé. In J. Rideau (Ed.), De la communauté de droit à l'Union de droit: Continuités et avatars européens (p. 25). LGDJ.
33. Grimm, D., Wendel, M. and Reinbacher, T. (2019). European Constitutionalism and the German Basic Law. In: Albi A., Bardutzky S. (eds.), National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law. The Hague: T.M.C. Asser Press, pp.407-492.
34. Heldt, A. P. (2022). EU Digital Services Act: The white hope of intermediary regulation. In EU internet law in the digital single market (pp. 69–84). Springer.
35. Hijmans, H., & Raab, C. (2018). Ethical dimensions of the GDPR. In M. Cole & F. Boehm (Eds.), Commentary on the General Data Protection Regulation (pp. 1-14). Edward Elgar. https://ssrn.com/abstract=3222677
36. Itzcovich, G. (2017). On the Legal Enforcement of Values: The Importance of the Constitutional Context. In A. Jakab & D. Kochenov (Eds.), The Enforcement of EU Law and Values: Ensuring Member States' Compliance (pp. 31-45). Oxford University Press.
37. Jakab, A., & Kochenov, D. (Eds.). (2017). The Enforcement of EU Law and Values: Ensuring Member States' Compliance. Oxford University Press.
38. Jones, P., & Delanty, G. (2002). The European Union and the architecture of postnational identity. European Journal of Social Theory, 5(4), 503–523.

39. Kaye, D. (2019). Speech police: The global struggle to govern the internet. Columbia Global Reports.
40. Kelemen, R. D., & Scheppele, K. L. (2018a). How to stop funding autocracy in the EU. Verfassungsblog. https://verfassungsblog.de/how-to-stop-funding-autocracy-in-the-eu/
41. Klamert, M., & Kochenov, D. (2019). Article 2 TEU. In M. Kellerbauer, M. Klamert, & M. Tomkin (Eds.), The EU treaties and the charter of fundamental rights: A commentary (pp. 22-30). Oxford University Press.
42. Kochenov, D. (2004). Behind the Copenhagen Façade: The Meaning and Structure of the Copenhagen Political Criterion of Democracy and the Rule of Law. European Integration Online Papers, 8(10), 1-24.
43. Kochenov, D. (2015). EU Law without the Rule of Law: Is the Veneration of Autonomy Worth It? Yearbook of European Law, 34(1), 74-96.
44. Kochenov, D. (2017). Busting the myths nuclear: A commentary on Article 7 TEU. EUI Working Paper LAW 2017/10. European University Institute.
45. Konstadinides, T. (2016). The competences of the Union. In T. Tridimas & R. Schütze (Eds.), The Oxford Principles of European Union Law, Volume I: The European Union Legal Order. Oxford University Press.
46. Kovacs K. Counsellor (2011), The Anonymity Requirement in Publishing Court Decisions», European Commission for Democracy Through Law, Council of Europe, 21.7.2011.
47. Kuner, C., Bygrave, L. A., & Docksey, C. (Eds.). (2021). The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Commentary – Update of Selected Articles. Oxford University Press. https://ssrn.com/abstract=3839645
48. Lacroix, J. (2009). Does Europe Need Common Values? European Journal of Political Theory, 8(1), 141-156.
49. Laux, J., Wachter, S., & Mittelstadt, B. (2021). Taming the few: Platform regulation, independent audits, and

the risks of capture created by the DMA and DSA. Computer Law & Security Review, 43, 105613.
50. Lavranos, N. (2009). Revisiting Article 307 EC: The Untouchable Core of Fundamental European Constitutional Law Values and Principles. In F. Fontanelli, G. Martinico, & P. Carrozza (Eds.), Shaping Rule of Law through Dialogue: International and Supranational Experiences (pp. 119-146). Europa Law Publishing.
51. Leino, P., & Petrov, R. (2009). Between 'Common Values' and Competing Universals. European Law Journal, 15(5), 654-671.
52. Leiser, M. (2023). Reimagining digital governance: The EU's Digital Services Act and the fight against disinformation. SSRN Electronic Journal. https://doi.org/10.2139/ssrn.4427493
53. Mak, V. (2022). A primavera for European consumer law. EuCML, 79–85.
54. Mangiameli, S., & Saputelli, G. (2013). Article 7 [The Principles of the Federal Coercion]. In H.-J. Blanke & S. Mangiameli (Eds.), The Treaty on European Union (TEU): A commentary (pp. 349-373). Springer.
55. Maresceau, M. (2006). Quelques réflexions sur l'application des principes fondamentaux dans la stratégie d'adhésion de l'UE. In Le droit de l'Union européenne en principes: Liber amicorum en l'honneur de Jean Raux (pp. 69-85). LGDJ.
56. Massey S. (2020) The Ultimate GDPR Practitioner Guide: Demistifying Privacy & Data Protection, Fox Red Risk.
57. Michigan Law Review. (1973). Conflicts between treaties and subsequently enacted statutes in Belgium: Etat Belge v. S.A. "Fromagerie Franco-Suisse Le Ski". Michigan Law Review, 72(1), 118–128. https://doi.org/10.2307/1287645
58. Moens, G., Trone, J. (2010). The Effect of EU Law upon

National Law. In: Commercial Law of the European Union. Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, vol 4. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-90-481-8774-4_12.
59. Moskal, A. (2022). Digital Markets Act (DMA): A consumer protection perspective. European Papers, 7(3), 1113–1119.
60. Nannini, L., Bonel, E., Bassi, D., & Maggini, M. J. (2024). Beyond phase-in: Assessing impacts on disinformation of the EU Digital Services Act. AI and Ethics, 5(2), 1241–1269. https://doi.org/10.1007/s43681-024-00467-w
61. Nicolaïdis, K., & Kleinfeld, R. (2012). Rethinking Europe's 'Rule of Law' and Enlargement Agenda: The Fundamental Dilemma (Jean Monnet Working Paper No. 12/12). New York University School of Law.
62. Pagano, Mario (2021). The Court of Justice in the Archives Project - Analysis of the Simmenthal case (106/77) SSRN: https://ssrn.com/abstract=5147299 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5147299
63. Parvizi, J., & Hmielowski, J. D. (2023). Breaking the mold: Examining the effectiveness of techniques to reduce motivated reasoning. Atlantic Journal of Communication, 31(3), 198–210.
64. Pech, L. (2009). The Rule of Law as a Constitutional Principle of the European Union (Jean Monnet Working Paper No. 04/09). New York University School of Law.
65. Pech, L., & Scheppele, K. L. (2017). Illiberalism Within: Rule of Law Backsliding in the EU. Cambridge Yearbook of European Legal Studies, 19, 3-47.
66. Pechstein, C. (2013). In: Streinz, R. (Ed.), EUV/AEUV, Art.3 EUV.
67. Peročević, Katarina. (2017). EUROPEAN UNION LEGAL NATURE: EU AS SUI GENERIS - A PLATYPUS-LIKE SOCIETY. InterEULawEast: Journal for the International and European Law, Economics and Market Integrations. 4. 101-116.

68. Philipp E. & Kotovskaia A. (2023). The EU's cybersecurity framework: the interplay between the Cyber Resilience Act and the NIS 2 Directive. International Cybersecurity Law Review. 4. 1-18.
69. Podszun, R. (2022). The Digital Markets Act: What's in it for consumers? European Competition and Consumer Law Review, 3, 1–5.
70. Quach, S., Thaichon, P., Martin, K. D., Weaven, S., & Palmatier, R. W. (2022). Digital technologies: Tensions in privacy and data. Journal of the Academy of Marketing Science, 50, 1299–1323. https://doi.org/10.1007/s11747-022-00845-y
71. Roberts, H., Cowls, J., Casolari, F., Morley, J., Taddeo, M., & Floridi, L. (2021). Safeguarding European values with digital sovereignty: An analysis of statements and policies. Internet Policy Review, 10(3). https://doi.org/10.14763/2021.3.1575
72. Roger, M., Lopez, E., & Martin, C. (2025, July). Digital sovereignty in the European Union: Challenges and opportunities (Conference paper). ResearchGate. https://doi.org/10.13140/RG.2.2.22387.85281
73. Rustad, M. L., & Koenig, T. H. (2019). Wolves of the World Wide Web: Reforming social networks' contracting practices. Wake Forest Law Review, 49, 1431–1483.
74. Scheppele, K. L., & Pech, L. (2018). What is rule of law backsliding? Verfassungsblog. https://verfassungsblog.de/what-is-rule-of-law-backsliding/
75. Schorkopf, F. (2017). Art 2 EUV. In E. Grabitz, M. Hilf, & M. Nettesheim (Eds.), Das Recht der Europäischen Union, Kommentar. C.H. Beck.
76. Schroeder, W. (Ed.). (2016). Strengthening the Rule of Law in Europe: From a Common Concept to Mechanisms of Implementation. Hart Publishing.
77. Selbst, A. D., et al. (2019). Fairness and abstraction in sociotechnical systems. Proceedings of the Conference on Fairness, Accountability, and Transparency, 59–68.

78. Simonelli, M.A. (2019) "Thickening up Judicial Independence: The ECJ Ruling in Commission v. Poland (C-619/18)." European Law Blog, July. https://doi.org/10.21428/9885764c.53b1ad2e
79. Soldatos, P., & Vandersanden, G. (1968). L'admission dans la CEE – Essai d'interprétation juridique. Cahiers de Droit Européen, 4, 674-698.
80. Steiner, J., Woods, L. and Twigg-Flesner, C. (2003) Textbook on EC law (8th ed). Oxford: Oxford University Press.
81. Svensson, S. (2008) European Integration and the ECJ: The role of the European Court of Justice in the integration of the European Community. Lund: Lund University Libraries. http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/1316466.
82. Sylvain, O. (2018). Intermediary design duties. Connecticut Law Review, 50(1), 203–262.
83. Sybe de Vries, Bernitz U., Weatherhill, S. (2013). The protection of fundamental social rights in Europe after Lisbon: a question of conflict of interests. In: de Vries, S., & Weatherill, S. (Eds.), The Protection of Fundamental Rights in the EU After Lisbon.
84. Tade Spranger M. (2002), 39, Common Market Law Review, Issue 5, pp. 1147-1158, https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Common+Market+Law+Review.
85. Telò, M. (ed.). 2009, The European Union and Global Governance, London: Routledge.
86. Tomuschat, C. (2002). Common Values and the Place of the Charter in Europe. Revue Européenne de Droit Public, 14(1), 159-172.
87. Van Rossem, J. N. (2013) The autonomy of EU Law: More is less?. In: Wessel, R. A. and Blockmans, S. (eds.). Between Autonomy and Dependence. The Hague: T.M.C. Asser Press, pp.13-46.
88. Vauchez, A. (2008) Integration-through-Law: Contribution to a Socio-history of EU Political Common Sense.

Florence: EUI Working Papers RSCAS 2008/10. https://cadmus.eui.eu//handle/1814/8307.
89. von Bogdandy, A., & Łacny, J. (2020). Suspension of EU funds for member states breaching the rule of law – A dose of tough love needed? MPIL Research Paper No. 2020-24. https://ssrn.com/abstract=3638175.
90. von Brauneck, J. (2019). Gefährdung des EU-Haushalts durch rechtsstaatliche Mängel in den Mitgliedstaaten? Europarecht, 2019, 37–60.
91. Weiler, J. (1981) The Community System: the Dual Character of Supranationalism. Yearbook of European Law, 1(1), pp.267-306. DOI: 10.1093/yel/1.1.267.
92. Weisbaum, H. (2018, April 6). Trust in Facebook has dropped by 66 percent since the Cambridge Analytica scandal. NBC News. https://www.nbcnews.com/business/consumer/trust-facebook-has-dropped-51-percent-cambridge-analytica-scandal-n863961
93. Williams, A. (2009). Taking Values Seriously: Towards a Philosophy of EU Law. Oxford Journal of Legal Studies, 29(3), 549-577.
94. Witte, B. (2011) Direct Effect, Primacy, and the Nature of the Legal Order. In: Craig, P. and De Búrca, G. (eds.), The Evolution of EU Law, Oxford/New York: Oxford University Press, pp.323-362.
95. Woods L. (2014) Bringing Data Protection Home? The CJEU rules on data protection law and home CCTV, https://eulawanalysis.blogspot.com/2014/12/bringing-data-protection-home-cjeu.html.
96. Kochenov, D., & Klamert, M. (2019). Article 2 TEU. University of Groningen Faculty of Law Research Paper Series No. 22/2019. https://ssrn.com/abstract=3383828.
97. Beems, B. (2022). The DMA in the broader regulatory landscape of the EU. European Competition Journal, 18(1), 7–28.